

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

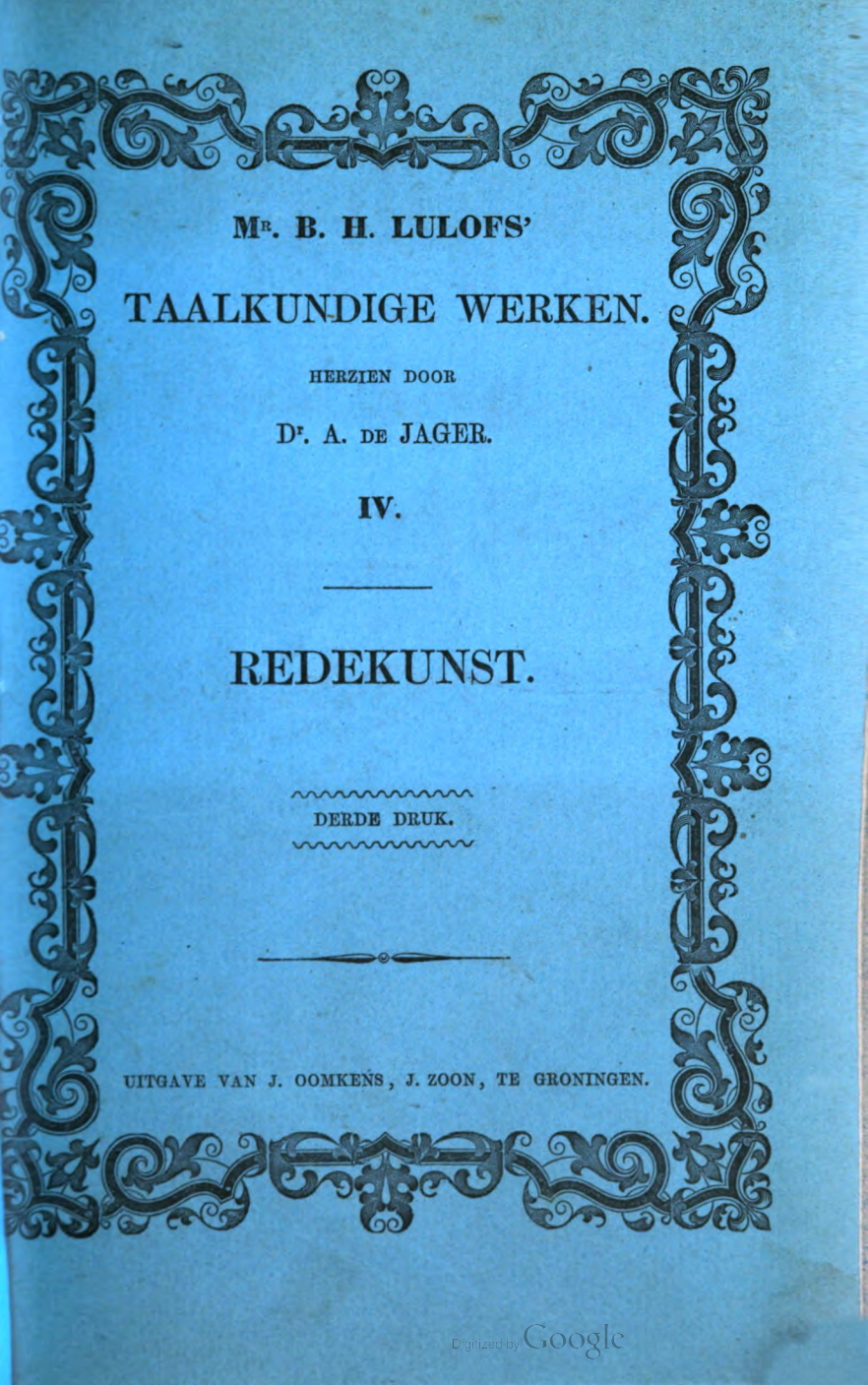
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

MR. B. H. LULOFS'
TAALKUNDIGE WERKEN.

HERZIEN DOOR
D^r. A. DE JAGER.

IV.

REDEKUNST.

~~~~~  
DERDE DRUK.  
~~~~~

UITGAVE VAN J. OOMKENS, J. ZOON, TE GRONINGEN.

NEDERLANDSCHE
R E D E K U N S T.

NEDERLANDSCHE
R E D E K U N S T,
OF
GRONDBEGINSELEN
VAN
STIJL EN WELSPREKENDHEID

VOOR
NEDERLANDERS,
DOOR
MR. B. H. L U L O F S,
Hoogleeraar enz. enz.

DERDE DRUK.

Herzien door Dr. A. DE JAGER.

TE GRONINGEN, BIJ
J. OOMKENS, J. ZOON.
1859.

**BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS.**

VOORBERIGT

VOOR DE

TWEEDE UITGAAF.

Gelief het niet als geheel ongepast te beschouwen, geachte Lezer! wanneer ik hier met een paar woorden aanstip, dat ik in het vak van Nederlandsche Letterkunde en Wetsprekendheid doorgaans gewoon ben twee afzonderlijke Collegiën te houden, die beiden met elkander in het naauwst verband staan, schoon dan ook al beiden niet evenzeer verplichtend mogen zijn. Op het eerste behandel ik de hoofbeginzelen van een' goeden Nederlandschen Stijl, wat zuiverheid en duidelijkheid, eene juiste keus en rangschikking der woorden, een welluidend zamenstel van zinnen en andere dergelijke vereischten meer betreft, waartegen door aanvangs het ligtst gezondigd wordt, terwijl intusschen over die vereischten zich nog met de meeste zekerheid bepaalde voorschriften laten geven. Dat ik hierbij, op eene geschiedkundige en wijsgeerige wijze, deze en gene punten der Spraakkunst, zoo algemeene als bijzondere, aanroer, en mijnen geëerden Hoorderen een beknopt overzicht van den aard der taal, waarin zij te schrijven hebben, mitsgaders van haar geheel zamenstel poog te geven, zal wel aan niemand vreemd dunken, die er van overtuigd is, dat het opvolgen van de taalkundige regelen in de eerste plaats van een' goed schrijver gevorderd wordt, en dat men nimmer tevens onze taal tot een juist passend en bevallig kleed onzer denkbeelden kan doen dienen, als men zich niet volkomen met haren geest en geaardheid, met hare sterke en zwakke zijde bekend heeft

gemaakt. Ik houde dus bij de bovengemelde beschouwing van den Stijl ook voorlezingen over de loffelijke eigenschappen, waarop het Nederlandsch kan bogen, als daar zijn deszelfs rijkdom, oudheid, kracht en nadruk, zoetvloeiendheid en andere soortgelijke deugden meer; deugden, welke ik, zooveel mogelijk, door voorbeelden, uit onze Prozaschrijvers en Dichters genomen, poog op te helderen, en waarmede ik de hoedanigheden van andere, hetzij met ons Hollandsch vermaagschapte, hetzij ons Hollanderen het meest bekende talen, b. v. Hoogduitsch, Fransch enz. hier en daar tracht te vergelijken. Daarenboven doorloop ik kortelijk de geschiedenis onzer moederspraak en harer zusters of nichten, de overige Duitsche talen en tongvallen, vereenigende ik hiermede tevens het geven eener beknopte schets, zoo van de algemeene oud-Duitsche, als bepaaldelijk van onze eigenlijk gezegde Nederlandsche Letterkunde, gelijk deze laatste namelijk zich in de dertiende eeuw en vervolgens allengskens gevormd en tot op onzen tijd toe ontwikkeld heeft.

Eindelijk maakt het vervaardigen van Nederlandsche opstellen, meest in vertalingen uit Latijnsche schrijvers bestaande, een gedeelte der werkzaamheden van de Heeren Studenten in de gemelde lessen uit. Ik zie deze opstellen na, en neem de vrijheid, om er mijnen geëerden Hoorderen kort en bescheiden mijne aanmerkingen over mede te deelen. Heb ik al, bij het nazien dezer stukken, het genoegen, om over de bekwaamheid van sommigen der opstellers te vrede te zijn, zoo merk ik echter van den anderen kant met leedwezen, dat vele jonge lieden nog maar een slaauw, wat zeg ik, bijna geen het minste denkbeeld van taal en stijl bezitten, en dat daarenboven, ten gevolge van de ligging dezer Hoogeschool, en het niet onaanzienlijk getal harer kweekelingen, zoo uit Oost-Friesland, als uit andere naburige gewesten, Hoogduitsch en Hollandsch taaleigen wel eens met elkander vermengd worden. Voorzeker te dien opzichte is een leerstoel in de Nederlandsche Letterkunde en Welsprekendheid aan deze Akademie meer dan elders noodzakelijk!

Op mijn tweede collegie houd ik mij minder met het meer werktuigelijke, om het zoo te heeten, van den Stijl en de Welsprekendheid bezig, dan ik mij wel bepaal bij het verhevene en

schoone der gedachten-zelve; kortom ik poog, terwijl ik nu eens deze, dan gene voorschriften der Redekunst of Welsprekendheids-leer, in hare hoogere beteekenis, ontwikkel, bij mijne Leerlingen den smaak voor de schoonheden van Welsprekendheid en Dichtkunst, naar mijn gering vermogen, op te wekken. Te dien einde haal ik telkens de fraaiste, mij bekende plaatsen uit Hollandsche, Grieksche, Latijnsche, Fransche, Hoogduitsche, Engelsche en andere Redenaren en Dichters aan, vertaal ze, of lees ze bijwijlen in het oorspronkelijke voor, tracht hare schoonheden in het licht te stellen, en indiervoege niet blootelijk door ziellooze voorschriften en theoriën, maar vooral, door het wijzen op levende voorbeelden-zelve, onderrigt te geven. Ik laat voorts ook wel eens op dit collegie hen, die daartoe lust gevoelen, kleine Rederoeringen opstellen, terwijl ik tevens elke week één uur van hetzelfde afzonder tot oefening in de Mondelijke Voordragt of Declamatie, waarvan aan deze Hoogeschool vrij wat werk gemaakt wordt.

Ten dienste nu van dit tweede collegie is dit Handboek voornamelijk opgesteld, schoon men het evenwel altijd in verband met datgene beschouwen moet, hetwelk ik voor mijne andere lessen vervaardigd heb (), gelijk dan ook verschillende stukken van hetzelfde reeds in deze laatstgemelde behandeld worden. Ten einde dit Handboek echter, op zich-zelve genomen, een geheel mogt uitmaken, heb ik die stukken, voor een gedeelte, hier kortelijk herhaald.*

Ik heb bij het opstellen gebruik gemaakt van de Redekundige of Rhetorische werken van ARISTOTELES, CICERO, QUINCTILIANUS en anderen onder de Ouden; — van ROLLIN, DU MARSAIS, ESSCHENBURG, KANT, SNELL, BLAIR, DOMAIRON, FÜLLEBORN, MILLER, WIEDEBURG, FRANCIUS, JEAN PAUL, VAN ALPHEN en meer anderen onder de nieuweren, — uit wier geschriften ik de

(*) Van dit Handboek is onder den titel: *Over Nederlandsche Spraakkunst, Stijl en Letterkennis, als voorbereiding voor de Redekunst*, thans de derde druk verschenen.

plaatsen in mijne Voorlezingen-zelve nader zal aanhalen. Onzen VOSSIUS moet ik vooral niet met stilzwijgen voorbijgaan, wiens Redekunst toch een dier reuzenwerken van vroegere geleerdheid is, welke men (even als de reiziger Egyptes eeuwige Piramiden), met stomme verbazing aanstaart, al wordt men voor het overige wel eens in de gelegenheid gesteld, om meer de onbegrijpelijke wetenschap en scherpzinnigheid, dan juist den fijnen smaak der doorluchtige vervaardigers, er in te bewonderen.

Groningen, Julij 1831.

B. H. LULOFS.

EERSTE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene bepalingen.

§ 1.

Taal, in een' bepaalden zin, is de uitdrukking, of het te kennen geven onzer denkbeelden en gewaarwordingen door middel van woorden, hetzij deze woorden gesproken, of geschreven worden.

Voor zoo ver deze woorden in een' zekeren bevattelijken samenhang en opvolging tot elkander staan, noemen wij zulks eene *verstaanbare rede*.

De voorschriften voor zulk eene verstaanbare rede maken eigenlijk de onderwerpen van drie wetenschappen uit, die allen op het naauwst met elkander verbonden zijn: — 1) van de *Logica* namelijk of Redeneerkunst, welke over de algemeene en noodwendige regelen van het denken en over het regte gebruik dier regelen handelt; wat korter gezegd: welke ons op eene gezonde wijze leert redeneren; — 2) van de *Grammatica* of Spraakkunst, die (in haar' ruimsten omvang genomen) ons met de taal, waarin wij onze gedachten willen uitdrukken, en met al hare regelen bekend maakt; — en 3) van de *Rhetorica* of Redekunst, waarvan wij in de volgende § eene bepaling zullen geven.

De behandeling der eerstgenoemde wetenschap behoort tot den meer eigenlijk-gezegden wijsgeerigen leerstoel. De be-

handeling der Nederlandsche *Grammatica*, in haar' ruimsten zin, dat is: niet alleen de beschouwing van de bloote regelen onzer spraakkunst, maar ook de ontwikkeling van den gheelen oorsprong, den aard, en de fraaije, of min fraaije eigenschappen onzer moedertaal, maakt het hoofdonderwerp mijner andere voorlezingen uit. — Met de Nederlandsche *Rhetorica* of Redekunst hoop ik mij in deze lessen schetsgewijze bezig te houden.

§ 2.

Het woord *Redekunst*, hetzij die Redekunst nu tot het Latijn, Fransch, Nederlandsch, of tot welke andere taal ook betrekking hebbe, kan in drierlei zin genomen worden; in een' engen zin namelijk, in eene wat ruimere, en in eene zeer ruime beteekenis.

1) In den engen zin geeft Redekunst zooveel te kennen, als: theorie van de kunst des redenaars, dat is, zamenstel der voorschriften, noodig voor hem, die op eene plegtige wijze tot een' of meer personen (*bij monde*) het woord voert. Anders gezegd: de Redekunst is dan de wetenschap der regelen omtrent de welsprekendheid in de laatstgenoemde naauwere beteekenis. (zie § 3.) Dit begrip wordt door de Ouden meestal aan het woord *Rhetorica* gehecht, wel te weten, voor zoo ver zij haar uit een bespiegeland of theoretisch oogpunt beschouwen. In dien zin zoude men, mijns bedunkens, het begrip van het woord *Rhetorica* zeer goed bij ons kunnen uitdrukken door *Welsprekendheidsleer*.

2) Daar echter schrijven en spreken met elkander in een allernaauwst verband staan, en de meeste regelen, op eigenlijk gezegde redevoeringen toepasselijk, ook voor andere soorten van opstellen in on dicht of proza geldig zijn, beteekent Redekunst in een' wat ruimeren zin: theorie van het geheele proza, dat is, met wat uitvoeriger bepaling: zamenstel van alle voorschriften en grondregelen, bij het vervaardigen van werken in proza in acht te nemen, om het even, of deze werken eigenlijk gezegde redevoeringen zijn, die wij uit-

spreken, dan wel, of zij tot de klasse der meer bloot schriftelijke opstellen behooren, als b. v. geschiedenissen, brieven, verhandelingen en dergelijke. In dien zin wordt de Redekunst overgesteld tegen de *Dichtkunst-leer (ars poëtica)*, welke laatste meer de voorschriften bevat voor den stijl der poëzij of dichtkunst in het bijzonder, en het zamenstel der regelen uitmaakt, die bij het vervaardigen der verschillende soorten van dichtkunstige of dichtmatige opstellen moeten gevolgd worden.

3) Nademaal eindelijk vele voorschriften, tot den stijl en het vervaardigen van geschriften in proza betrekkelijk, ook ten aanzien der dichtkunst gelden, als daar zijn b. v. de regelen voor het gebruik der spraakfiguren, die ten aanzien van de keus der woorden enz. enz., zoude men, mijns bedunkens, de Redekunst in den allerruimsten zin kunnen noemen: zamenstel der regelen en voorschriften, bij het opstellen van werken in proza, en gedeeltelijk ook bij het opstellen van werken in poëzij, in het oog te houden.

Wij hebben in deze § de *Rhetorica* uit een bespiegelend of theoretisch oogpunt, en dus als *wetenschap* beschouwd; in een' werkenden of praktischen zin, dat is: in dien van eigenlijk gezegde *kunst*, vloeit het begrip van Redekunst met dat van Welsprekendheid geheel ineen. Dus was dan ook de *Rhetorica* of Redekunst bij de Ouden niets anders, dan Welsprekendheid, gelijk dit duidelijk blijkt uit de bepalingen, die wij van het begrip Redekunst bij QUINCTILIANUS vinden opgenoemd, als waarin (niet echter in zijne eigene bepaling) meestal hetzelfde denkbeeld heerschend is, hetwelk de Ouden aan dat van Welsprekendheid hechtten, namelijk het denkbeeld van *kunst van overreden*, eene bepaling, ten allen tijde en op alle soorten van Welsprekendheid niet toepasselijk. Uit het oogpunt evenwel, waaruit de Ouden de Welsprekendheid beschouwden, laat deze bepaling zich zeer wel verdedigen, gelijk er dan ook in dat opzigt veel voortreffelijks is in de omschrijving, die de onvergelykelijk scherpzinnige ARISTOTELES van de Redekunst geeft, *als het vermogen, om in elke zaak datgene, wat ter overtuiging geschikt is, op te sporen.*

§ 4.

Even als het woord Redekunst, kan ook dat van *Welsprekendheid* eene drierlei beteekenis hebben.

1) In den engen zin verstaat men er door de bekwaamheid van den eigenlijk-gezegden redenaar, om *wel*, dat is, doelmatig of overeenkomstig te spreken met het oogmerk, waartoe hij spreekt. Aldus noemen wij DEMOSTHENES, CICERO enz. welsprekend.

2) Wat ruimer genomen, duidt Welsprekendheid niet alleen het eigenlijk-gezegde *wel spreken*, maar ook het *wel schrijven* in proza aan, en zulks over allerlei stof en in allerlei vorm. In dien zin zoude men dus ook LIVIUS, HOOFT en andere geschiedschrijvers welsprekend kunnen noemen.

3) In den allerruimsten zin laat zich het begrip van Welsprekendheid soms ook op de Dichtkunst toepasselijk maken, gelijk SCHELLER te regt zegt: elk *goed* dichter, geschiedschrijver enz. is welsprekend.

In den grond is dus de Welsprekendheid in een' praktischen zin hetzelfde, dat de Redekunst beschouwend of theoretisch is, met andere woorden: de Welsprekendheid *spreekt* wel, de Redekunst *leert* wel te spreken.

Over de bepaling van Welsprekendheid in haar' engeren zin, en over het onderscheid tusschen haar en de Dichtkunst zullen wij in het vervolg handelen.

§ 4.

De Welsprekendheid is, wat de gedachten betreft, slechts één, en men kan in zoo ver niet spreken van eene afzonderlijke Nederlandsche, Fransche of Latijnsche Welsprekendheid. Voor zoo ver wij echter altijd woorden noodig hebben, om onze gedachten uit te drukken, en hiertoe of Fransch, of Latijn, of Nederlandsch bezigen, en voor zoo ver het wel spreken almede van de goede keuze en het goed gebruik dier woorden afhangt, kunnen wij wel degelijk, in onderscheiding van Grieksche, Fransche, Latijnsche en andere, ook van *Nederlandsche Welsprekendheid* gewag maken. En zoo ook van *Nederlandsche Redekunst*, *Nederlandschen stijl* enz.

§ 5.

Stijl, tot spraak en schrift in betrekking gebragt, is de eigenaardige wijze, die elk in het bijzonder heeft, om zijne gedachten, *in haren zamenhang en voortgang*, door middel van woorden uit te drukken. Dus spreken wij van den *dichterlijken*, den *geschiedkundigen*, den *redenaars-stijl*, dat is, van de wijze van uitdrukking, welke of aan dichters, of aan geschiedschrijvers, of aan redenaren bijzonder eigen is. Zoo hadden DE GROOT, HOOFT, VONDEL, BRANDT elk hunnen bijzonderen stijl, dat is, eene bij ieder hunner verschillende en eigenaardige manier, om hunne denkbeelden in woorden voor te dragen. Dus maken wij onderscheid tusschen den Nederlandschen en den Franschen stijl, dat is, tusschen de wijze van uitdrukking, of aan hen, die in het Nederlandsch, of aan hen, die in het Fransch schrijven, meer bijzonder eigen.

Voor zoo ver nu de *Stijl*, van wien hij ook zijn moge, en in welke taal hij ook voorkome, aan de vereischten voldoet, die het te kennen geven onzer gedachten, in haren zamenhang en voortgang, door middel van woorden, moet bezitten, noemen wij dien *goed*; in het tegenovergestelde geval *slecht*.

§ 6.

Tot het *goed* uitdrukken, of *goed* te kennen geven onzer gedachten door middel van woorden, of — hetwelk hetzelfde zegt — tot een' *goeden* stijl zijn inzonderheid drie dingen noodzakelijk, namelijk: *Zuiverheid*, *Duidelijkheid*, en *Fraaiheid* (*puritas*, *perspicuitas*, et *ornatus sive elegantia*). — Deze drie eigenschappen moeten in alle soorten van stijl, zoowel in dien der poëzij, als in dien van het proza, in eene meerdere of mindere mate aangetroffen worden. Het doet niets in dezen ter zake, hoedanig voor het overige het bijzonder *karakter* van zulk een' stijl zij, en of hij tot den *beknopten*, dan wel tot den *uitvoerigen*, tot den *eenvoudigen*,

dan wel tot den *verhevenen*, tot den *droogen*, dan wel tot den *bloemrijken* enz. behooren moge.

§ 7.

Door een' *zuiveren* Nederlandschen stijl verstaan wij de uitdrukking onzer gedachten, in haren samenhang en voortgang, door middel van zoodanige woorden, als spel- en spraakkunstig goed gebezigd worden, en die, zooveel mogelijk en noodzakelijk, tot onze moedertaal en haar' in geschrifte heerschenden tongval behooren.

Een Nederlandsch geschrift dus b. v., met uitheemsche en bastaardwoorden *buiten noodzaak* vervuld, en waarin gestadig tegen de regelen der spraakkunst gezondigd wordt, noemen wij *onzuiver* van stijl. In dien zin zijn een aantal schriften uit de zestiende eeuw, vóór den leeftijd van Nederlands grooten taal-opbouwer HOOFT, hoogst onzuiver.

Wat men tot het *goed of naar behooren spel- en spraakkunstig bezigen der woorden* onz. al brengen kunne, zullen wij straks nader vermelden, ofschoon de verdere ontwikkeling hiervan elders behoort.

De eigenschap van *Zuiverheid* heeft in de meeste opzigten alleen betrekking tot de woorden, en hangt weinig af van de gedachten.

§ 8.

Door een' *duidelijken* Nederlandschen stijl verstaan wij eene zoodanige uitdrukking onzer gedachten, in haren samenhang en voortgang, door middel van Nederlandsche woorden, als geschikt is, om hem, die met de noodige kundigheden ter bevattning voorzien is, alles, hetwelk wij te kennen willen geven, gemakkelijk te doen bevatten.

Dus noemen wij den stijl van WAGENAAR, van MUNTINGHÈ, van VAN DER PALM *duidelijk*, wijl deze schrijvers door elkeen', die berekend is, om de onderwerpen, waarover zij geschreven hebben, te begrijpen, zonder moeite begrepen kunnen worden.

Het tegenovergestelde van *Duidelijkheid* is *Duisterheid* en *Dubbelzinnigheid*. Hierover in het vervolg iets naders.

De eigenschap van *Duidelijkheid* hangt zoowel af van de gedachten, als van de woorden. Verwarde denkbeelden kunnen met geene mogelijkheid op eene duidelijke wijze worden uitgedrukt, evenmin als een slecht gesneden zegelmerk eene duidelijke beeldtenis in was, of in eene andere soortgelijke stof, waarin het gedrukt wordt, achter zal laten. Over de hulpmiddelen tot het verkrijgen van duidelijke denkbeelden handelt het logisch onderwijs. In hoe ver de *Duidelijkheid* des stijls door de rangschikking der woorden en hunne verbinding tot zinnen bevorderd, of belemmerd kan worden, onderzoek ik elders, ofschoon ik hierover in dit handboek later ook nog kortelijk iets zal aanstippen.

§ 9.

Door een' *fraaijen* Nederlandschen stijl verstaan wij eene zoodanige uitdrukking onzer gedachten, in haren samenhang en voortgang, door middel van Nederlandsche woorden, als den smaak, dat is, het vermogen, om het schoone te gevoelen en te beoordeelen, welgevallig is.

Wij noemen dus bij v. den stijl van HOOFT in vele opzigten fraai, omdat hij door kracht, levendigheid en iets ongemeen schilderachtigs uitmunt, en die aangename aandoeningen bij ons verwekt, waarmede alles, wat *schoon* is, den mensch pleegt te vervullen. — Sommige geschiedschrijvers integendeel veroorzaken ons vervingeling door de dorre, koude en ziellooze wijze, waarop zij de eene of andere gebeurtenis verhalen en ons hunne aanmerkingen daarover mededeelen.

De *Fraaiheid* des stijls laat zich van de fraaiheid en sierlijkheid der gedachten volstrekt niet afscheiden. De schitterendste woorden kunnen evenmin aan onbeduidende en nietige denkbeelden zwier en bevalligheid bijzetten, als de prachtigste kleederen in staat zijn, om een' *Thersites* tot een' *Adonis* te maken. Bij wanstaltige denkbeelden, in hoogdravende uitdrukkingen gedost, roept men met CICERO uit: „Wat is er ongerijmd, dan de ijdele klank ook der meest uitgelezene en zwierigste woorden, als er verstand noch kennis in verscholen liggen!”

Van den anderen kant kunnen echter platte, onkiesche, onjuist gekozenen uitdrukkingen de keurigste denkbeelden ontluisteren. Hierover in het vervolg nader.

§ 10.

De twee laatstgenoemde eigenschappen, *Duidelijkheid* en *Fraaiheid*, welke in elken stijl, die op den naam van *goed* aanspraak zal kunnen maken, hoofdvereischten zijn, en zulks zoowel in den stijl der poëzij, als in dien der proza, moeten ook in andere opzigten de verdienstelijke eigenschappen van ieder Nederlandsch opstel uitmaken. Dus moet bij v. een kansel-redenaar niet alleen duidelijk zijn in hetgene eigenlijk en meer bepaald de Stijl eener leerrede genoemd wordt, maar hij moet zulks evenzeer wezen in de geheele behandeling van zijn onderwerp. Plan en verdeling van hetzelfde, rangschikking der bewijzen; — kortom, en stof, en vorm, en mondelijke voordragt, alles moet door duidelijkheid en fraaiheid uitmunten.

§ 11.

Tot dit eene en andere nu, zoowel den kansel-redenaar, als elk ander' schrijver of spreker behulpzaam te zijn; ons te leeren, hoe wij zuiver, duidelijk en fraai spreken en schrijven moeten, hetzij wij redevoeringen, verhalen, brieven, zamen-spraken, pleitschriften, of wat dies meer zij, hebben op te stellen; — ons, bij het behandelen van dit of dat onderwerp, in het vinden van denkbeelden, van gronden en bewijzen eenigermate op den weg te helpen; ons aan te toonen, hoe wij die gevondene denkbeelden behoorlijk moeten rangschikken, en ze daarna in de meest gepaste bewoordingen uitdrukken; — ons voorts regelen te geven, die wij ten aanzien van stem en gebaren moeten in acht nemen, wanneer wij iets bij monde hebben voor te dragen; kortom, ons in allen deele te onderrigten, hoe wij van het vermogen van spraak en schrift voor elk bijzonder oogmerk, hetzij om

te leeren, hetzij om te overreden, hetzij om te behagen, het meeste nut kunnen trekken — ziedaar het eigenlijke doel (*finis*) der Redekunst, gelijk hieruit tevens van zelve blijkt, dat al hetgene gesproken of geschreven kan worden hare stof (*materia*) uitmaakt.

§ 12.

Men gevoelt uit het gezegde ook duidelijk, dat de beoefening der Redekunst van groot nut is. — Ofschoon toch al in de eerste plaats een goede natuurlijke aanleg bij elkeen vereischt worde, die zijne gedachten, hetzij mondelijk, hetzij schriftelijk, *wel* zal voordragen; en ofschoon de voorschriften der *Rhetorica* het gemis van natuurlijke begaafdheden niet kunnen vergoeden, zijn die regels echter in staat, om ongemeen veel toe te brengen tot beschaving en verbetering van den gezegden goeden natuurlijke aanleg; tot aanwijzing der gebreken, welke een schrijver moet trachten te vermijden, en tot het verschaffen van een' toetssteen, waaraan hij beproeven kunne, of hetgene door hem gezegd, of geschreven is geworden, met de regelen van een' goeden smaak al, dan niet overeenkome. Het is dus hiermede juist zoo gelegen, als CICERO ergens aanmerkt: „Wat mij betreft, (zegt hij) ik oordeel, dat deze voorschriften het vermogen en de nuttigheid bezitten, niet zoo zeer, om ons geheel door kunst tot het vinden van hetgeen wij zeggen moeten den weg te banen, als wel, om ons hetgene wij aan de natuur, aan letter-arbeid en oefening te danken hebben, met vertrouwen voor goed of slecht te doen houden, daar wij toch nu zullen hebben geleerd, waar dit eene en andere te huis hoort.”

Zal echter de Redekunst aan dit heilzaam oogmerk dienstbaar zijn, dan moet zij niet blootelijk uit dorre voorschriften bestaan, maar hare regelen moeten vooral ook door voorbeelden uit de beste schrijvers opgehelderd en smakelijk gemaakt worden. Hiermede moet zich voorts eigene praktische oefening paren, daar QUINCTILIANUS te regt aanmerkt:

„In alle dingen hebben de proeven doorgaans meer kracht, dan de voorschriften.”

§ 13.

De Redekunst of *Rhetorica* is van oudsher zeer beoefend geweest. Inzonderheid bloeide zij in Griekenland, dat in alle vakken van kunst en wetenschap zooveel voortreffelijks heeft opgeleverd. Onder de voornaamste Grieksche Redekundigen van vroeger en later tijd, (wier geschriften nog geheel of gedeeltelijk tot ons zijn gekomen) behooren ARISTOTELES, wiens drie boeken over de Redekunst vol scherpzinnigheid en wijsgeerig vernuft zijn; — DIONYSIUS van *Halicarnasse*, van wien men over Rhetorische onderwerpen nog verschillende stukken bezit; — DEMETRIUS, te regt of onregt, gewoonlijk *Phalereus* bijgenaamd, wien men, als maker van een geschrift over de *uitdrukking in woorden* (*περι ἐκμνησίας, sive de elocutione*) beschouwt; HERMOGENES, die ten tijde van keizer MARCUS AURELIUS geleefd heeft, en van wiens vijf boeken over de Redekunst vier door den tijd gespaard zijn; — LONGINUS, vermaard door zijn geschrift over het *Verhevene*; APHTHONIUS THEON, enz.

Dat door de Romeinen, bij wie de Welsprekendheid zulk eene hoofdrol in den staat speelde, de Redekunst ook op den hoogsten prijs gesteld werd, is zeer natuurlijk. Men staat verbaasd over de onbeschrijfelijke moeite, die jonge lieden uit Rome aan hare beoefening te koste legden, gelijk het inderdaad merkwaardig is te dezen opzigte de geschiedenis der jongelingsjaren van CICERO te lezen.

De voornaamste schriften, die wij van Romeinsche Redekundigen bezitten, zijn die van den zoo even genoemden CICERO, van wien wij hebben: drie boeken *Over den Redenaar* (*de Oratore*); één boek, *De Redenaar* geheeten (*Orator*); eene zamenpraak *Over beroemde Redenaren* (*de claris Oratoribus*); welke zamenpraak den titel van *Brutus* heeft; twee boeken over de *Vinding* (*de Inventione*); voorts *Redekundige Verdeelingen* (*Partitiones Oratoriae*); de *Betoogbronnenleer* (*Topica*);

en een klein stukje: *Over de beste soort van Redenaren (de optimo genere Oratorum)*.

Van **SENECA**, bijgenaamd *de Redekundige (Rhetor)*, heeft men nog het eene en andere uit eene verzameling van *Controversiae* of *Twistpunten*.

Te gader met **CICERO's** geschriften is vooral ook onschatbaar het werk van den beroemden **MARCUS FABIVS QUINCTILIANUS**, een' Redekundige, die ten tijde van keizer **DOMITIANUS** gebloed heeft. Dat werk draagt den titel van *Redekundige* of *Welsprekendheidslessen (Institutiones Oratoriae)*, en is in twaalf boeken verdeeld.

Ook bij de meeste beschaafde volkeren van later tijd vindt men een aantal schriften, die tot de zoogenaamde theorie van den Stijl, de Welsprekendheid en de Dichtkunst betrekking hebben. Franschen, Engelschen en Duitschers hebben verscheidene handboeken, aanleidingen, lessen, of hoe zij meer heeten mogen, daarover uitgegeven. Men kan niet zeggen, dat dit bij ons evenzeer het geval is. Wij moeten echter niet vergeten, dat de doorwrochte *Rhetorica* en *Poëtica* van **VOSSIUS**, ofschoon in het Latijn geschreven, en alleen over die taal en over geschriften der Ouden loopende, het werk is van een' Nederlander.

Ook verdienen vele losse stukken en verhandelingen over deze en gene onderwerpen van Welsprekendheid en Dichtkunst, benevens een paar in de laatste jaren uitgekomen handboeken of handleidingen, loffelijke melding bij ons.

§ 14.

Het Redekundig onderwijs, in den ruimen zin, waarin wij volgens § 2 het woord nemen, moet gedeeltelijk bestaan uit zoodanige voorschriften, als de mondelijke en schriftelijke voordragt, hetzij in proza, hetzij in poëzij, *in het algemeen* betreffen; gedeeltelijk uit regelen, welke tot de *bijzondere soorten* van opstellen in on dicht betrekking hebben, en ten slotte uit eenige voorschriften, meer bij uitsluiting op de dichtkunst toepasselijk. Hierover echter of over de eigenlijk

gezegde *dichtkunstleer* (*ars poëtica*) zal ik in dit handboek niet handelen. Daarenboven gelieve men dit handboek altijd in verband en als één geheel uitmakende met dat voor mijne andere voorlezingen te beschouwen (*).

T W E E D E H O O F D S T U K .

Over eenige eigenschappen der gedachten, of van hetgeen in een' zekeren zin de stoffe in werken van Welsprekendheid en Dichtkunst uitmaakt.

§ 15.

Twee dingen maken de bestanddeelen van alle opstellen in proza of in poëzij uit: 1) de gedachten, dat is, alles, hetwelk de mensch door middel van spraak of schrift kan te kennen geven, en 2) de *uitdrukking dier gedachten door middel van woorden*. Het eerste behoort meer tot de *stof*, het andere tot den *vorm* van een werk, ofschoon men door het woord *vorm* soms ook wel eens iets anders verstaat.

Beide de genoemde dingen staan in veel opzigten tot elkander in dezelfde betrekking, als de ziel en het ligchaam des menschen. Gelijk die ziel en dat ligchaam toch, hoewel aan den eenen kant van elkander onderscheiden, van den anderen kant echter op het innigst te zamen verbonden zijn, aldus zijn ook in de Welsprekendheid en Dichtkunst gedachten en woorden in veel opzigten zoo allernaauwst vereenigd, dat de *uitdrukking* zich evenmin beschouwen laat, zonder dat men tevens eenigermate het oog vestige op *hetgeen uitgedrukt*

(*) Vergelijk de voorrede van den derden druk van mijn gezegd andere handboek, dat ten titel voert: *Over Nederlandsche Spraakkunst, Stijl en Letterkennis* enz.

wordt, als men omgekeerd op het laatstgemelde acht kan geven, zonder de eerstgenoemde gade te slaan.

§ 16.

Wij zullen dus in de eerste plaats, en met name uit een zoogenaamd *aesthetisch* oogpunt, eenige eigenschappen der gedachten beschouwen. — Wij zeggen: uit een *aesthetisch* oogpunt; dat is voor zoo ver zulks meer bijzonder den smaak betreft, of met andere woorden voor zoo ver de gedachten eens schrijvers *schoon*, *verheven*, *kiesch*, en hoe deze hoedanigheden al verder heeten mogen, genoemd kunnen worden. — Ons hier toch te verdiepen in bespiegelingen over den aard en den oorsprong van hetgeen wij met den naam van *zinnelijke aanschouwingen*, *begrippen*, *oordeelvellingen*, *besluiten* en wat dies meer zij, gewoon zijn te bestempelen; de onderscheidene verdeelingen na te gaan, die van begrippen en denkbeelden gegeven worden, als daar zijn de verdeelingen in *eenvoudige*, *zamengestelde*, *duidelijke*, *verwarde*, *duistere* enz. enz., met één woord den geheelen vorm en al de wetten van het denken te beschouwen, — zulks zoude hier minder te pas komen. Inimmers die beschouwing behoort niet tot het *Redekundig* of *Rhetorisch*, maar tot het *Redeneerkundig* of *Logisch*, alsmede tot het *op ervaring gegronde zielkundig*, of zoogenaamd *Empirisch-Psychologisch* onderwijs.

§ 17.

Onder de eigenschappen, waardoor gedachten, beschrijvingen, verhalen, karakterschilderingen, met een woord de geheele stoffe in werken van Welsprekendheid en Dichtkunst behagen en den smaak streelen kunnen, komen vooral in aanmerking, het *Ware*, *Waarschijnlijke* en *Inwendig Zamenhangende*; het *Schoone*, het *Verhevene*, het *Stoute*, het *Levendige*, het *Kiesche*, het *Schalksonnoozele* of *Naïeve*, het *Natuurlijke*, het *Roerende*, het *Geestige*, *Lachwekkende*, *Luimige* en soortgelijke.

Eigenlijk kan men het *Schoone* en *Verhevene*, als de twee aesthetische hoofdeigenschappen aanzien, waartoe al de overige gebracht kunnen worden. Het *Kiesche*, het *Geestige*, het *aesthetisch* *Roerende* enz. zijn niets dan verschillende wijzigingen van dezelve. En ook het *Ware* (deze hoedanigheid nu uit het oogpunt van den smaak beschouwd) ligt er in opgesloten, wijl zonder waarheid niets schoon zijn kan. Voorts houde men hier in het oog hetgeen in § 15 over het in vele opzigten onafscheidelijke verband tusschen gedachten en woorden gezegd is.

§ 18.

„De denkbeelden (zegt een Fransch schrijver) zijn afbeeldsels der zaken, gelijk weder de woorden de beeldenissen der denkbeelden of gedachten zijn.” — Het eerste vereischte nu van elke afbeelding is, dat ze gelijkend zij; dat is, dat zij de afgebeelde zaak juist zoo voorstelle, als deze wezenlijk is, of (voor zoo ver die zaak een gewrocht der verbeelding zij) als wij haar zonder tegenstrijdigheid met de wetten van ons denkvermogen denken kunnen. Dit, op de gedachten toegepast, noemen wij *Waarheid*, *Innerlijken Samenhang*, soms ook *Waarschijnlijkheid*. — Deze *Waarheid* nu, deze inwendige *zamenhang* wordt niet alleen bij gedachten en voorstellingen, over werkelijk bestaande of gebeurde dingen loopende, gevorderd, maar evenzeer bij alles, wat blootelijk een voortbrengsel van vernuft en verbeelding is, en geheel in het rijk der verdichting te huis hoort. Een dichter b. v. moge in sommige gedichten, gelijk b. v. in den *razenden Roeland* van *ARIOSTO*, zooveel sprookjes van vliegende paarden, draken, kasteelen, sfinksen, reuzen en dwergen verhalen, als hij slechts wil: toch moet ook in de koenste gewrochten zijner verbeelding, in zijne hersenschimmigste tafereelen, overeenstemming met zich-zelve en met vooropgezette begrippen heerschen; toch moet alles voor onzen geest een *zamenhangend* geheel vormen. Wordt er van een' gouden berg verhaald, zoo moeten daaraan ook zoodanige eigenschappen worden toegekend, als met het denkbeeld, dat wij van goud vormen, bestaanbaar is; kortom, in *Dichtkunst* en *Welsprekendheid*, tot welke onderwerpen zij ook betrekking hebben.

moet alle Tegenstrijdigheid (*Repugnantia*) met zich-zelve uit gedachten, voorstellingen, beschrijvingen, of hoe men de gewrochten van ons denken verder noemen wil, zijn buitengesloten. En in dien zin-alleen ook kan de meermalen aangehaalde versregel van den Franschen kunstregter BOILEAU gelden:

Rein n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable.

eene spreuk, die, zoo zij te kennen moest geven, dat alleen het werkelijk bestaande of bestaan hebbende een waarlijk schoon onderwerp voor de gedachten eens dichters of redenaars konde opleveren, zeer dikwerf louter onzin behelzen, en geest, vernuft en verbeeldingskracht tot nuttelooze gaven der natuur maken zoude.

Met betrekking dus tot het *Schoone* en *Verhevene* en al de onderafdeelingen hiervan, als b. v. het *Stoute*, *Natuurlijke*, *Naïeve*, *Geestige*, *Luimige* en wat dies meer zij, is het mangel aan Waarheid, in haren gezegden uitgebreiden zin genomen, de bron van hetgene men *Valsch Vernuft* noemt, en waaraan men ook wel den naam van het *Schijngeestige*, *Schijnvernufte*, *Schijnschoone*, zou kunnen geven. QUINCTILIANUS b. v. steekt te regt den draak met sommige redenaars, die (denkelijk over vroegrijpe verstandensprekende) eene bijzonder fraaije vergelijking meenden te bezigen, als zij zeiden, dat groote rivieren reeds aan hare bronnen bevaarbaar waren, en boomen van eene edele soort reeds bij hun ontspruiten vruchten droegen. Want waar, kan men vragen, zijn zulke rivieren en boomen, die intusschen hier als werkelijk bestaande voorwerpen worden voorgesteld, ergens te vinden? Aan valsch vernuft voor het overige, dat is aan gebrek van waarheid, kan men zich in de Welsprekendheid en Dichtkunst op talloze wijzen schuldig maken. Het is valsch vernuft b. v. wannecr een redenaar hoogdravend en gezwollen is ter plaatse, waar hij nederig en onopgesmukt zijn moest; het is valsch vernuft, als de Portugésche dichter CAMOËNS, en velen voor en na hem, Heidensche en Christelijke mythologische personaadjen in hunne Epische poëzij onder elkander

NEDERLANDSCHE
R E D E K U N S T,

OF

GRONDBEGINSELEN

VAN

STIJL EN WELSPREKENDHEID

VOOR

NEDERLANDERS,

DOOR

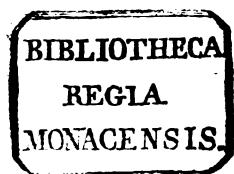
MR. B. H. LULOFS,

Hoogleeraar enz. enz.

DERDE DRUK.

Herzien door Dr. A. DE JAGER.

TE GRONINGEN, BIJ
J. OOMKENS, J. ZOON.
1859.

VOORBERIGT

VOOR DE

TWEEDE UITGAAF.

Gelief het niet als geheel ongepast te beschouwen, geachte Lezer! wanneer ik hier met een paar woorden aanstip, dat ik in het vak van Nederlandsche Letterkunde en Wetsprekendheid doorgaans gewoon ben twee afzonderlijke Collegiën te houden, die beiden met elkander in het naauwst verband staan, schoon dan ook al beiden niet evenzeer verplichtend mogen zijn. Op het eerste behandel ik de hoofbeginzelen van een' goeden Nederlandschen Stijl, wat zuiverheid en duidelijkheid, eene juiste keus en rangschikking der woorden, een welluidend samenstel van zinnen en andere dergelijke vereischten meer betreft, waartegen door aanvangers het ligtst gezondigd wordt, terwijl intusschen over die vereischten zich nog met de meeste zekerheid bepaalde voorschriften laten geven. Dat ik hierbij, op eene geschiedkundige en wijsgeerige wijze, deze en gene punten der Spraakkunst, zoo algemeene als bijzondere, aanroer, en mijnen geëerden Hoorderen een beknopt overzicht van den aard der taal, waarin zij te schrijven hebben, mitsgaders van haar geheel samenstel poog te geven, zal wel aan niemand vreemd dunken, die er van overtuigd is, dat het opvolgen van de taalkundige regelen in de eerste plaats van een' goed schrijver gevorderd wordt, en dat men nimmer tevens onze taal tot een juist passend en bevallig kleed onzer denkbeelden kan doen dienen, als men zich niet volkomen met haren geest en geaardheid, met hare sterke en zwakke zijde bekend heeft

gemaakt. Ik houde dus bij de bovengemelde beschouwing van den Stijl ook voorlezingen over de loffelijke eigenschappen, waarop het Nederlandsch kan bogen, als daar zijn deszelfs rijkdom, oudheid, kracht en nadruk, zoetvloeiendheid en andere soortgelijke deugden meer; deugden, welke ik, zooveel mogelijk, door voorbeelden, uit onze Prozaschrijvers en Dichters genomen, poog op te helderen, en waarmede ik de hoedanigheden van andere, hetzij met ons Hollandsch vermaagschapte, hetzij ons Hollanderen het meest bekende talen, b. v. Hoogduitsch, Fransch enz. hier en daar tracht te vergelijken. Daarenboven doorloop ik kortelijk de geschiedenis onzer moederspraak en harer zusters of nichten, de overige Deutsche talen en tongrallen, vereenigende ik hiermede tevens het geven eener beknopte schets, zoo van de algemeene oud-Deutsche, als bepaaldelijk van onze eigenlijk gezegde Nederlandsche Letterkunde, gelijk deze laatste namelijk zich in de dertiende eeuw en vervolgens allengskens gevormd en tot op onzen tijd toe ontwikkeld heeft.

Eindelijk maakt het vervaardigen van Nederlandsche opstellen, meest in vertalingen uit Latijnsche schrijvers bestaande, een gedeelte der werkzaamheden van de Heeren Studenten in de gemelde lessen uit. Ik zie deze opstellen na, en neem de vrijheid, om er mijnen geëerden Hoorderen kort en bescheiden mijne aanmerkingen over mede te deelen. Heb ik al, bij het nazien dezer stukken, het genoeg, om over de bekwaamheid van sommigen der opstellers te vrede te zijn, zoo merk ik echter van den anderen kant met leedwezen, dat vele jonge lieden nog maar een slaauw, wat zeg ik, bijna geen het minste denkbeeld van taal en stijl bezitten, en dat daarenboven, ten gevolge van de ligging dezer Hoogeschool, en het niet onaanzienlijk getal harer kweekelingen, zoo uit Oost-Friesland, als uit andere naburige gewesten, Hoogduitsch en Hollandsch taaleigen wel eens met elkander vermengd worden. Voorzeker te dien opzichte is een leerstoel in de Nederlandsche Letterkunde en Welsprekendheid aan deze Akademie meer dan elders noodzakelijk!

Op mijn tweede collegie houd ik mij minder met het meer werktuigelijke, om het zoo te heeten, van den Stijl en de Welsprekendheid bezig, dan ik mij wel bepaal bij het verhevene en

schoone der gedachten-zelve; kortom ik poog, terwijl ik nu eens deze, dan gene voorschriften der Redekunst of Welsprekendheids-leer, in hare hoogere beteekenis, ontwikkel, bij mijne Leerlingen den smaak voor de schoonheden van Welsprekendheid en Dichtkunst, naar mijn gering vermogen, op te wekken. Te dien einde haal ik telkens de fraaiste, mij bekende plaatsen uit Hollandsche, Grieksche, Latijnsche, Fransche, Hoogduitsche, Engelsche en andere Redenaren en Dichters aan, vertaal ze, of lees ze bijwijlen in het oorspronkelijke voor, tracht hare schoonheden in het licht te stellen, en indiervoege niet blootelijk door ziellooze voorschriften en theoriën, maar vooral, door het wijzen op levende voorbeelden-zelve, onderrigt te geven. Ik laat voorts ook wel eens op dit collegie hen, die daartoe lust gevoelen, kleine Redevoeringen opstellen, terwijl ik tevens elke week één uur van hetzelfde afzonder tot oefening in de Mondelijke Voordragt of Declamatie, waarvan aan deze Hoogeschool vrij wat werk gemaakt wordt.

Ten dienste nu van dit tweede collegie is dit Handboek voornamelijk opgesteld, schoon men het evenwel altijd in verband met datgene beschouwen moet, hetwelk ik voor mijne andere lessen vervaardigd heb (*), gelijk dan ook verschillende stukken van hetzelfde reeds in deze laatstgemelde behandeld worden. Ten einde dit Handboek echter, op zich-zelve genomen, een geheel mogt uitmaken, heb ik die stukken, voor een gedeelte, hier kortelijk herhaald.

Ik heb bij het opstellen gebruik gemaakt van de Redekundige of Rhetorische werken van ARISTOTELES, CICERO, QUINCTILIANUS en anderen onder de Ouden; — van ROLLIN, DU MARSAIS, ESSCHENBURG, KANT, SNELL, BLAIR, DOMAIRON, FÜLLEBORN, MILLER, WIEDEBURG, FRANCIUS, JEAN PAUL, VAN ALPHEN en meer anderen onder de nieuweren, — uit wier geschriften ik de

(*) Van dit Handboek is onder den titel: *Over Nederlandsche Spraakkunst, Stijl en Letterkennis, als voorbereiding voor de Redekunst*, thans de derde druk verschenen.

plaatsen in mijne Voorlezingen-zelve nader zal aanhalen. Onzen VOSSIUS moet ik vooral niet met stilzwijgen voorbijgaan, wiens Redkunst toch een dier reuzenwerken van vroegere geleerdheid is, welke men (even als de reiziger Egyptes eeuwige Piramiden), met stomme verbazing aanstaart, al wordt men voor het overige wel eens in de gelegenheid gesteld, om meer de onbegrijpelijke wetenschap en scherpzinnigheid, dan juist den fijnen smaak der doorduchtige vervaardigers, er in te bewonderen.

Groningen, Julij 1831.

B. H. LULOFS.

EERSTE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene bepalingen.

§ 1.

Taal, in een' bepaalden zin, is de uitdrukking, of het te kennen geven onzer denkbeelden en gewaarwordingen door middel van woorden, hetzij deze woorden gesproken, of geschreven worden.

Voor zoo ver deze woorden in een' zekeren bevattelijken samenhang en opvolging tot elkander staan, noemen wij zulks eene *verstaanbare rede*.

De voorschriften voor zulk eene verstaanbare rede maken eigenlijk de onderwerpen van drie wetenschappen uit, die allen op het naauwst met elkander verbonden zijn: — 1) van de *Logica* namelijk of Redeneerkunst, welke over de algemeene en noodwendige regelen van het denken en over het regte gebruik dier regelen handelt; wat korter gezegd: welke ons op eene gezonde wijze leert redeneren; — 2) van de *Grammatica* of Spraakkunst, die (in haar' ruimsten omvang genomen) ons met de taal, waarin wij onze gedachten willen uitdrukken, en met al hare regelen bekend maakt; — en 3) van de *Rhetorica* of Redekunst, waarvan wij in de volgende § eene bepaling zullen geven.

De behandeling der eerstgenoemde wetenschap behoort tot den meer eigenlijk-gezegden wijsgeerigen leerstoel. De be-

handeling der Nederlandsche *Grammatica*, in haar' ruimsten zin, dat is: niet alleen de beschouwing van de bloote regelen onzer spraakkunst, maar ook de ontwikkeling van den geheelen oorsprong, den aard, en de fraaije, of min fraaije eigenschappen onzer moedertaal, maakt het hoofdonderwerp mijner andere voorlezingen uit. — Met de Nederlandsche *Rhetorica* of Redekunst hoop ik mij in deze lessen schetsgewijze bezig te houden.

§ 2.

Het woord *Redekunst*, hetzij die Redekunst nu tot het Latijn, Fransch, Nederlandsch, of tot welke andere taal ook betrekking hebbe, kan in drierlei zin genomen worden; in een' engen zin namelijk, in eene wat ruimere, en in eene zeer ruime beteekenis.

1) In den engen zin geeft Redekunst zooveel te kennen, als: theorie van de kunst des redenaars, dat is, zamenstel der voorschriften, noodig voor hem, die op eene plegtige wijze tot een' of meer personen (*bij monde*) het woord voert. Anders gezegd: de Redekunst is dan de wetenschap der regelen omtrent de welsprekendheid in de laatstgenoemde nauwere beteekenis. (zie § 3.) Dit begrip wordt door de Ouden meestal aan het woord *Rhetorica* gehecht, wel te weten, voor zoo ver zij haar uit een bespiegelend of theoretisch oogpunt beschouwen. In dien zin zoude men, mijns bedunkens, het begrip van het woord *Rhetorica* zeer goed bij ons kunnen uitdrukken door *Welsprekendheidsleer*.

2) Daar echter schrijven en spreken met elkander in een allernaauwst verband staan, en de meeste regelen, op eigenlijk gezegde redevoeringen toepasselijk, ook voor andere soorten van opstellen in ondiecht of proza geldig zijn, beteekent Redekunst in een' wat ruimeren zin: theorie van het geheele proza, dat is, met wat uitvoeriger bepaling: zamenstel van alle voorschriften en grondregelen, bij het vervaardigen van werken in proza in acht te nemen, om het even, of deze werken eigenlijk gezegde redevoeringen zijn, die wij uit-

spreken, dan wel, of zij tot de klasse der meer bloot schriftelijke opstellen behooren, als b. v. geschiedenissen, brieven, verhandelingen en dergelijke. In dien zin wordt de Redekunst overgesteld tegen de *Dichtkunst-leer (ars poëtica)*, welke laatste meer de voorschriften bevat voor den stijl der poëzij of dichtkunst in het bijzonder, en het samenstel der regelen uitmaakt, die bij het vervaardigen der verschillende soorten van dichtkunstige of dichtmatige opstellen moeten gevolgd worden.

3) Nademaal eindelijk vele voorschriften, tot den stijl en het vervaardigen van geschriften in proza betrekkelijk, ook ten aanzien der dichtkunst gelden, als daar zijn b. v. de regelen voor het gebruik der spraakfiguren, die ten aanzien van de keus der woorden enz. enz., zoude men, mijns bedunkens, de Redekunst in den allerruimsten zin kunnen noemen: samenstel der regelen en voorschriften, bij het opstellen van werken in proza, en gedeeltelijk ook bij het opstellen van werken in poëzij, in het oog te houden.

Wij hebben in deze § de *Rhetorica* uit een bespiegeldend of theoretisch oogpunt, en dus als *wetenschap* beschouwd; in een' werkenden of praktischen zin, dat is: in dien van eigenlijk gezegde *kunst*, vloeit het begrip van Redekunst met dat van Welsprekendheid geheel ineen. Dus was dan ook de *Rhetorica* of Redekunst bij de Ouden niets anders, dan Welsprekendheid, gelijk dit duidelijk blijkt uit de bepalingen, die wij van het begrip Redekunst bij QUINCTILIANUS vinden opgenoemd, als waarin (niet echter in zijne eigene bepaling) meestal hetzelfde denkbeeld heerschend is, hetwelk de Ouden aan dat van Welsprekendheid hechtten, namelijk het denkbeeld van *kunst van overreden*, eene bepaling, ten allen tijde en op alle soorten van Welsprekendheid niet toepasselijk. Uit het oogpunt evenwel, waaruit de Ouden de Welsprekendheid beschouwden, laat deze bepaling zich zeer wel verdedigen, gelijk er dan ook in dat opzigt veel voortreffelijks is in de omschrijving, die de onvergelykelyk scherpzinnige ARISTOTELES van de Redekunst geeft, *als het vermogen, om in elke zaak datgene, wat ter overtuiging geschikt is, op te sporen.*

§ 4.

Even als het woord Redekunst, kan ook dat van *Welsprekendheid* eene drierlei beteekenis hebben.

1) In den engen zin verstaat men er door de bekwaamheid van den eigenlijk-gezegden redenaar, om *wel*, dat is, doelmatig of overeenkomstig te spreken met het oogmerk, waartoe hij spreekt. Aldus noemen wij DEMOSTHENES, CICERO enz. welsprekend.

2) Wat ruimer genomen, duidt Welsprekendheid niet alleen het eigenlijk-gezegde *wel spreken*, maar ook het *wel schrijven* in proza aan, en zulks over allerlei stof en in allerlei vorm. In dien zin zoude men dus ook LIVIUS, HOOFT en andere geschiedschrijvers welsprekend kunnen noemen.

3) In den allerruimsten zin laat zich het begrip van Welsprekendheid soms ook op de Dichtkunst toepasselijk maken, gelijk SCHELLER te regt zegt: elk *goed* dichter, geschiedschrijver enz. is welsprekend.

In den grond is dus de Welsprekendheid in een' praktischen zin hetzelfde, dat de Redekunst beschouwend of theoretisch is, met andere woorden: de Welsprekendheid *spreekt* wel, de Redekunst *leert* wel te spreken.

Over de bepaling van Welsprekendheid in haar' engeren zin, en over het onderscheid tusschen haar en de Dichtkunst zullen wij in het vervolg handelen.

§ 4.

De Welsprekendheid is, wat de gedachten betreft, slechts één, en men kan in zoo ver niet spreken van eene afzonderlijke Nederlandsche, Fransche of Latijnsche Welsprekendheid. Voor zoo ver wij echter altijd woorden noodig hebben, om onze gedachten uit te drukken, en hiertoe of Fransch, of Latijn, of Nederlandsch bezigen, en voor zoo ver het wel spreken almede van de goede keuze en het goed gebruik dier woorden afhangt, kunnen wij wel degelijk, in onderscheiding van Grieksche, Fransche, Latijnsche en andere, ook van *Nederlandsche Welsprekendheid* gewag maken. En zoo ook van *Nederlandsche Redekunst*, *Nederlandschen stijl* enz.

§ 5.

Stijl, tot spraak en schrift in betrekking gebragt, is de eigenaardige wijze, die elk in het bijzonder heeft, om zijne gedachten, *in haren zamenhang en voortgang*, door middel van woorden uit te drukken. Dus spreken wij van den *dichterlijken*, den *geschiedkundigen*, den *redenaars-stijl*, dat is, van de wijze van uitdrukking, welke of aan dichters, of aan geschiedschrijvers, of aan redenaren bijzonder eigen is. Zoo hadden DE GROOT, HOOFT, VONDEL, BRANDT elk hunnen bijzonderen stijl, dat is, eene bij ieder hunner verschillende en eigenaardige manier, om hunne denkbeelden in woorden voor te dragen. Dus maken wij onderscheid tusschen den Nederlandschen en den Franschen stijl, dat is, tusschen de wijze van uitdrukking, of aan hen, die in het Nederlandsch, of aan hen, die in het Fransch schrijven, meer bijzonder eigen.

Voor zoo ver nu de *Stijl*, van wien hij ook zijn moge, en in welke taal hij ook voorkome, aan de vereischten voldoet, die het te kennen geven onzer gedachten, in haren zamenhang en voortgang, door middel van woorden, moet bezitten, noemen wij dien *goed*; in het tegenovergestelde geval *slecht*.

§ 6.

Tot het *goed* uitdrukken, of *goed* te kennen geven onzer gedachten door middel van woorden, of — hetwelk hetzelfde zegt — tot een' *goeden* stijl zijn inzonderheid drie dingen noodzakelijk, namelijk: *Zuiverheid*, *Duidelijkheid*, en *Fraaiheid* (*puritas*, *perspicuitas*, et *ornatus sive elegantia*). — Deze drie eigenschappen moeten in alle soorten van stijl, zoowel in dien der poëzij, als in dien van het proza, in eene meerdere of mindere mate aangetroffen worden. Het doet niets in dezen ter zake, hoedanig voor het overige het bijzonder *karakter* van zulk een' stijl zij, en of hij tot den *beknopten*, dan wel tot den *uitvoerigen*, tot den *eenvoudigen*,

dan wel tot den *verhevenen*, tot den *droogen*, dan wel tot den *bloemrijken* enz. behooren moge.

§ 7.

Door een' *zuiveren* Nederlandschen stijl verstaan wij de uitdrukking onzer gedachten, in haren zamenhang en voortgang, door middel van zoodanige woorden, als spel- en spraakkunstig goed gebezigd worden, en die, zooveel mogelijk en noodzakelijk, tot onze moedertaal en haar' in geschrifte heerschenden tongval behooren.

Een Nederlandsch geschrift dus b. v., met uitheemsche en bastaardwoorden *buiten noodzaak* vervuld, en waarin gestadig tegen de regelen der spraakkunst gezondigd wordt, noemen wij *onzuiver* van stijl. In dien zin zijn een aantal schriften uit de zestiende eeuw, vóór den leeftijd van Nederlands grooten taal-opbouwer HOOFT, hoogst onzuiver.

Wat men tot het *goed of naar behooren spel- en spraakkunstig bezigen der woorden* enz. al brengen kunne, zullen wij straks nader vermelden, ofschoon de verdere ontwikkeling hiervan elders behoort.

De eigenschap van *Zuiverheid* heeft in de meeste opzigten alleen betrekking tot de woorden, en hangt weinig af van de gedachten.

§ 8.

Door een' *duidelijken* Nederlandschen stijl verstaan wij eene zoodanige uitdrukking onzer gedachten, in haren zamenhang en voortgang, door middel van Nederlandsche woorden, als geschikt is, om hem, die met de noodige kundigheden ter bevattning voorzien is, alles, hetwelk wij te kennen willen geven, gemakkelijk te doen bevatten.

Dus noemen wij den stijl van WAGENAAR, van MUNTINGHĒ, van VAN DER PALM *duidelijk*, wijl deze schrijvers door elkeen', die berekend is, om de onderwerpen, waarover zij geschreven hebben, te begrijpen, zonder moeite begrepen kunnen worden.

Het tegenovergestelde van *Duidelijkheid* is *Duisterheid* en *Dubbelzinnigheid*. Hierover in het vervolg iets naders.

De eigenschap van *Duidelijkheid* hangt zoowel af van de gedachten, als van de woorden. Verwarde denkbeelden kunnen met geene mogelijkheid op eene duidelijke wijze worden uitgedrukt, evenmin als een slecht gesneden zegelmerk eene duidelijke beeldtenis in was, of in eene andere soortgelijke stof, waarin het gedrukt wordt, achter zal laten. Over de hulpmiddelen tot het verkrijgen van duidelijke denkbeelden handelt het logisch onderwijs. In hoe ver de *Duidelijkheid* des stijls door de rangschikking der woorden en hunne verbinding tot zinnen bevorderd, of belemmerd kan worden, onderzoek ik elders, ofschoon ik hierover in dit handboek later ook nog kortelijk iets zal aanstippen.

§ 9.

Door een' *fraaijen* Nederlandschen stijl verstaan wij eene zoodanige uitdrukking onzer gedachten, in haren samenhang en voortgang, door middel van Nederlandsche woorden, als den smaak, dat is, het vermogen, om het schoone te gevoelen en te beoordeelen, welgevallig is.

Wij noemen dus bij v. den stijl van HOOFT in vele opzigten fraai, omdat hij door kracht, levendigheid en iets ongemeen schilderachtigs uitmunt, en die aangename aandoeningen bij ons verwekt, waarmede alles, wat *schoon* is, den mensch pleegt te vervullen. — Sommige geschiedschrijvers integendeel veroorzaken ons verveling door de dorre, koude en ziellooze wijze, waarop zij de eene of andere gebeurtenis verhalen en ons hunne aanmerkingen daarover mededeelen.

De *Fraaiheid* des stijls laat zich van de fraaiheid en sierlijkheid der gedachten volstrekt niet afscheiden. De schitterendste woorden kunnen evenmin aan onbeduidende en nietige denkbeelden zwier en bevalligheid bijzetten, als de prachtigste klederen in staat zijn, om een' *Thersites* tot een' *Adonis* te maken. Bij wanstaltige denkbeelden, in hoogdravende uitdrukkingen gedost, roept men met CICERO uit: „Wat is er ongerijmd, dan de ijdele klank ook der meest uitgelezene en zwierigste woorden, als er verstand noch kennis in verscholen liggen!”

Van den anderen kant kunnen echter platte, onkiesche, onjuist gekozenen uitdrukkingen de keurigste denkbeelden ontluisteren. Hierover in het vervolg nader.

§ 10.

De twee laatstgenoemde eigenschappen, *Duidelijkheid* en *Fraaiheid*, welke in elken stijl, die op den naam van *goed* aanspraak zal kunnen maken, hoofdvereischten zijn, en zulks zoowel in den stijl der poëzij, als in dien der proza, moeten ook in andere opzigten de verdienstelijke eigenschappen van ieder Nederlandsch opstel uitmaken. Dus moet bij v. een kinsel-redenaar niet alleen duidelijk zijn in hetgene eigenlijk en meer bepaald de Stijl eener leerrede genoemd wordt, maar hij moet zulks evenzeer wezen in de geheele behandeling van zijn onderwerp. Plan en verdeling van hetzelfde, rangschikking der bewijzen; — kortom, en stof, en vorm, en mondelijke voordragt, alles moet door duidelijkheid en fraaiheid uitmunten.

§ 11.

Tot dit eene en andere nu, zoowel den kinsel-redenaar, als elk ander' schrijver of spreker behulpzaam te zijn; ons te leeren, hoe wij zuiver, duidelijk en fraai spreken en schrijven moeten, hetzij wij redevoeringen, verhalen, brieven, zamen-spraken, pleitschriften, of wat dies meer zij, hebben op te stellen; — ons, bij het behandelen van dit of dat onderwerp, in het vinden van denkbeelden, van gronden en bewijzen eenigermate op den weg te helpen; ons aan te toonen, hoe wij die gevondene denkbeelden behoorlijk moeten rangschikken, en ze daarna in de meest gepaste bewoordingen uitdrukken; — ons voorts regelen te geven, die wij ten aanzien van stem en gebaren moeten in acht nemen, wanneer wij iets bij monde hebben voor te dragen; kortom, ons in allen deele te onderrigten, hoe wij van het vermogen van spraak en schrift voor elk bijzonder oogmerk, hetzij om

te leeren, hetzij om te overreden, hetzij om te behagen, het meeste nut kunnen trekken — ziedaar het eigenlijke *doel (finis)* der Redekunst, gelijk hieruit tevens van zelve blijkt, dat al hetgene gesproken of geschreven kan worden hare *stof (materia)* uitmaakt.

§ 12.

Men gevoelt uit het gezegde ook duidelijk, dat de beoefening der Redekunst van groot nut is. — Ofschoon toch al in de eerste plaats een goede natuurlijke aanleg bij elkeen vereischt worde, die zijne gedachten, hetzij mondelijk, hetzij schriftelijk, *wel* zal voordragen; en ofschoon de voorschriften der *Rhetorica* het gemis van natuurlijke begaafdheden niet kunnen vergoeden, zijn die regels echter in staat, om ongemeen veel toe te brengen tot beschaving en verbetering van den gezegden goeden natuurlijke aanleg; tot aanwijzing der gebreken, welke een schrijver moet trachten te vermijden, en tot het verschaffen van een' toetssteen, waaraan hij beproeven kunne, of hetgene door hem gezegd, of geschreven is geworden, met de regelen van een' goeden smaak al, dan niet overeenkome. Het is dus hiermede juist zoo gelegen, als CICERO ergens aanmerkt: „Wat mij betreft, (zegt hij) ik oordeel, dat deze voorschriften het vermogen en de nuttigheid bezitten, niet zoo zeer, om ons geheel door kunst tot het vinden van hetgeen wij zeggen moeten den weg te banen, als wel, om ons hetgene wij aan de natuur, aan letter-arbeid en oefening te danken hebben, met vertrouwen voor goed of slecht te doen houden, daar wij toch nu zullen hebben geleerd, waar dit eene en andere te huis hoort.”

Zal echter de Redekunst aan dit heilzaam oogmerk dienstbaar zijn, dan moet zij niet blootelijk uit dorre voorschriften bestaan, maar hare regelen moeten vooral ook door voorbeelden uit de beste schrijvers opgehelderd en smakelijk gemaakt worden. Hiermede moet zich voorts eigene praktische oefening paren, daar QUINCTILIANUS te regt aanmerkt:

„In alle dingen hebben de proeven doorgaans meer kracht, dan de voorschriften.”

§ 13.

De Redekunst of *Rhetorica* is van oudsher zeer beoefend geweest. Inzonderheid bloeide zij in Griekenland, dat in alle vakken van kunst en wetenschap zooveel voortreffelijks heeft opgeleverd. Onder de voornaamste Grieksche Redekundigen van vroeger en later tijd, (wier geschriften nog geheel of gedeeltelijk tot ons zijn gekomen) behooren ARISTOTELES, wiens drie boeken over de Redekunst vol scherpszinnigheid en wijsgeerig vernuft zijn; — DIONYSIUS van *Halicarnasse*, van wien men over Rhetorische onderwerpen nog verschillende stukken bezit; — DEMETRIUS, te regt of onregt, gewoonlijk *Phalereus* bijgenaamd, wien men, als maker van een geschrift over de *uitdrukking in woorden* (*περι ἐρμηνείας, sive de elocutione*) beschouwt; HERMOGENES, die ten tijde van keizer MARCUS AURELIUS geleefd heeft, en van wiens vijf boeken over de Redekunst vier door den tijd gespaard zijn; — LONGINUS, vermaard door zijn geschrift over het *Verhevene*; APHTHONIUS THEON, enz.

Dat door de Romeinen, bij wie de Welsprekendheid zulk eene hoofdrol in den staat speelde, de Redekunst ook op den hoogsten prijs gesteld werd, is zeer natuurlijk. Men staat verbaasd over de onbeschrijfelijke moeite, die jonge lieden uit Rome aan hare beoefening te koste legden, gelijk het inderdaad merkwaardig is te dezen opzigte de geschiedenis der jongelingsjaren van CICERO te lezen.

De voornaamste schriften, die wij van Romeinsche Redekundigen bezitten, zijn die van den zoo even genoemden CICERO, van wien wij hebben: drie boeken *Over den Redenaar* (*de Oratore*); één boek, *De Redenaar* gheheten (*Orator*); eene zamspraak *Over beroemde Redenaren* (*de claris Oratoribus*); welke zamspraak den titel van *Brutus* heeft; twee boeken over de *Vinding* (*de Inventione*); voorts *Redekundige Verdeelingen* (*Partitiones Oratoriae*); de *Betoogbronnenleer* (*Topica*);

en een klein stukje: *Over de beste soort van Redenaren (de optimo genere Oratorum)*.

Van SENECA, bijgenaamd *de Redekundige (Rhetor)*, heeft men nog het eene en andere uit eene verzameling van *Controversiae* of *Twistpunten*.

Te gader met CICERO's geschriften is vooral ook onschatbaar het werk van den beroemden MARCUS FABIVS QVINCTILIANVS, een' Redekundige, die ten tijde van keizer DOMITIANVS gebloed heeft. Dat werk draagt den titel van *Redekundige* of *Welsprekendheidslessen (Institutiones Oratoriae)*, en is in twaalf boeken verdeeld.

Ook bij de meeste beschaafde volkeren van later tijd vindt men een aantal schriften, die tot de zoogenaamde theorie van den Stijl, de Welsprekendheid en de Dichtkunst betrekking hebben. Franschen, Engelschen en Duitschers hebben verscheidene handboeken, aanleidingen, lessen, of hoe zij meer heeten mogen, daarover uitgegeven. Men kan niet zeggen, dat dit bij ons evenzeer het geval is. Wij moeten echter niet vergeten, dat de doorwrochte *Rhetorica* en *Poëtica* van VOSSIUS, ofschoon in het Latijn geschreven, en alleen over die taal en over geschriften der Ouden loopende, het werk is van een' Nederlander.

Ook verdienen vele losse stukken en verhandelingen over deze en gene onderwerpen van Welsprekendheid en Dichtkunst, benevens een paar in de laatste jaren uitgekomen handboeken of handleidingen, loffelijke melding bij ons.

§ 14.

Het Redekundig onderwijs, in den ruimen zin, waarin wij volgens § 2 het woord nemen, moet gedeeltelijk bestaan uit zoodanige voorschriften, als de mondelijke en schriftelijke voordragt, hetzij in proza, hetzij in poëzij, in *het algemeen* betreffen; gedeeltelijk uit regelen, welke tot de *bijzondere soorten* van opstellen in on dicht betrekking hebben, en ten slotte uit eenige voorschriften, meer bij uitsluiting op de dichtkunst toepasselijk. Hierover echter of over de eigenlijk

gezegde *dichtkunstleer* (*ars poëtica*) zal ik in dit handboek niet handelen. Daarenboven gelieve men dit handboek altijd in verband en als één geheel uitmakende met dat voor mijne andere voorlezingen te beschouwen (*).

T W E E D E H O O F D S T U K .

Over eenige eigenschappen der gedachten, of van hetgeen in een' zekeren zin de stoffe in werken van Welsprekendheid en Dichtkunst uitmaakt.

§ 15.

Twee dingen maken de bestanddeelen van alle opstellen in proza of in poëzij uit: 1) de gedachten, dat is, alles, hetwelk de mensch door middel van spraak of schrift kan te kennen geven, en 2) de *uitdrukking dier gedachten door middel van woorden*. Het eerste behoort meer tot de *stof*, het andere tot den *vorm* van een werk, ofschoon men door het woord *vorm* soms ook wel eens iets anders verstaat.

Beide de genoemde dingen staan in veel opzigten tot elkander in dezelfde betrekking, als de ziel en het ligchaam des menschen. Gelijk die ziel en dat ligchaam toch, hoewel aan den eenen kant van elkander onderscheiden, van den anderen kant echter op het innigst te zamen verbonden zijn, aldus zijn ook in de Welsprekendheid en Dichtkunst gedachten en woorden in veel opzigten zoo allernaauwst vereenigd, dat de *uitdrukking* zich evenmin beschouwen laat, zonder dat men tevens eenigermate het oog vestige op *hetgeen uitgedrukt*

(*) Vergelijk de voorrede van den derden druk van mijn gezegd andere handboek, dat ten titel voert: *Over Nederlandsche Spraakkunst, Stijl en Letterkennis* enz.

wordt, als men omgekeerd op het laatstgemelde acht kan geven, zonder de eerstgenoemde gade te slaan.

§ 16.

Wij zullen dus in de eerste plaats, en met name uit een zoogenaamd *aesthetisch* oogpunt, eenige eigenschappen der gedachten beschouwen. — Wij zeggen: uit een *aesthetisch* oogpunt; dat is voor zoo ver zulks meer bijzonder den smaak betreft, of met andere woorden voor zoo ver de gedachten eens schrijvers *schoon*, *verheven*, *kiesch*, en hoe deze hoedanigheden al verder heeten mogen, genoemd kunnen worden. — Ons hier toch te verdiepen in bespiegelingen over den aard en den oorsprong van hetgeen wij met den naam van *zinnelijke aanschouwingen*, *begrippen*, *oordeelvellingen*, *besluiten* en wat dies meer zij, gewoon zijn te bestempelen; de onderscheidene verdeelingen na te gaan, die van begrippen en denkbeelden gegeven worden, als daar zijn de verdeelingen in *eenvoudige*, *zamengestelde*, *duidelijke*, *verwarde*, *duistere* enz. enz., met één woord den geheelen vorm en al de wetten van het denken te beschouwen, — zulks zoude hier minder te pas komen. Immers die beschouwing behoort niet tot het *Redekundig* of *Rhetorisch*, maar tot het *Redeneerkundig* of *Logisch*, alsmede tot het *op ervaring gegronde zielkundig*, of zoogenaamd *Empirisch-Psychologisch* onderwijs.

§ 17.

Onder de eigenschappen, waardoor gedachten, beschrijvingen, verhalen, karakterschilderingen, met een woord de geheele stoffe in werken van Welsprekendheid en Dichtkunst behagen en den smaak streelen kunnen, komen vooral in aanmerking, het *Ware*, *Waarschijnlijke* en *Inwendig Zamenhangende*; het *Schoone*, het *Verhevene*, het *Stoute*, het *Levendige*, het *Kiesche*, het *Schalksonnoozele* of *Naïeve*, het *Natuurlijke*, het *Roerende*, het *Geestige*, *Lachwekkende*, *Luimige* en soortgelijke.

Eigenlijk kan men het *Schoone* en *Verhevene*, als de twee aesthetische hoofdeigenschappen aanzien, waartoe al de overige gebracht kunnen worden. Het *Kiesche*, het *Geestige*, het *aesthetisch* *Roerende* enz. zijn niets dan verschillende wijzigingen van dezelve. En ook het *Ware* (deze hoedanigheid nu uit het oogpunt van den smaak beschouwd) ligt er in opgesloten, wijl zonder waarheid niets schoon zijn kan. Voorts houde men hier in het oog hetgeen in § 15 over het in vele opzigten onafscheidelijke verband tusschen gedachten en woorden gezegd is.

§ 18.

„De denkbeelden (zegt een Fransch schrijver) zijn afbeeldsels der zaken, gelijk weder de woorden de beeldtenissen der denkbeelden of gedachten zijn.” — Het eerste vereischte nu van elke afbeelding is, dat ze gelijkend zij; dat is, dat zij de afgebeelde zaak juist zoo voorstelle, als deze wezenlijk is, of (voor zoo ver die zaak een gewrocht der verbeelding zij) als wij haar zonder tegenstrijdigheid met de wetten van ons denkvermogen denken kunnen. Dit, op de gedachten toegepast, noemen wij *Waarheid*, *Innerlijken Samenhang*, soms ook *Waarschijnlijkheid*. — Deze *Waarheid* nu, deze inwendige *zamenhang* wordt niet alleen bij gedachten en voorstellingen, over werkelijk bestaande of gebeurde dingen loopende, gevorderd, maar evenzeer bij alles, wat blootelijk een voortbrengsel van vernuft en verbeelding is, en geheel in het rijk der verdichting te huis hoort. Een dichter b. v. moge in sommige gedichten, gelijk b. v. in den *razenden Roeland* van ARIOSTO, zooveel sprookjes van vliegende paarden, draken, kasteelen, sinksen, reuzen en dwergen verhalen, als hij slechts wil: toch moet ook in de koenste gewrochten zijner verbeelding, in zijne hersenschimmigste tafereelen, overeenstemming met zich-zelve en met vooropgezette begrippen heerschen; toch moet alles voor onzen geest een *zamenhangend* geheel vormen. Wordt er van een' gouden berg verhaald, zoo moeten daaraan ook zoodanige eigenschappen worden toegekend, als met het denkbeeld, dat wij van goud vormen, bestaanbaar is; kortom, in *Dichtkunst* en *Welsprekendheid*, tot welke onderwerpen zij ook betrekking hebben.

moet alle Tegenstrijdigheid (*Repugnantia*) met zich-zelve uit gedachten, voorstellingen, beschrijvingen, of hoe men de gewrochten van ons denken verder noemen wil, zijn buitengesloten. En in dien zin-alleen ook kan de meermalen aangehaalde versregel van den Franschen kunstregter BOILEAU gelden:

Rein n'est beau que le vrai, le vrai seul est aimable.

eene spreuk, die, zoo zij te kennen moest geven, dat alleen het werkelijk bestaande of bestaan hebbende een waarlijk schoon onderwerp voor de gedachten eens dichters of redenaars konde opleveren, zeer dikwerf louter onzin behelzen, en geest, vernuft en verbeeldingskracht tot nuttelooze gaven der natuur maken zoude.

Met betrekking dus tot het *Schoone* en *Verhevene* en al de onderafdeelingen hiervan, als b. v. het *Stoute*, *Natuurlijke*, *Naïeve*, *Geestige*, *Luimige* en wat dies meer zij, is het mangel aan Waarheid, in haren gezegden uitgebreiden zin genomen, de bron van hetgene men *Valsch Vernuft* noemt, en waaraan men ook wel den naam van het *Schijngeestige*, *Schijnvernuftige*, *Schijnschoone*, zou kunnen geven. QUINCTILIANUS b. v. steekt te regt den draak met sommige redenaars, die (denkelijk over vroegrijpe verstanden sprekende) eene bijzonder fraaije vergelijking meenden te bezigen, als zij zeiden, dat groote rivieren reeds aan hare bronnen bevaarbaar waren, en boomen van eene edele soort reeds bij hun ontspruiten vruchten droegen. Want waar, kan men vragen, zijn zulke rivieren en boomen, die intusschen hier als werkelijk bestaande voorwerpen worden voorgesteld, ergens te vinden? Aan valsch vernuft voor het overige, dat is aan gebrek van waarheid, kan men zich in de Welsprekendheid en Dichtkunst op talloze wijzen schuldig maken. Het is valsch vernuft b. v. wanneer een redenaar hoogdravend en gezwollen is ter plaatse, waar hij nederig en onopgesmukt zijn moest; het is valsch vernuft, als de Portugésche dichter CAMOËNS, en velen voor en na hem, Heidensche en Christelijke mythologische personaadjen in hunne Epische poëzij onder elkander

vermengen; het is valsch vernuft, wanneer Fransche treurspel-dichters Grieksche of Romeinsche helden soms doen spreken, als waren het hovelingen uit de eeuw van **LODEWIJK DEN XIV.** Het is valsch vernuft, als **HOOFT**, **VONDEL**, **HUYGENS** en onze meeste overige vroegere dichters vaak *op eene buitensporige wijze* woordspelingen en dergelijk slag van geestigheden najagen; een gebrek trouwens, dat zij met een aantal hunner gelijktijdige kunstbroeders uit alle andere landen van Europa gemeen hebben. Het is valsch vernuft..... doch men ziet, dat alles wat tegen den goeden smaak en tegen ons gevoel voor waarheid en inwendigen zamenhang op de eene of andere wijze strijdig is, onder den naam van *Valsch Vernuft* kan begrepen worden.

§ 19.

Schoon noemen wij alles, wat naar ons subjectief gevoel algemeen, zonder redenering en belang, om en door zich-zelve, noodwendig behaagt. Dit behagen nu kan door voorwerpen, onder het bereik der uitwendige zinnen vallende, op verschillende wijzen veroorzaakt worden, hetzij door eene zekere eenheid, die wij in de verscheidenheid hunner deelen ontdekken; hetzij door regelmatigheid, gelijkvormigheid en evenredigheid dier deelen; hetzij van den anderen kant door bevallige afwisseling en verscheidenheid van dezelve; hetzij weêr door kleuren, hetzij door omtrekken, hetzij door beweging, hetzij door houding, kortom, door al datgene, waarin ons verstand, door de zintuigen en de verbeeldingskracht geholpen, eene zekere zamenstemming of harmonij bespeurt, welke ontdekking dan op eene streelende wijze ons gevoel aandoet, dat is, ons *behaagt*. Dus behaagt ons een goed gebeiteld standbeeld, eene nette teekening, eene welluidende muziek.

Wat nu in werken van proza en poëzij *schoone* gedachten, beschrijvingen enz. zijn te noemen, valt uit het gezegde ligt op te maken. Het zijn de zoodanige, wier inhoud bij ons soortgelijke aandoeningen verwekt, als waarmede het *Schoone*

van zinnelijk aanschouwbare voorwerpen ons gewoon is te vervullen. VONDEL zingt b. v. van de vermoorde zuigelingen te *Bethlehem*:

*De winckbraeu deekt nu met zijn booghjes
Gelokene en geen lachende ooghjes,
Die straelden tot in 's moeders hart,
Als starren, die met haer gewemel
Het aenschijn schiepen tot een hemel,
Eer 't met een mist betrocken wert.*

Wij noemen de hier door hem gebezigde vergelijking *schoon*, omdat zij juist bij ons dat zacht en liefelijk gevoel van behagen te wege brengt, hetwelk het zien-zelve van een klein aanvallig wicht, of van helder flikkerende starren ons veroorzaken zoude. En dit behagen, dat door het *Schoone* in de Dichtkunst en Welsprekendheid ontstaat, kan ook dan plaats hebben, wanneer een leelijk voorwerp beschreven wordt; want de wijze, waarop dit wordt afgeschilderd, en de kunst, daarbij ten toon gespreid, kunnen behagen. In dien zin zijn vele plaatsen in BILDERDIJKS *Ziekte der Geleerden* schoon, niettegenstaande zij soms tot zeer onaangename, ja meer of min walgelijke voorwerpen betrekking hebben. Een dubbel behagen wordt echter door eene beschrijving verwekt, die, en eene *schoone* zaak ten onderwerp heeft, en die *schoone* zaak *schoon* voorstelt, kortom, die het *schoone* tafereel van een *schoon* voorwerp is. Dus is de schilderij, die SOPHOCLES (in een' zijner reijen) van Attica ophangt, of wel die MILTON en VONDEL van het Paradijs geven, *schoon*. De beschrijving van *Daphne*, van *Adeka*, van *Apollo* bij HELMERS is *schoon*. De beschrijving van *Hippolytus* in een der treurspelen van SENECA; van *Armida* bij TASSO; die van *Alcina* bij ARIOSTO; die van de wijze, waarop *Don Manuel* — in SCHILLERS *Bruid van Messina* — zijne geliefde tooijen wil; die van *Medora* bij Lord BYRON, die van *Elpine* bij BILDERDIJK en een aantal soortgelijke zijn *schoon*.

1) Men houde in het oog, dat het behagen, hetwelk door het Schoone verwekt wordt, van een' zachten aard en met een gevoel van vrolijkheid verbonden is. Ook het Verhevene *behaagt*, doch op eene andere wijze.

2) Met het behagen, dat door het Schoone in ons veroorzaakt wordt, kan zich wel eens een zeker belang paren. In den grond is echter het zuivere schoonheidsgevoel, op zich-zelve beschouwd, altijd belangeloos.

3) In het gemeene leven beteekent het woord *Schoon* dikwerf alles, wat in eenig opzigt goed, nuttig of doelmatig is. Zoo ook neemt men het Aesthetisch-Schoone in een' enger, of in een' ruimer zin. In den laatsten, wanneer men er alle soorten van het Aesthetisch-behagende door verstaat, hetzij zulks uit het Verhevene, het Geestige, het Roerende, of uit iets anders dergelijks voortspruite. In den eersten, wanneer men er slechts eene zekere soort van het gezegde behagende mede bedoelt, welke niet zoozeer ernstige, als wel vrolijke aandoeningen verwekt, en vooral ook tot zichtbare en zinnelijke voorwerpen betrekking heeft. In den ruimen zin noemen wij dus de Ilias van HOMERUS, in den engeren zin den Apollo van Belvedere, de Medicéische Venus *schoon*. En zoo is in die ruime beteekenis, alles, wat Verheven, Geestig, Roerend, Lachwekkend enz. is, *schoon*; maar niet omgekeerd alles, wat schoon is, is juist daarom Geestig, Roerend enz.

4) Nadere verdeelingen van het Schoone behooren in de zogenaaamde *Aesthetica* of *Smaakleer*.

§ 20.

Wij noemen gedachten *Verheven*, wier inhoud ons met die aandoeningen vervult, welke het aanschouwen (in den ruimen zin dit woord genomen) van verhevene voorwerpen ons schenkt. Een voorwerp is verheven, dat, naar ons subjectief oordeel, door zijne grootte of kracht, algemeen, zonder redenering en belang, om en door zich-zelve, noodwendig behaagt. Dit behagen bestaat daarin, dat ons gemoed door de waarneming van het Verhevene, als het ware, verruimd, en met aandoeningen van eerbied, bewondering en verbazing vervuld wordt.

Deze aandoeningen toch, met het gevoel van eigene, vrije, zedelijke kracht in verband gebragt, verwekken lust en behagen.

Men verdeelt het Verhevene in het *Meetkundig-* of *Mathematisch-*, en in het *Kracht-*, of zoogenaamde *Dynamisch-Verhevene*.

Het eerste treft ons door groote hoogte, breedte, diepte of lengte, of in het algemeen door uitgebreidheid, hetzij in ruimte of in tijd. Het tweede is verheven door groote inwendige sterkte. Dus is de sterrenhemel, de kalme oceaan, een peillooze afgrond Meetkundig-, — een orkaan, eene zware onweërsbui Kracht-Verheven. — Het laatstgemelde wordt wederom verdeeld in het *Natuurkundig* of *Physisch*, het *Versandelijk* of *Intellectueel*, en het *Zedelijk* of *Moreel Kracht-Verheven*.

Een orkaan is dus natuurkundig — groot verstand, verstandelijk, en groote deugd, zedelijk krachtverheven. Redevoeringen, dichtstukken, of andere soortgelijke opstellen, die bijzonder rijk zijn in gedachten, welke ons verhevene aandoeningen inboezemen, noemen wij verheven. Dus is het slot van den *Colonéschen Oedipus* van SOPHOCLES een der verhevenste stukken uit de oudheid. Veel verhevens is er ook in de *Antigone* en in andere treurspelen van dien zelfden dichter. Veel bij HOMERUS. Onder de werken van lateren zijn verscheidene Oden van den grooten KLOPSTOCK bij uitstek verheven. Niet minder een aantal plaatsen uit zijnen *Messias*. BOSSUETS Lijkrede op den Prins van *Condé* is verheven. De Rei der Engelen in VONDELS *Lucifer* is verheven. De aanhef van het derde Boek der *Hollandsche Natie* van HELMERS is verheven. En zoo zijn zulks uit ouder en jonger tijd honderd andere stukken van Welsprekendheid en Dichtkunst.

1) Korthed en eenvoudigheid van uitdrukking zijn voor het Verhevene in werken van Dichtkunst en Welsprekendheid zeer voordeelg. Het rijm, dat ligt een' zekeren zwier medebrengt, is daarom in de Poëzij niet overal bevorderlijk voor hetzelfde.

2) Gebreken, aan welke het Verhevene soms na grenst, en

waarvan zich de verhevenste Schrijvers uit dien hoofde wel eens niet overal vrij bevinden, zijn *Koelheid* en *Gezwollenheid*. De laatste bestaat, of in eene overdrevene voorstelling van hetgeen werkelijk verheven is, of daarin, dat men eene onbeduidende zaak als verheven wil doen voorkomen. SENECA, hoeveel waarlijk dichterlijks, schoons en verhevens er ook in de treurspelen, die op zijn' naam doorgaan, moge voorkomen, lijdt dikwerf aan het euvel van Koelheid en Gezwollenheid. SWANENBURG, JAN VOS en anderen kunnen in onze Letterkunde nog veel sterker voorbeelden van deze gebreken opleveren.

§ 21.

Als onderafdeelingen van het Schoone en Verhevene laten zich verscheidene andere fraaije eigenschappen, waardoor gedachten, of in het algemeen de *stof* in Welsprekendheid en Dichtkunst uitmunten, opnoemen. — Dus geven wij aan eene gedachte den naam van *Krachtig* en *Stout*, als zij, vooral door de wijze, waarop zij wordt voorgesteld, een treffenden, aan dien van het Verhevene grenzenden indruk op de ziel maakt, en zich met sterke kleuren in haar, als het ware, afschildert. De eenvoudige gedachte bij v.: alle menschen zijn sterfelijk, om het even, of zij gering, dan wel aanzienlijk zijn, wordt krachtig en stout door het beeld, waaronder zij bij HORATIUS voorkomt. „De dood,” zegt hij, „klopt met eenen gelijken voet aan de hutten der armen, en aan de hooge paleizen of hallen der koningen.”

§ 22.

Met het *Stoute* en *Krachtige* der gedachten staat hare *Levendigheid* in het naauwst verband, ja, men kan deze laatste eigenschap als een gevolg van de eerste aanzien, zoodat eene gedachte, die krachtig en stout is, van zelve ook levendig zal zijn. Het *Levendige* kan echter ook dan plaats hebben, als het *Stoute* en *Krachtige* juist niet zoozeer aanwezig zijn; want deze beide laatste eigenschappen behooren eigenlijk altijd meer of min tot het *Verhevene*, terwijl *Levendigheid* ook

in het *Schoone* kan worden aangetroffen. Levendigheid bestaat in eene zekere korte, verrassende, puntige, soms, als het ware, zinnelijk-aanschouwbare wijze, om eene gedachte voor te stellen. Prins WILLEM *de Eerste*, te kennen willende geven, dat men de ketterijen het best zal stuiten, door op dezelve geen acht te slaan, zegt bij HOOFD: „Dit is de aard der ketterije; Rust ze, zoo roest ze; hij wet haar, die haar wrijft.” Ziedaar eene levendige, puntige gedachte! Levendigheid kan men voorts ook beschouwen met opzigt tot geheele beschrijvingen, en dan gevoelt men, dat zij met de Levendigheid van den stijl, als stijl-zelven, op het naauwst in verband staat.

§ 23.

Kieschheid van enkele gedachten, en verder van geheele beschrijvingen, tafereelen enz. enz. ontspruit vooreerst uit de verrijding van alles, wat slechts eenigermate een fijn gevoel zoude kunnen kwetsen, vooral bij de behandeling van onderwerpen en bij gelegenheden, die ligt tot zoodanig eene kwetsing aanleiding zouden kunnen geven — en ten tweede uit het gedeeltelijk omsluijeren, en slechts ter helft uitdrukken van sommige denkbeelden, om indiervoege den hoorder of lezer-zelven het vermaak te gunnen van er het overige bij te denken. — Dit eene en andere kan in zeer vele gevallen te stade komen, bij v. als men in het openbaar over eigene verdiensten te spreken heeft, of wel anderen ten hunnen aanhooren moet prijzen. Geschiedt b. v. dit laatste toch niet op eene *kiesche wijze*, zoo zal de lof voor hem, wien dezelve gegeven wordt, eer stootend, dan aangenaam zijn. — CICERO, in zijne redevoering voor *Ligarius*, aan *Caesar* iets verpligtends willende toevoegen over diens vergevensgezindheid, zegt niet ronduit: „Gij vergeeft uwen vijanden!” maar: „Gij hebt de gewoonte van niets anders te vergeten, dan de beleedigingen, welke men u heeft aangedaan.” Hier wordt op eene hoogst fijne en kiesche wijze aan *Caesar* eene pligtpleging gemaakt en over zijn geheugen, en over zijne dankbaar-

heid voor genotene weldaden, en over zijne goedaardigheid jegens vijanden. Dit alles toch, ofschoon slechts gedeeltelijk aangeduid, ligt in de woorden van CICERO opgesloten.

Dus is ook het dichtstukje van onzen geestigen Gelderschen dichter STARING, *Schoone Smart* getiteld, hoogst *kiesch* en *fijn*.

§ 24.

Het zoogenaamde *Naïeve* maakt mede een' tak van het *Schoone* in werken van Welsprekendheid en Dichtkunst uit. *Naïeveit* is het uitvloeisel eener zekere schrandere en soms eenigzins schalkachtige opmerkzaamheid, gepaard van den anderen kant met iets kinderlijk eenvoudigs, goedaardigs en onnoozels, door welke vermenging gedachten een verrassend, innemend, en, om het dus uit te drukken, bevallig-belagchelijk voorkomen erlangen. Kinderen, met enig vernuft bedeed, en te gelijker tijd wat snapachtig, hebben dikwerf zulke naïeve invallen en uitdrukkingen. Men zoude wat korter het *Naïeve* dus iets bevalligs kunnen noemen, uit de mengeling van kinderlijke eenvoudigheid en vaak ook goedaardigheid met schrandereid en soms wel eens schalkschheid voortspruitende. Wij hebben geen regt woord voor deze eigenschap in onze taal. Het laat zich echter door *Schalksounoozel*, *Schalkseenvoudig*, of wel *Schrandere-onnoozel* of *Dom-schrandere* misschien zoo half en half vertalen. Eene loffelijke hoedanigheid is het in een' schrijver, als hij het *Naïeve*, waar zulks regt te pas komt, goed weet na te bootsen. — De kleine *Veenrik*, ofschoon slechts een enkel woord zeggende in den *Gijsbrecht van Amstel*, is naïef. HUYGENS' Personaadjen in velen zijner puntdichten; de *Spinster* van VOSS, door onzen SPANDAW zoo fraai vertaald; *Walthers* gesnap in SCHILLERS *Wilhelm Tell*; vele plaatsen in het *Nibelungenlied* — zijn naïef. Onze CATS is, zonder het te weten, en niet kunstmatig, maar door de natuur-zelve, op vele plaatsen *naïef*.

Het *Naïeve* wordt ook somtijds in een' veel ruimer zin genomen. Vooral heeft de beroemde Hoogduitsche Wijsgeer en

Dichter SCHILLER dit gedaan in zijne bekende verhandeling. Dit is dan echter eene uitbreiding van het begrip des woords, die er oorspronkelijk volstrekt niet in ligt.

Het *Naïeve* staat somtijds met het *Zacht-Roerende* in eene naauwe betrekking.

§ 25.

Het *Natuurlijke* in werken van Welsprekendheid en Dichtkunst bestaat in eene zekere gemakkelijkerheid, ongedwongenheid en in het oog loopende waarheid, beide in stoffe en vorm, zoowel van enkele gedachten, als van geheele beschrijvingen, redekavelingen enz. enz. doorstralende. Voor zoo ver b. v. deze beschrijvingen tot zinnelijk-aanschouwbaar voorwerpen betrekking hebben, moeten zij ons die voorwerpen, als naar het leven en in de kleinste en treffendste bijzonderheden, afmalen. In dien zin zijn een aantal Tafereelen van Dichtkunst of Welsprekendheid bij HOMERUS, bij VIRGILIUS, bij LIVIUS, bij CICERO, bij SHAKESPEAR, bij VONDEL, bij HOOFT, bij GIJSBERT JAPICX, bij BOSSUET, bij BILDERDIJK, bij GÖTHE, bij SCHILLER, bij VOSS, enz. hoogst natuurlijk. — Voor zoo ver de gedachten meer in bloote redeneringen, oordeelvellingen, aanmerkingen, of iets dergelijks bestaan, moeten zij, om natuurlijk te zijn, als van zelve uit het onderwerp, waarover gehandeld wordt, voortspruiten. Iedereen moet dadelijk door hare waarheid getroffen worden, zoodat men meent ook zoo te hebben kunnen denken, of er zich over verwondert, dat men ook zoo niet gedacht heeft. HOOFT is in zijne Geschiedverhalen bij uitstek rijk in zulke gedachten.

Te gelijker tijd moeten echter zulke beschrijvingen, gedachten, invallen en wat dies meer zij, voor zoo ver zij behagen zullen, iets oorspronkelijks, vernuftigs, bevalligs bij hunne natuurlijkheid en ongekunsteldheid, bezitten. Met andere woorden: het Natuurlijke, dat op den naam van *schoon* aanspraak zal kunnen maken, moet niet plat, gemeen, en geheel alledaagsch zijn. Het moet de vrucht zijn van Waarheid en Schoonheid te zaam verbonden. Dit is door nieuwere Tooneeldichters dikwerf niet genoeg in het oog gehouden; want den stijven

hoftrant en ééntoonigen steltengang, die op vele plaatsen aan het Fransche Treurspel, bij al zijne voortreffelijkheid, eigen zijn, willende ontwijken, zijn zij soms in het tegenovergestelde uiterste gevallen, van eene Natuur te schilderen, ten wier aanzien SCHILLER spottend uitroept:

*O die Natur, die zeigt auf unsern Bühnen sich wieder
Splitternackend, dass man jegliche Rippe ihr zählt!*

Tegen het natuurlijke staat het *Gekunstelde*, *Gedwongene* of *Gewrongene* en *Gemaakte* over.

§ 26.

Wanneer het Schoone en Verhevene in werken van Dichtkunst en Welsprekendheid bijzonder op ons hart en onze hartstogten werken, en gewaarwordingen van liefde, medelijden, weedom, of ook wel heviger gemoedsbewegingen opwekken, noemen wij zulks het *Roerende* (eigenlijk het *Aesthetisch-roerende*). Men verdeelt dit in twee soorten, in het *Zachtroerende* namelijk, dat, mijns bedunkens, ook het *Aandoenlijke* zoude kunnen heeten — en in het *Sterkroerende* of *Hartstogtelijke*, met een onduitsch woord het *Pathetieke* genoemd. Tot het eerste behooren alle gedachten, beschrijvingen, enz. welke over de meer stille aandoeningen der ziel, als daar zijn: deernis, teederheid, zachte vreugde, droefgeestigheid en andere dergelijke loopen, en die bij ons opwekken. — Het sterkroerende spuit meer voort en oefent meer zijn' invloed uit op de luidruchtiger, sterker, heviger hartstogten, bij v. die van vrees, schrik, verontwaardiging, afgrijzen, hevige droefheid, enz. — *Hectors* afscheid van *Andromaché* bij HOMERUS is dus zachtroerend. Zoo ook bij v. het Treurdicht van onzen te vroeg gestorven NIEUWLAND, bij den dood zijner gade. Insgelijks de aandoenlijke jammerklagen, die *Thekla* in SCHILLERS *Wallenstein*, bij het sneuvelen van haren geliefde, uitstort. De beschrijving integendeel, die CICERO geeft van de kruisstraffe, welke de Romeinsche burger *Gavius* ondergaan moest, is meer sterkroerend. Niet min-

der is zulks het tafereel, dat de onsterfelijke HOOFT van den moord te Naarden ophangt. VONDELS vinnig, maar meesterlijk hekeldicht, *Decretum Horribile* of *Gruwel der Verwoesting* getiteld, is een voorbeeld van het *Stoute* en *Pathetieke* beide. *Valentijns* uitboezemingen in den *Faust* van GÖTHE jagen schrik en ontzetting aan.

Dat vooral het Pathetieke dikwerf zeer naauw met het Verhevene verbonden is, gevoelt men van zelve. — Het Roerende, uit eene laffe, gemaakte, verwijfde droefgeestigheid over beuzelachtige zaken voortspruitende, ontaardt in het zoogenaamde *Sentimentele* of *Overgevoelige*, *Bijgevoelige*.

§ 27.

Geestigheid of *Vernuft* noemen wij het vermogen, om het gelijke tusschen het geheel ongelijk schijnende te ontdekken, en zulks op zoodanige wijze aan anderen mede te deelen, dat het gemoed van dezen er met een vrolijk behagen door vervuld wordt. Het Latijnsche opschrift, hetwelk op het standbeeld van een' geheel onbeduidend koning gevonden werd, en luidde: *Statua Statuae* (het beeld van een beeld) is dus geestig en vernuftig. Immers, hier wordt de overeenkomst, welke er, in een zeker derde, tusschen een bot, dom mensch en een zielloos beeld plaats heeft, op eene verrassende en bevallige wijze aangeduid. Het gelijke, hetwelk er tusschen twee anders geheel ongelijk schijnende voorwerpen, een levend mensch en een beeld, gevonden wordt, staat eensklaps in het helderste daglicht, en maakt een' plotselijken, levendigen, vrolijken indruk op onze ziel. Over het algemeen laat zich echter de aard van het Geestige en Vernuftige beter gevoelen, dan beschrijven.

Wat *Valsch Vernuft* zij, en hoe deze benaming in een' engeren of in een' ruimeren zin genomen kunne worden, hebben wij hierboven gezien. — Men verdeelt het Vernuftige en Geestige in het *Beeldelijke* en *Beeldelooze*, welke twee soorten weêr hare afdeelingen hebben, waarover onder anderen de bekende JEAN PAUL in zijne *Vorschule zur Aesthetik* verdient nagelezen te worden.

Gelijk men het Geestige in het ontdekken van het gelijke tusschen het ongelijk schijnende wil gezocht hebben, noemt men *Scherpzinnigheid* het vermogen, om het ongelijke tusschen het gelijk schijnende op te sporen, en *Diepzinnigheid* het vinden van het geheel gelijke. Deze benamingen hebben echter veel willekeurigs.

§ 28.

Het Geestige is zeer dikwerf *Lachwekkend* of *Komiek*, ofschoon al het Geestige daarom nog juist niet Lachwekkend kan genoemd worden. Moeijelijk valt het, den waren aard en den grond van het *Lachwekkende* of *Belagchelijke* op te sporen, gelijk de ontelbare bepalingen, die er, sinds de dagen van ARISTOTELES af tot onzen tijd toe, van gegeven zijn, dus ook zeer uiteenloopen. Men verdeelt het Lachwekkende of Komieke in het *Hoog-* of *Edel-* en in het *Laagkomieke* of zoogenaamde *Burleske*. Ter vertaling van dit laatstgenoemde woord zoude men onze Nederlandsche uitdrukkingen *potsig, grappig, kluchtig, drollig, snaaksch* enz. kunnen bezigen. Het Hoogkomieke zoude men misschien meer bepaald het *Boertige* kunnen noemen. Beide soorten ontspruiten over het algemeen, of, uit de opzettelijk vrolijke voorstelling van iets onbeduidends en kleins op eene deftige, verhevene en dichterlijke, of omgekeerd, uit zulk eene voorstelling van het groote, deftige en verhevene op eene nietige en onbeduidende wijze. In het Hoogkomieke geschiedt dit dan echter met uitdrukkingen, en door middel eener inkleeding, welke met eene meer kiesche, beschaafde taal en zeden overeenkomstig zijn. Het Laagkomieke integendeel bezigt eene inkleeding en een' schrijftrant, welke minder fijn, meer plomp en plat, naar meer ruwe zeden en den smaak des gemeenen volks zijn berekend. MOLIERES *Tartuffe*, hier en daar WIELANDS *Oberon*, ook eenigermate BILDERDIJKS *Koekeloer* enz. enz., behooren dus tot het Hoogkomieke; FOCKENBROCHS *Reuzenstrijd*, LANGENDIJKS *Aeneas in zijn Zondagspak*, verscheiden hekeldichten van VONDEL, tot het Laagkomieke. Dit laatste kan echter in zijne soort zeer verdienstelijk zijn.

Met het Geestige en Lachwekkende of Komieke staat datgeen, hetwelk men in werken van smaak het *Luimige* of *Humoristische* noemt, niet zelden in een naauw verband. — Men moet dit *Humoristische* zoeken, deels in eene zonderlinge en bonte vermenging van het vrolijke, luchtige, lachwekkende met het statige, weemoedige, roerende en soms verhevene, deels in allerlei vreemde inkleedingen, overgangen en sprongen der gedachten, en in eene geheel oorspronkelijke, onverwachte, ofschoon ware en treffende wijze van de zaken en hare betrekkingen te beschouwen, zoodat echter dit eene en andere, juist door dat ware, treffende en geestige, waarmede het gepaard gaat, bij den hoorder of lezer een gevoel van behagen verwekt, en dus op *zijn' tijd* en *in zijne soort* als iets *schoons* aangezien moet worden. — De werken van den bekenden Engelschen Schrijver STERNE munten uit door zulke humoristische trekken, gelijk de Hoogduitsche Schrijver JEAN PAUL in deze aesthetische eigenschap ook niet weinig uitblinkt. Ik moet echter herhalen, dat een humoristische schrijfrant slechts *op zijn tijd* en *in zijne soort* den naam van *schoon* kan dragen. Men zou een' kansel- of balieredenaar uitlagchen, die, in de manier van JEAN PAUL, van den kansel of voor het gerechtshof sprak.

Voor zoo ver het Luimige niet met verstand gepaard gaat, en zich dan tevens in uitwendige handelingen openbaart, noemen wij het *Grilligheid*. Dit is een gebrek. In het gewone spraakgebruik wordt echter het Luimige hier wel eens mede verwisseld.

§ 29.

Wij zouden hier nog over meer andere fraaije eigenschappen der gedachten kunnen spreken, als b. v. over het *Nieuwe* en *Onverwachte*, het *Wonderbare*, het *Romaneske*, zoo ook over hetgene men de *Tegenstelling* of het *Contrast* noemt in werken van Dichtkunst en Welsprekendheid. Daar die eigenschappen echter, of als ondersoorten en wijzigingen van de reeds opgenoemde kunnen beschouwd worden, of als middelen (gelijk bij het *Contrast* plaats heeft) om het Schoone en

Verhevene voort te brengen en meer te doen uitkomen, of als fraaije hoedanigheden, meer bijzonder in het gebied der Dichtkunst te huis hooren, zij het genoeg ze hier blootelijk te hebben opgenoemd.

Wij treden hier ook in geene verdere ontwikkeling van hetgeen tot den Smaak in het algemeen, de grondregelen voor denzelfden, het doel der Schoone Kunsten, en dergelijke onderwerpen meer betrekking heeft. Dit eene en andere toch maakt meer de stoffe uit der zoogenaamde *Aesthetica*, of Theorie van het Schoone, in haren geheelen omvang, en tot alle Schoone kunsten betrekkelijk gemaakt, dan wel die der *Rhetorica*.

§ 30.

Voor het overige gevoelt men ligtelijk, dat niet alle soorten van hetgeen men Schoon, Verheven, Geestig enz. noemt, bij de behandeling van alle onderwerpen, evenzeer te pas komen. Het Heldendicht b. v., de hooge Ode, eene deftige Redevoering, het Treurspel en dergelijke voortbrengselen van den geest meer, kunnen over het algemeen evenmin het Lachwekkende, Grappige, Luimige dulden, als hetzelve in het blijspel, in het boertige Heldendicht, in Brieven, in Heekelschriften niet alleen gedoogd, maar zelfs met de meeste vrucht gebezigd kan worden.

Zoo behoort van een' anderen kant het Verhevene, het Stoute, het Aandoenlijke, het Hartstogtelijke enz. veel meer in de eerstgenoemde, dan in de laatstgemelde gewrochten van vernuft te huis. Dikwerf gaan echter in de werkelijke wereld het vrolijke en ernstige, het groote en kleine, hetgeen eerbied inboezemt, of wel dat den lach wekt, zoo naauw met elkander gepaard, dat in zoodanige stukken, waarin de eene of andere gebeurtenis dramatisch behandeld wordt, en verschillende personen handelende en sprekende worden ingevoerd, (gelijk dit b. v. in de Tooneel-poëzij het geval is) zich deze onderscheidene eigenschappen niet altijd ten eenen male laten scheiden. — Hier komt bij, dat hare vermenging

soms strekken kan, om door tegenstelling of contrastéring haar' verschillenden aard des te beter te doen uitblinken, even als in eene schilderij het licht de werking van het donker, en het donker de werking van het licht bevordert. Van daar b. v., dat de inlassching van iets minder deftigs en meer vrolijks in een Treurspel aan volgende sombere en akeelige tooneelen eene des te zwarter kleur kan geven, en, voor zoo ver de tegenstelling of het contrast niet al te *hard* is, wezenlijk schoon kan zijn. In de werken van SHAKESPEAR, SCHILLER, GÖTHE en andere groote Meesters zijn hiervan voorbeelden genoeg te vinden. Het spreekt echter van zelve, dat zoo iets moeilijk plaats kan hebben in Tooneel-Poëzij, wier versmaat den dichter tot eene gestadige deftigheid verplicht. Dit is met de Treurspelen uit de Fransche school en in zoogenaamde Alexandrijnsche verzen geschreven — Treurspelen, die in andere opzichten weêr zeer fraai zijn — niet zelden het geval.

§ 31.

Ten slotte merken wij nog aan, dat, ofschoon een overvloed van Verhevene, Stoute, Levendige Gedachten aan de voortbrengselen van Welsprekendheid en Dichtkunst grooten luister bijzet, deze gedachten zich echter als van zelve en op hare plaats den schrijver moeten aanbieden, en niet met dwang door hem elk oogenblik te voorschijn worden geroepen. Inzonderheid geldt dit ten aanzien van hetgene men, meer bijzonder, losse of op zich-zelve staande vernuftige, geestige, schitterende, bevallige aanmerkingen en opmerkingen noemt (in het Latijn *sententiae*, in het Fransch *pensées brillantes*). Een schrijver, die al te vernuftig wil zijn, en zijne geestigheid bij elke gelegenheid door puntige, pittige, verrassende spreuken en gezegden wil ten toon spreiden, wordt al ligt gemaakt, en in weêrwil van den zwier en de stoutheid zijner denkbeelden vervelend. Hij is aan die overdreven aardige menschen in de zamenleving gelijk, die, door altijd aardig te willen zijn, op het laatst zeer onaardig worden. Onder de

Ouden kan **SENECA** de Wijsgeer, als voorbeeld van zulk een', het schitterende en vernuftige soms te sterk najagenden, Schrijver worden aangehaald. „**SENECA** (zegt zeker Italiaan niet geheel ongeestig van hem) maakt telkens zijne gedachten welriekend met amber en muskus, die op het laatst naar het hoofd stijgen. In den beginne behagen zij, maar op den duur vervelen zij ten sterkste.” — Het spreekt echter van zelve, dat de onderscheidene aard van geschriften den hier voorgedragen regel zeer wijzigt.

D E R D E H O O F D S T U K .

§ 32.

Over de Woorden.

Het eene en andere, dat tot de gedachten, of in zekeren zin de stoffe van een geschrift in Proza of Poëzij betrekking heeft, beschouwd hebbende, gaan wij thans over tot het maken van eenige aanmerkingen over de woorden, of hetgeen men, in sommige opzigten, meer den vorm van een opstel kan noemen. Het voornaamste echter, hetwelk hiertoe betrekkelijk is, wordt door ons in ons Handboek, dat ten titel voert: *Over Nederlandsche Spraakkunst, Stijl en Letterkennis* enz. behandeld, dewijl dit voornaamste, als meer tot het bloot werktuigelijke des stijls behoorende, daar ter plaatse geschikt beschouwd kan worden, en omdat indiervoege tevens de al te ruime stof voor deze tegenwoordige lessen een weinig besnoeid wordt.

§ 33.

Wij onderzoeken namelijk beknopt in ons zoo even genoemd werk, wat er al toe noodig zij, opdat de woorden in

een Nederlandsch geschrift aan de drie hoofdvereischten van een' goeden Stijl, te weten Zuiverheid, Duidelijkheid en Fraaiheid, voornamelijk echter aan de twee eerstgenoemden, beantwoorden. Wij toonen hierbij aan, dat men, om de Zuiverheid van Stijl, en in vele opzigten ook zijne Duidelijkheid te bevorderen, de Nederlandsche woorden, zoowel meer op zich-zelve, als in betrekking tot elkander beschouwd, spel- en spraakkunstig goed bezigen moet; dat men ze voorts moet gebruiken onverminkt, en zonder zoodanige veranderingen, verlengingen, of verkortingen, als slechts in Poëzij, en niet dan hier en daar in Proza, gedoogd kunnen worden. Hiertoe kan men brengen de zoogenaamde *Letterverwisseling* (*Antithesis*), de *Voorklamping* (*Prothesis*), de *Knotting* (*Aphaeresis*), de *Uitwerping* (*Syncope*), de *Invoeging* (*Epenthesis*), de *Zamentrekking* (*Crisis*), de *Spalking* (*Diaeresis*), de *Afkapping* (*Apocope*) en de *Achteraanklamping* (*Paragoge*), al welke soorten van *Metaplasmus* of *Rijmverlof* bij onze Dichters gebruikelijk zijn. — Wij zeggen voorts, dat men zich in den Nederlandschen Stijl wachten moet voor zoogenaamde *Duitschheden*, *Franschheden*, *Latijnschheden* enz. (*Germanismen*, *Gallicismen*, *Latinismen* etc.); voor verouderde woorden; — voor willekeurig nieuw-gesmede woorden; voor geheel uitheemsche woorden; — voor bastaardwoorden; — voor dusgenoemde *Provincialismen* en *Soloecismen*; — voor platte volkswwoorden, en woorden, gewijzigd naar bijzondere tongvallen; — voor eigenlijk gezegde dichterlijke woorden, en voor eene verkeerde plaatsing der zinteeiken.

§ 34.

Vervolgens onderzoeken wij, op wat wijze de Duidelijkheid des Stijls door middel der woorden bevorderd kan worden, en hoe tot dat einde groote nauwkeurigheid in de keuze onzer uitdrukkingen noodig is; hoe men namelijk zoodanige woorden moet bezigen, die noch te veel, noch te weinig zeggen; hoe inzonderheid hiertoe de kennis der zoogenaamde gelijkbeteekenende woorden, of *Synonyma* vereischt

wordt; — hoe al verder de Duidelijkheid voortspruit, uit eene naar den aard en het gebruik onzer taal ingerigte rangschikking der woorden, en eindelijk uit een goed zamenstel van zinnen. Ten aanzien van dit laatste gaan wij dan na, wat men door zinnen en zinsneden te verstaan hebbe; wat Volzinnen of Perioden zijn; wat de Periode eigenlijk is in den geest der Ouden; wat men leden van zinnen en volzinnen noemt; wat eenvoudige en wat zamengestelde Perioden, en van hoe velerlei soort de laatstgemelde zijn; — wat men door een' *Afgebroken Stijl* (*Stilus incisus*, *Style coupé*), in tegenoverstelling van een' *Periodischen Stijl*, verstaat, en welke de voor- en nadeelen van beiden zijn; — wat de eigenschappen in het algemeen van een' goeden zin uitmaakt; hoe deze eigenschappen voornamelijk in Zamenhang of Eénheid, in Gespiedheid of Sterkte, en in Afgepastheid of juistheid moeten gezocht worden; — hoe tegen de eerste eigenschap gezondigd wordt door eene te rasse afwisseling van gedachten in denzelfden zin, door het te veelvuldige gebruik van *Tusschenzinnen* of *Parenthesen*, en inzonderheid ook door een gebrekkig slot der zinnen; — hoe een zin Sterkte kan missen door woorden, die, of overtollig, of te zwak, of die in eene verkeerde volgreeks geplaatst zijn; — hoe de Sterkte of Gespiedheid ook veel afhangt van een gepast gebruik der *Betrekkelijke* voornaamwoorden (*Pronomina relativa*), *Koppelwoorden* (*Conjunctiones*) en andere soortgelijke rededeelen, die tot het maken van overgangen en tot het verbinden der leden in een' zin dienen; hoe men ook de *Bijvoegelijke* Naamwoorden (*Adjectiva*) niet te ver van hunne *Zelfstandige* (*Substantiva*); de *Lidwoorden* (*Articuli*) van hunne *Naamwoorden* (*Nomina*) in het algemeen, de *Voorzetsels* (*Praepositiones*) van hetgeen door hen geregeerd wordt, plaatsen moet; hoe men zich voor volslagene *Overtolligheden* (*Pleonasmî*) te wachten hebbe, en hoe in veel gevallen de kracht eens zins van de plaatsing eens enkelen woords afhangt enz. enz.; — welk een aantal der bovengenoemde voorschriften ook bevorderlijk zijn voor hetgeen men *Afgepastheid* en *Juistheid* in een' zin noemt; hoe deze laatste eigenschappen

vernietigd worden door eene wel regelmatige, maar echter dubbelzinnige schikking der woorden; hoe zoodanig eene dubbelzinnigheid, ook vooral, uit een verkeerd gebruik der kleinere taal- of rededeelen kan voortspruiten, gelijk mede uit eene verkeerde scheiding der Bijvoegelijke Naamwoorden en der Deelwoorden (*Participia*) van hunne Zelfstandige Naamwoorden, uit eene te verre verwijdering des Werkwoords (*Verbum*) van het Zelfstandig Naamwoord, waartoe het behoort, uit onnaauwkeurigheid in de plaatsing der Betrekkelijke Voornaamwoorden, uit de verkeerde inlassching van het eene of andere lid in een' zin, en wat hiertoe al verder gebracht kunne worden.

§ 35.

Dit alles gaan wij dus te dezer plaatse met stilzwijgen voorbij. Hier zij het genoeg, nog kortelijk van het eene en andere te reppen, dat tot de keuze der woorden, uit een meer Aesthetisch oogpunt beschouwd, betrekking heeft. — De woorden namelijk moeten vooral juist, levendig en schilderachtig de denkbeelden uitdrukken, tot welker voorstelling zij gekozen worden. Hoe naauwkeuriger zij ons de voorwerpen, tot in derzelfer flauwste omtrekken en schaduwingen, afmalen, des te sterker zal de indruk zijn, welken het tafereel, dat een Redenaar, Dichter of Historieschrijver ons voor oogen stelt, op ons maken zal. Onze TOLLENS zingt:

„Levenshulkje, steek in zee!
Voer uw vrachtje naar de reë,
Die ginds opblaauwt uit de baren,” enz.

Oprijst, te voorschijn komt, zich vertoont, en dergelijke bevoordingen meer zouden allen het denkbeeld van het gezigt op eene reede duidelijk genoeg hebben uitgedrukt. Hoeveel juister en schilderachtiger is echter het woord *opblaauwt*; want, terwijl de andere genoemde woorden op honderd andere voorwerpen toepasselijk zijn, en dus door hunne alge-

meenheid van beteekenis bepaaldheid, levendigheid en nadruk missen, wordt door dat *opblaauwt* met de meest gelijkende trekken, met de helderste kleuren voor onze verbeelding eene kust afgeteekend, zoo als zij in de natuur zich aan ons in een ver verschieft vertoont; gehuld namelijk in dien blaauwen nevel, waarin, vooral over het water heen, verwijderde voorwerpen aan den gezigteinder oprijzen.

§ 36.

Hetgeen wij hier gezegd hebben, geldt ten aanzien van allerlei geschriften, hetzij in Proza, of in Poëzij. Duidelijkheid en eene zekere Beknoptheid zijn hoofddeugden in elken Stijl, en door niets worden deze eigenschappen meer bevorderd, dan door de keus van goede woorden. Eene enkele uitdrukking, juist ter snede gebezigd, kan ons, gelijk wij in de vorige § gezien hebben, eene geheele reeks van voorstellingen voor den geest brengen. Zij kan meer afdoen, dan een vloed van onbepaalde, onnaauwkeurige en krachtelooze woorden, waarin alle vuur en levendigheid der gedachten uitgedoofd worden, even gelijk een geestrijk vocht, geplengd in eene overmatige hoeveelheid waters, zijne prikkelende en krachtige deelen schier geheel en al verliest. — Men sla ten bewijze slechts de Nederlandsche Historie van onzen onsterfelijken HOOFD op, en zie, hoe deze meesterlijke Schrijver vaak in een enkel paar goedgekozone woorden een' geheelen schat van denkbeelden opsluit, en hierdoor in de tafereelen, die hij schetst, met den grootsten Schilder, wat levendigheid van voorstelling betreft, zoude kunnen wedijveren. Ook vooral in dat opzigt kunnen de Ouden niet genoeg beoefend worden, gelijk het der moeite overwaardig is, om te dien einde het eene of andere stuk uit CICERO, LIVIUS, VIRGILIUS naauwkeurig te lezen en te herlezen, de kracht en de juistheid van ieder woord, door hen gebezigd, te wikken en te wegen, en dan poging te doen, om deszelfs zin en beteekenis, zoo getrouw mogelijk, in onze taal over te brengen.

Van het hoogste belang, inzonderheid ook voor den Dich-

ter, is eene juiste keuze der zoogenaamde *Bijwoorden* of *Epitheta*. Goedgekozen toch zijn zij, als even zoo vele helder brandende fakkelen, die overal glans en klaarheid verspreiden; slordig integendeel gebezigd, zijn zij aan flauwe nachtlampjes gelijk, welke een twijfelachtig, valsch licht geven, en de voorwerpen voor het oog meer verwarren, dan ze ophelderen en duidelijk doen onderscheiden.

Men verdeelt de *Epitheta* in *noodzakelijke (necessaria)* en *verfraaijende (ornantia)*. Ook is er nog eene soort, die men *steedsdurende (perpetua)* noemt, waartoe bij v. behooren: *snelvoetige Achilles*, en dergelijke telkens herhaald wordende uitdrukkingen bij HOMERUS, OSSIAN en anderen.

Ten aanzien van het gebruik der *Epitheta* hebbe men zich voornamelijk voor vijf dingen te wachten; 1) dat men geene *Epitheta* bezige, die iets beteekenen, hetwelk reeds geheel en altijd in het begrip des woords, waarmede zij vereenigd worden, ligt opgesloten; 2) geene zoodanige, die iets onverschilligs aanduiden; 3) geene, die te afgesleten zijn, of te dikwerf herhaald worden; 4) geene, die geheel verkeerd zijn; 5) dat men ze niet te veel openhoope.

§ 37.

Over den zoogenaamden *Numerus*, dat is, de Welluidendheid, die aan de woordenschikking in het Proza eigen zijn kan, hebben wij in onze andere Voorlezingen met een paar woorden gesproken, dat echter hier een weinig dient te worden uitgebreid. De *Numerus (Proza-maat, Proza-val)* ontspruit uit twee dingen; 1) uit eene keuze van welluidende woorden, voor zoo ver wij nu deze laatsten meer afzonderlijk en op zich-zelve staande beschouwen; 2) uit eene zoodanige plaatsing en rangschikking dier woorden in zinnen, als waardoor het oor op de meest mogelijke wijze gestreeld wordt. Tot het eerste, en gedeeltelijk mede tot het laatste, hebben in onze taal verscheidene *ontkennende* (negatieve) voorschriften betrekking, bij v., dat men geen gebruik van woorden make, die juist niet onwelluidend zijn, maar ter plaatse, waar

zij gebezigd worden, door veelvuldige, te spoedige herhaling wanklank veroorzaken. Dit kan onder anderen het geval zijn met het woordje *dat*. Zoo ook met de woorden *had* en *gehad*, wier bloote bijeenvoeging soms reeds kwetsend voor het oor zijn kan. Omzigtigheid wordt ook vereischt in het bezigen der Voornaamwoorden en des Bijwoords (*Adverbium*) *zelf*, *zelve*, *dezelfde*, *zelfs* enz., die eentonig en vervelend klinken, als zij niet, door *zij*, *ze*, *hen*, *hun*, *haar*, *en ook*, en soortgelijke meer afgewisseld worden; *dezelve* en *deszelfs* vooral moeten niet dan zeer schaars gebezigd worden. Het spoedig en veelvuldig herhalen van *welk*, *hetwelk*, *die*, *wie*, *wat*, *dat* enz. kan ook onaangenaam wezen, weshalve deze Voornaamwoorden beurtelings elkanders plaats moeten vervangen. Nutteloos gebruik van Werkwoorden, vooral ook van Hulpwerkwoorden (*Verba auxiliaria*), als daar zijn: *hebben*, *zullen*, *worden* enz. kan insgelijks het oor zeer beleedigen. Dit geldt mede ten aanzien van sommige woordverbindingen met Deelwoorden (*Participia*), als: *zullende bemind worden* bij v., en dergelijke, die, verkeerd geplaatst zijnde, een' zin zeer stroef kunnen maken. Te verre afscheiding der Lidwoorden (*Articuli*), Bijvoegelijke Naamwoorden en soortgelijke, van de Zelfstandige Naamwoorden, of van andere rededeelen, waartoe zij behooren, kan even nadeelig zijn voor de welluidendheid, als schadelijk voor de duidelijkheid en den nadruk van stijl. — Men wachte zich ook voor het gebruik van woorden, die op elkander rijmen, iets, hetwelk in Ondicht of Proza onaangenaam klinkt. Eene te spoedige herhaling van lettergrepen, denzelfden toon hebbende, kan ook oorkwetsend zijn, gelijk men dus daarom b. v. *heur* voor *haar*, of *haar* voor *heur* bij wijlen dient te schrijven. — Tegen de schorre opvolgingen van deze en gene letters, zoo als men die b. v. aantreft in, 'к *kan*, 'т *teeken*, 's *schoonvaders geluk* zij men ook zorgvuldig op zijne hoede; kortom men vermijde al wat moeilijk valt, om uit te spreken, of dat op eenige andere wijze aan fijn luisterende ooren ergernis zoude kunnen geven. Ofschoon toch al de regelen, die de Fransche kiescheurigheid te dezen aanzien voorschrijft, wel niet op onze

Taal toepasselijk zijn, is er echter veel in die voorschriften, dat ook bij ons der behartiging overwaardig is; en hoe ligtelijk men in fouten als de hier bedoelde vervalt, kan het voorbeeld der grootste meesters in de kunst ons leeren; immers zelfs aan een BILDERDIJK ontglipten regels als deze:

„En ach! wat schouwplaats vol verrukken
Van 's Scheppers schoonste meesterstukken.”

„En wat geeft ge ooit dan 't gene u God als leengoed gaf.”

§ 38.

Hetgene wij in de voorgaande § gezegd hebben, is in vele opzigten op Proza en Poëzij beide toepasselijk, maar bevat voor het overige meer *ontkennende*, dan *stellige* voorschriften. Dat wil zeggen: het behelst meer regelen, om niet onwelluidend, dan juist regelen, om welluidend in den Stijl te zijn. Regtstreeksche Welluidendheid is vooral een gevolg van het zamenstel, den afloop en de onderlinge verbinding van geheele zinnen. Is hierin iets zoetvloeiends, liefelijks en zangerigs; heerscht hierin eene zekere dichterlijke maat, die zich echter beter laat gevoelen, dan beschrijven, zoo zeggen wij, dat zulk een Stijl *numereus* is, dat er datgene in gevonden wordt, hetwelk men *Prozamaat* of *Numerus*, in den engen zin des woords, gewoon is te noemen. De Ouden — Grieken en Romeinen namelijk — hadden verbazend veel met denzelfden op, en men staat verstomd over de uitpluizende naauwkeurigheid en spitsvondigheid, waarmede CICERO en anderen dit onderwerp behandeld hebben. Het is echter niet te ontkennen, dat in hunne voorschriften, en in al de regelen, die zij omtrent den *Numerus* geven, vrij wat onstandvastigheid en willekeurigheid heerschen; kortom, dat het ook zelfs in de oude talen onmogelijk is, om, zoo als men zegt, *van voren* (*a priori*) meer dan enkele, en dat nog maar zeer algemeene bepalingen over dit stuk voor te schrijven. Nog meer is zulks het geval in vele hedendaagsche Spraken, de onze mede daaronder begrepen. Bij gebrek toch van eene doorgaande

zoogenaamde *Lengtemaat* of *Quantiteit* in de lettergrepen dier talen, verschaffen zij, tot het vaststellen van bepaalde, en in elk bijzonder geval geldende regelen voor de Welluidendheid der woordenschikking, nog minder gelegenheid, dan het Grieksch en Latijn. Uit dien hoofde echter te willen beweren, dat het volstrekt hetzelfde is, op wat wijze de woorden in onze zinnen en volzinnen geplaatst worden, en of er al, dan geene afwisseling in de zamenstelling en den afloop dier zinnen plaats grijpe, zoude even dwaas zijn, als het meerdere of mindere voortreffelijke in honderd andere dingen van schoone kunst te willen loochenen, wijl men niet voor elke bijzonderheid *a priori* wetten kan geven. Een fijn en geoefend oor ergert zich dikwerf maar al te zeer over het stroeve, harde en stootende, dat den eenen Nederlandschen Stijl, in vergelijking van den anderen, aankleeft. Zoodanig een kiesch oor echter zal wel altijd in alles, wat tot den *Numerus* betrekking heeft, de beste en eenigste wetgever blijven.

Het eene en andere, dat hier gezegd is, ware, zoo als al het overige, door voorbeelden op te helderen. Het meest wordt de *Numerus* in zinnen bevorderd door de goede plaatsing der woorden aan het slot. Voor het overige dient men, om over de welluidendheid van een stuk van eigenlijk gezegde Welsprekendheid regt te kunnen oordeelen, het den Schrijver-zelfen te hebben hooren voorlezen. Vooral is dit noodzakelijk, wanneer die Schrijver eenige oorspronkelijkheid van Stijl bezit. Dezelfde zin toch zal, naarmate men hem in den geest, waarin hij opgesteld is, al, dan niet goed voordraagt, zeer zoetvloeiend of zeer hortend kunnen klinken. Hoe heerlijk worden daarom ook dichtstukken, wier maat wat ongewoon is, door onkundige Versopsnijders of *Declamateurs* geledebraakt! Rampzalig, driewerf rampzalig de nabootsingen van de versmaten der Ouden, wanneer zij in de handen van zulke lieden vallen!

§ 39.

Welk een' hoogen prijs men voor het overige ook op Welluidendheid van Stijl te stellen hebbe, nimmer moet men het

meer wezenlijke, de kracht en den nadruk der denkbeelden-zelve aan haar opofferen. Tevens drage men zorg, om niet soms, door het te driftig najagen van zekere oorstreelende wendingen en vallen in de zinnen, gemaakt en eentoonig te worden. Zelfs CICERO, wiens Latijnsche woordenschikking anders, in vele opzigten, eene hemelsche muziek is, heeft de blaam hiervan niet ten eenemaal kunnen ontwijken. Zijn zangerig *esse videatur*, dat hij, zoo als men weet, in ééne zijner Redevoeringen meer dan tienmalen bezigt, om er onderscheidene zinnen mede te sluiten, heeft hem deze kleine vlek aangewreven. Te regt zegt dus QUINCTILIANUS: „Over het algemeen zie ik, wanneer ik een van beiden kiezen moet, nog liever eene wat harde en stroeve, dan zulk eene verwijfde en zenuwlooze woordenschikking, als men bij velen aantreft. — Men zal dus weldoen, om tusschenbeide ook zelfs goed in elkander sluitende zinnen uiteen te rukken, opdat zij niet te gekunsteld schijnen. Nimmer moet men ook een voegzaam en geschikt woord, blootelijk welluidendheidshalve, in den loop laten.”

Ten slotte merken wij omtrent den *Numerus* nog op, dat men in bedaarde oogenblikken het gevoel daarvoor, door het lezen der welluidendste Prozaschrijvers, moet trachten op te scherpen. In het vuur echter des opstellens-zelve bekreune men zich niet aan de voorschriften, opdat geene angstige schroomvalligheid dat vuur, waaraan al het Schoone in de Welsprekendheid en Dichtkunst ontstoken moet worden, uitdoove. — Na het schrijven evenwel, en wanneer men in eene koeler geestgesteldheid gekomen is, zie men het-gene ons ter pen uitvloeide langzaam na, leze het zich-zelven overluid voor, en onderzoekte oplettend, of ook deze en gene zin door verplaatsing, bijvoeging of weglating van één of meer woorden, zangeriger en zoetluidender gemaakt zou kunnen worden, of er ook onaangename herhalingen van dezelfde lettergrepen en klanken in voorkomen; om kort te gaan, of er ook iets in worde gevonden, dat bij het lezen niet streekend is voor ons gehoor. Dit trachte men dan, zoo veel zulks doenlijk zij, te verhelpen, in welker voege onze Stijl allengs-

kens die welluidendheid verkrijgen zal, waarvoor hij in onze taal vatbaar is.

Men heeft nog eene soort van *Numerus*, die in de overeenkomst bestaat tusschen den klank der woorden en hetgeen zij uitdrukken. De Franschen noemen dien *Harmonie imitative*. Over deze en andere fraaije eigenschappen onzer taal spreek ik in mijne *Spraakkunst* enz., § 184 en volgg.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de Spraakfiguren, of de Figuurlijke Taal.

§ 40.

Wanneer wij onze gedachten door middel van woorden uitdrukken, doen wij zulks tallooze malen met zoodanige woorden, die niet in een' letterlijken of eigenlijken, maar in een' oneigenlijken of overdrachtelijken zin moeten verstaan worden. Tevens heeft onze geheele wijze van onderscheidene gedachten in spraak of schrift voor te stellen somtijds zekere in het oog loopende wendingen, die elk in het bijzonder hare onderscheidene gedaante, gestalte, of, gelijk men met een onduitsch woord zegt, Figuur bezitten. Dit eene en andere maakt de Figuurlijke Taal uit.

§ 41.

Wij zeiden vooreerst, dat de woorden ontelbare malen in een' *oneigenlijken*, leenspreukigen of verbloemden zin gebruikt worden. Wanneer ik namelijk, van iemand sprekende, zeg: „Hij is een *braaf* man,” zijn al mijne woorden eigenlijk. Spreek ik integendeel van een' *verlicht* man, om iemand, die een helder verstand heeft, aan te duiden, zoo maak ik gebruik van eene spreekwijze, die niet anders, dan

in eene *oneigenlijke* beteekenis verstaan kan worden. Immers eene kamer, of zoo iets dergelijks, kan in den *eigenlijken* zin wel gezegd worden *verlicht* te zijn, door zonne- of kaarslicht b. v., maar het verstand niet. Gevolgelyk duidt hier het woord *verlicht* blootelyk iemand aan, die duidelyke, klare, heldere denkbeelden over allerlei dingen heeft, daar het toch eene eigenschap van het licht is, om de voorwerpen rondom ons op te helderen en zichtbaar te maken.

Voor zoo ver nu de woorden in zulk een' oneigenlijken zin gebezigd worden, noemt men ze *Tropen* (*τροποι*), letterlyk vertaald: *Keeringen*, *Keerwoorden*, dat is: woorden, wier eigenlyke beteekenis in eene oneigenlyke is *verkeerd*, veranderd, overgegaan.

§ 42.

Deze Tropen maken de eerste afdeeling der Figuurlyke Taal uit. In de tweede plaats behooren, zoo als wij zeiden, tot haar die in het oog loopende wendingen in de wyze van onze gedachten voor te stellen, welke door eene bijzondere gedaante, gestalte, voorkomen, of met één woord, Figuur zich kenteekenen. Bij v. zeg ik: „Hij is een snoodaard,” zoo heeft mijne wyze van uitdrukken niets bijzonder in het oog loopends, niets eigenlyk gezegd karakteristieks, waardoor zij zich van andere onderscheidt; met andere woorden; zij heeft niets Figuurlyks. — Zeg ik integendeel: „O die snoodaard, die hij is!” zoo is mijn denkbeeld in den grond hetzelfde, maar de wyze, waarop het wordt voorgesteld, heeft iets meer eigenaardigs. Zij neemt zekere kenmerkende gedaante, zekere Figuur aan, hier namelyk die der *Viroeping* of *Exclamatie*.

Deze tweede hoofdafdeeling der Figuurlyke Taal, waarin de zoogenaamde *Schemata* te huis hooren, splitst zich in twee klassen, in die der Figuren van woorden namelyk, waaronder men soms ook wel de eigenlyke Tropen begrijpt, en in die der Figuren van gedachten. De gemelde twee soorten verschillen in zoo ver van elkander, dat in de eerstgemelde de Figuur meer van de woorden-zelve afhangt, terwijl in

de laatste soort de Figuur blijft, al neemt men ook geheel andere woorden, gevolgelijk, daar zij dus meer in de gedachte-zelve bestaat. Wanneer men bij v. bij HOOFT ergens leest: „Hij is het, hij-zelf, wien ik zoek!” heeft men eene Figuur van woorden, namelijk, de *herhaling* (*Repetitio*), hier veroorzaakt wordende door het tweemaal gebruiken des woords *hij*. Neemt men nu echter de tweede *hij* weg, zoo verdwijnt dadelijk de geheele Figuur. Maar wanneer VAN DER PALM, ergens eenen gestorvene aansprekende, uitroept: „Daarvoor, dierbare Man! zal mij uwe assche steeds heilig zijn! enz.” bezigt hij eene Figuur van gedachten. Hoe men toch ook de woorden, die hier voorkomen, verandere en tegen andere verwissle, de Figuur-zelve blijft, zoo lang de gedachten het eigenaardige behouden, dat zij eene aanspraak aan een' overledene behelzen; want hierin bestaat het Figuurlijke der aangehaalde plaats, dat een Doode hier, als ware hij levend, wordt aangesproken.

Dat voor het overige de Figuren van woorden en gedachten zeer dikwerf gepaard gaan, gevoelt men van zelve. Zoo treft men drie Figuren aan in de twee volgende regels uit FEITH:

ô Vaadren, Vaadren, hoe verrukken
Liefde en erkentnis mijn gemoed!

namelijk de *Apostrophe*, de *Persoonsverbeelding* of *Prosopopeia*, en de *Herhaling*.

Men heeft, en zulks in sommige opzigten te regt, vrij wat op de verdeeling der Figuren in die van Woorden en Gedachten aan te merken. Andere verdeelingen zijn echter al niet veel heter.

§ 43.

1) *Over de Tropen.*

Alle talen vloeijen over van *Tropische* uitdrukkingen, ja men zal weinig volzinnen in een boek aantreffen, waarin niet

de eene of andere *Tropus* voorkomt. Vele dergelijke overdragtelijke, leenspreukige, of verbloemde woorden hebben echter, door langdurig gebruik, hun figuurlijk voorkomen verloren, en worden bijna als zoodanig niet meer aangezien. — Hiertoe behooren inzonderheid een aantal Bijvoegelijke Naamwoorden (*Adjectiva*), welke stoffelijke of ligchamelijke eigenschappen aanduiden, en die vervolgens, in een' oneigenlijken zin, ook op onstoffelijke voorwerpen zijn toegepast; b. v., *zacht*, *hard*, *helder*, *doordringend*, *duister*, *week*, *scherp*, *koud* en duizend anderen. Onnoemelijk veel Zelfstandige Naamwoorden kunnen hier insgelijks toe gebragt worden, als daar zijn: *hoofd*, *hart*, *vuur*, *toon*, *licht*, *smaak*, *top*, *voet* enz. Deze toch komen dagelijks, zonder dat men er aan denkt, in verschillende Tropische of Overdragtelijke beteekenissen voor. Voeg hierbij niet weinig Werkwoorden, als *bloeyen*, *gloeijen*, *blaken*, *buigen*, *zwellen*, en hoeveel anderen niet al meer, die dikwerf gebezigd worden, om een handelen of lijden aan te duiden, dat zij niet anders, dan op eene hoogst figuurlijke wijze, in staat zijn uit te drukken.

§ 44.

Twee voorname hoofdbronnen zijn er van dit *Tropische*, dat in alle talen gevonden wordt; vooreerst namelijk gebrek aan *eigenlijke woorden* of uitdrukkingen, en ten tweede behoefte en drang, om op eene vurige, levendige en schilderachtige wijze zijne gedachten voor te stellen. — Wanneer men, bij v., geen eigenlijk woord bezit, om de plaats aan te duiden, waar eene Rivier zich in zee ontlast, neemt men zijue toevlugt tot eene overdragtelijke of verbloemde uitdrukking, en spreekt van den *mond* eens zoodanigen strooms. Te gelijker tijd heeft zulk een woord iets levendigs en schilderachtigs, want het maakt de rivier, als het ware, tot een bezielde wezen, en schenkt haar de ligchaamsdeelen van een' mensch. Van daar dus, dat alle talen, in haren oorsprong, bij uitstek figuurlijk zijn, en dat de spraak van onbeschaafde volkeren eene aaneenschaaling is van beelden. Om haar-zelver wil tevens zijn deze

overdrachtelijke uitdrukkingen geliefd, wijl elkeen zucht heeft, om met den meesten nadruk hetgeen hij denkt en gevoelt uit te drukken, en de Figuurlijke taal hem hiertoe dikwerf beter middelen aanbiedt, dan de Onfiguurlijke. Immers, wil men eene hevige liefde aanduiden, dan doet men dit vrij wat krachtiger, wanneer men zegt: *Hij blaakt van liefde*, dan wanneer men blootelijk de woorden bezigt: *Hij bemint*. Onderwijl is dit laatste eene eigenlijke, het eerste eene oneigenlijke manier van spreken. Letterlijk toch kan geen mensch gezegd worden van liefde *te blaken* of *te branden*. — Om dezelfde reden zijn de hoogste Welsprekendheid en Dichtkunst zoo vol beelden en figuren. In beiden toch spreken de verbeelding en de hartstogten, en deze kunnen nimmer uitdrukkingen vinden, die te levendig, en, om het zoo te noemen, te sterk gekleurd zijn. Men leide hier echter niet uit af, dat geene gedachten of beschrijvingen in Poëzij en Welsprekendheid schoon kunnen zijn, of zij moeten zeer overdrachtelijk en op eene figuurlijke wijze voorgesteld wezen. Dit ware eene meening, die door de ondervinding duizendmalen is gelogenstraft. Men treft toch in de werken der beroemdste Dichters, Redenaren en Geschiedschrijvers een aantal van zeer roerende en treffende plaatsen aan, die met dat al in zeer eenvoudige en onfiguurlijke bewoordingen zijn voorgedragen.

§ 45.

Uit hetgeen wij gezegd hebben, vloeit van zelve voort, dat de Tropen, en in het algemeen de Spraakfiguren, zeer veel sieraad aan den Stijl bijzetten. Zij vermeederen toch 1) den schat onzer uitdrukkingen, en geven ons gelegenheid, om op verschillende wijzen onze gedachten voor te stellen. Zij stellen 2) ons in staat, om dit laatste bevallig en met smaak te doen, en zij bevorderen 3) de duidelijkheid, kracht en nadruk der denkbeelden. Dit is dus ook de oorzaak, dat de Redekundigen het onderwerp der Figuren steeds op eene zeer breedvoerige, soms zelfs veel te onslagtige, manier behandeld hebben. Ofschoon toch een Schrijver zelden door

stoute, treffende, oorspronkelijke leenspreuken, vergelijkingen, en andere beelden en Figuren zal uitmunten, indien hij van nature niet 'een sterk gevoel en eene levendige verbeeldingskracht ontvangen heeft, kan echter de kunst ongemeen veel toebrengen, om zijnen smaak in het gebruik der Figuurlijke taal te beschaven, en hem voor het verzeilen op de klippen van valsch vernuft te behoeden.

§ 46.

De voornaamste eigenlijk gezegde Tropen zijn vier in getal, de *Metaphora* namelijk, waarvoor men in het Nederlandsch *Overdragt* of *Leenspreuk* gewoon is te zeggen; de *Metonymia*, welk woord wij door *Overnaming* zouden kunnen vertolken; de *Synecdoche*, waarvoor men in het Nederlandsch *Zamenvatting*, of *Bevatting* zoude kunnen bezigen; en de *Ironia* of *Spotspraak*.

§ 47.

In een' zekeren zin behooren alle Tropen tot de *Metaphora*, wijl in allen de eigenlijke beteekenis der woorden in eene geleende overgaat of wordt overgedragen. Dit is dan ook de reden, dat het woord *Metaphora* soms in een' zeer algemeenen zin genomen wordt. Bepaaldelijk echter verstaat men door haar dien *Tropus*, in welken een woord, in stede van zijne eigenlijke beteekenis, eene andere aanneemt, en zulks ten gevolge eener stilzwijgende vergelijking, die ons hierbij voor den geest zweeft. — HOOFT noemt bij v. zekere dappere Nederlandsche Veldheeren *brave bliksemen van oorlog*, op dezelfde wijze, als CICERO aan de twee *Scipio's* den naam van *duo fulmina belli* geeft. Hier nu bezigt hij in het woord *bliksem* eene *Metaphora*. Immers in den eigenlijken zin kan geen Mensch een *bliksem* genoemd worden. Wijl men echter in zoo ver een' dapper krijgsman met dien naam kan bestempelen, als er eenige overeenkomst is tusschen de snelheid, de kracht en het verschrikkelijke des bliksems, en tus-

schen den onverwachten spoed, het geweld, en de schrik-aanjagende hevigheid, waarmede een ervaren en moedig Veldheer zijne vijanden aantast, dragen wij de eigenlijke beteekenis van het woord *bliksem* in de oneigenlijke van een' held of dapper' krijgsman over. Wij doen dit, ten gevolge der vergelijking, die onze geest stilzwijgend tusschen beide deze begrippen gemaakt, en het gelijke, dat dezelve in sommige opzigten tusschen hen ontdekt heeft.

Men kan dus de *Metaphora* zeer gepast eene *verkorte*, of *onuitgedrukte Vergelijking*, of misschien ook eene *Woordvergelijking* noemen.

§ 48.

Onder alle Tropen bekleedt de *Metaphora* verre weg de eerste plaats, en op haar is al hetgene wij van de voordeelen der Figuurlijke taal gezegd hebben, bijzonder toepasselijk. Zij vermeerderd op eene uitstekende wijze den rijkdom der taal, en geeft aan den geheelen Stijl iets beziels, iets levendigs en als het ware zinnelijk aanschouwbaars. Te regt merkt zeker Kunstregter aan, dat geene van alle Spraakfiguren zoveel met het schilderen overeenkomt, als de *Metaphora*.

§ 49.

Wanneer de *Metaphora* niet slechts in een enkel, of in een paar leenspreukig gebezigde woorden, maar in eene aaneenschakeling er van bestaat, die de eenmaal onder beelden voorgestelde gedachte ook nog verder figuurlijk blijft uitdrukken, gaat zij in de zoogenaamde *Allegorie* over. Deze is dus eene voortgezette *Metaphora*. Zeggen wij bij v.: „De Raadpensionaris JOHAN DE WIT bestuurde op dat oogenblik de Staatshulk,” zoo bezigen wij, door het woord *Staatshulk*, in plaats van dat van *Staat*, te gebruiken, eene *Metaphora*. Gaan wij nu echter, met behoud van het beeld eens Stuurmans, die aan het roer van een schip zit, aldus voort: „En hij wist haar met kloek beleid dwars door de onstuimige

golven naar eene veilige haven te voeren;" zoo ontstaat er eene Allegorie. Wij hebben op eene Allegorische wijze gesproken, en met eene voortgezette Leenspreuk te kennen gegeven, dat de gemelde beroemde Hollandsche Staatsman vaak in de neteligste omstandigheden het gemeenebest wist te beveiligen, en van zijn ondergang te redden. Dus spreekt SIMON STIJL in zijne *Opkomst en bloei der Nederlanden* allegorisch, als hij zegt: „Onder 't bulderen der hevigste onweêrsvlagen was JAN DE WIT, als Raadpensionaris, aan het roer der regering gesteld geweest.”

QUINCTILIANUS verdeelt de Allegorie in eene volkomen zuivere, en in eene vermengde. Zij is *zuiver*, wanneer eene gedachte geheel en al Figuurlijk wordt voorgedragen, zonder dat op de eene of andere wijze iets Eigenlijks hiermede gepaard gaat. — *Vermengd* is zij, wanneer het Eigenlijke en Oneigenlijke der uitdrukking incenvloeiën. In dien zin is de zoo even aangehaalde Allegorie van STIJL op het slot vermengd.

Dat de Allegorie met de Fabel, de Gelijkenis, het Spreekwoord en de Spreuk in een zeer naauw verband staat, gevoelt men ligtelijk. Ook het Raadsel is niets anders, dan eene soort van vraagswijze voorgestelde Allegorie, welke men zich bevligt heeft, om duister en onverstaanbaar te maken.

§ 50.

Regelen, die men bij het gebruik van *Metaphora's* en Allegoriën in het oog dient te houden, zijn voornamelijk de volgende:

Men moet ze met mate bezigen; eene les, die ten aanzien der geheele Figuurlijke taal geldig is. Te regt zegt QUINCTILIANUS van de *Metaphora*: „Gelijk een matig en gepast gebruik van haar den Stijl verduidelijkt, zoo verduistert en verveelt het te veelvuldig bezigen - er van. Zij moet toch, of eene onbezetene plaats innemen, of, als zij een ander woord uit zijne plaats verdrijft, meer te beduiden hebben, dan hetgeen zij verjaagd heeft.”

Hoogstmoeijelijk valt het echter te bepalen, welke maat

men nu juist in het gebruik der *Metaphora*, en der *Spraakfiguren* in het algemeen, te houden hebbe. Oneindig veel hangt hier af van het gemoedsgestel en de geheele vorming van gedachten desgenen, die spreekt (of schrijft); van den toestand, waarin hij spreekt; van de toehoorders, tot welke hij spreekt; en van het onderwerp, waarover hij spreekt. Dus is den Dichter meestal een wat ruimer gebruik van beelden te gunnen, dan den Redenaar, ten minste den zoodanigen Redenaar, die tot eene gemengde vergadering het woord voert. Tot veel grooter spaarzaamheid is echter wederom de Volksredenaar, die verstaan wil worden en overreden wil, verplicht, dan bij v. hij, die tot eene zeer beschaafde Vergadering over een bloot onderwerp van wetenschap of kunst redekavelt, en wien het vooral ook te doen is, om te behagen. Er laten zich dus sommige soorten van Welsprekendheid denken, die schier even beeldrijk mogen zijn, als de Poëzij-zelve.

§ 51.

Andere vereischten bij het gebruik van Leenspreuken (*Metaphora's* en *Allegoriën*) zijn: 1) zij moeten niet ongelijksoortig wezen, dat is: zij moeten passen bij het onderwerp, bij hetwelk zij gebezigd worden; 2) zij moeten niet plat, laag, gemeen en walgelijk zijn; 3) zij moeten geene gezochtheid, gedwongenheid en hardheid bezitten; 4) zij moeten in het beeld blijven, hetwelk haar' grondslag uitmaakt; 5) het Figuurlijke en Onfiguurlijke moet ook niet zoodanig ondereen vermengd worden, dat er iets wanstaltigs ontstaat; 6) men stapete geene geheel verschillende *Metaphora's* en *Allegoriën* te onmiddellijk en veelvuldig oopen; 7) ook rekke men niet elke Leenspreuk geheel en al tot eene Allegorie uit.

§ 52.

In den tweeden Tropus, de zoogenaamde *Overnaming* of *Metonymia*, ruimt ook, even als in de *Metaphora*, de eigen-

lijke beteekenis van een woord de plaats in aan eene oneigenlijke, en zulks uit hoofde van eene zekere betrekking en verbindtenis, die er, volgens hetgeen wij meestal waarnemen, bestaat tusschen de zaak, welke door het eigenlijke, en diegene, welke door het oneigenlijke woord wordt uitgedrukt. Dus wordt b. v. de Oorzaak soms voor de Werking genomen, wijl wij beide deze dingen in onze verstandsbegrippen verbinden. Wij zeggen dus *van zijn arbeid leven*; dat is: leven van hetgeen onze arbeid ons opbrengt. Met werken en arbeiden, op zich-zelve genomen, zal wel niemand zijn' honger stillen. Het woord *arbeid* echter, dat is, de Oorzaak (*causa*), wordt gebezigd voor de opbrengst van dien arbeid, en dus voor de Uitwerking (*effectus*). Op dezelfde wijze zegt men: WAGENAAR lezen, voor de Vaderlandsche Historie lezen, die WAGENAAR gemaakt heeft. Omgekeerd, wordt ook weder de Werking voor de Oorzaak genomen, gelijk OVIDIUS dus zingt, dat de berg Pelion geene schaduwen heeft; willende hiermede aanduiden, dat er geene boomen op gevonden worden, die lommer geven.

Zoo gebruikt men ook soms een woord, dat iets volgens te kennen geeft, voor datgene, hetwelk de zaak, die dat volgende voorafgaat, aanduidt, en zoo ook omgekeerd. In het Latijn noemt men dit *consequens pro antecedente*, *aut antecedens pro consequente*. Wij zeggen dus: *Hij is in den strijd gevallen*, niet, om er nu maar bloot mede uit te drukken, dat iemand gestruikeld, neen, dat hij gesneuveld is. Daar toch een krijgsman, die doodelijk gewond wordt, onvermijdelijk vallen moet, en *vallen* dus, als een noodzakelijk gevolg van *sneuvelen*, beschouwd kan worden, geven wij, uit kracht van de betrekking tusschen deze beide dingen, aan het woord *vallen* de beteekenis van *sneuvelen* of *sterven*. Omgekeerd zeggen wij: *Iemand vaarwel zeggen*, voor *hem verlaten*, daar *vaarwel* zeggen het verlaten voorafgaat, terwijl echter het laatste gewoonlijk op het eerste volgt.

Al verder behoort tot de *Metonymia* het bezigen van een woord, dat het teeken van iets uitdrukt voor datgene, hetwelk de beteekende zaak-zelve aanduidt, bij v., wanneer

men zegt: *Hij is met lauweren in den strijd gekroond geworden*, voor: Hij heeft overwonnen, of zich dapper gedragen. Een lauwerkrans toch was oudtijds het eereteeken, waarmede een Held of Overwinnaar getooid werd.

Men heeft nog verscheidene andere soorten van *Metonymia's* die het echter onnoodig is hier alle op te noemen.

§ 53.

De derde Tropus, de *Synecdoche*, is met de *Metonymia* naauw vermaagschapt, weshalve zij wel eens met haar door de Redekundigen of *Rhetorici* verwisseld wordt. In zoo ver echter verschilt zij van de *Metonymia*, dat zij minder haren oorsprong neemt uit eene uitwendige, meer toevallige en denkbeeldige betrekking tusschen twee voorwerpen, dan wel gegrond is in een' inwendigen en wezenlijken samenhang tusschen dezelve. Van dien aard is b. v. de samenhang tusschen het geheel en zijne deelen, tusschen geslacht en soort enz. Ten gevolge hiervan nu bezigen wij somtijds een woord, dat een deel beteekent, voor datgene, hetwelk het geheel aanduidt; of wel de uitdrukking van het geslacht voor die van de soort. Een zeil b. v. is een deel van een schip. Van hier, dat men soms zegt: *Eene vloot van twintig zeilen*, voor *eene vloot van twintig schepen*. Menschen maken eene der soorten van het algemeene geslacht der wezens uit, die sterven. Wanneer ik nu zeg: *Rampzalige stervelingen* voor *rampzalige menschen*, gebruik ik in het woord *sterveling* het geslacht voor de soort.

Zoo ook bezigt men soms een bepaald voor een onbepaald, of een enkelvoudig voor een meervoudig getal, of wel omgekeerd.

Dit eene en andere noemt men *Synecdoches*.

De Redekundigen hebben een aantal van verdeelingen der *Synecdoche*. In dit handboekje behoeven wij ze allen echter niet op te tellen.

§ 54.

Bij het gebruik van beide deze laatstgenoemde Tropen, de *Metonymia* en *Synecdoche*, houde men vooral wel in het oog, dat niet ieder woord zich *Metonymisch* of *Synecdochisch* bezigen laat, maar dat het taalgebruik ons hiertoe de vrijheid moet vergunnen. Wij mogen bij v., een deel voor het geheel nemende, in het Nederlandsch zeggen: „Aan den gezigteinder vertoonden zich drie *zeilen*” voor: drie *schepen*; of wel wij mogen de uitdrukking bezigen: „De vloot van den Admiraal DE RUITER bestond op dat oogenblik uit negentig *zeilen*.” Maar niets geeft ons het regt, om in stede hiervan te zeggen: „De vloot van DE RUITER bestond uit negentig *masten*.” Dit zoude ook wel eene *Synecdoche* van het deel voor het geheel zijn, maar het taalgebruik heeft haar in onzen stijl niet gewettigd. — Ook kan men zelfs niet eens altijd en overal van *zeil*, in plaats van *ship*, spreken. Zoude het toch niet vreemd klinken, indien wij zeiden: „Deze man heeft het bevel over een groot *zeil* gekregen.” Uit dien hoofde kan ook al hetgene op eene *Metonymische* of *Synecdochische* wijze in de eene taal gezegd wordt, volstrekt niet altijd op dezelfde wijs in elke andere Sprake worden overgebracht.

§ 55.

Men ruimt onder de Tropen gewoonlijk ook eene plaats in aan de zoogenaamde *Spotspraak* (*Ironia*), ofschoon zij soms meer in den geheelen samenhang der gedachten ligt, dan juist in enkele woorden. Het wezen dezer Figuur bestaat hierin, dat wij met onze woorden iets anders zeggen, dan wij denken, terwijl wij zulks indiervoege echter doen, dat hetgeen wij denken niet verborgen is, maar met onzen wil en ons weten uit verschillende omstandigheden door den Hoorder of Lezer moet kunnen worden opgemaakt.

Men heeft b. v. op deze en gene onbevoegde boekbeoordeelaars eene vrij scherpe Ironie in de volgende regels uit de redevoering van VAN DER PALM, over het Oordeel der Na-

komelingschap. „Wilt gij een voorbeeld? doch misschien is het ongeoorloofd, vermetel althans, dit voorbeeld aan te halen; aanschouwt dan sommige, ik zeg sommige regtbanken der levende vernuften, die wij in ons midden zien opgerigt, en elke maand, of op andere gezette tijden, hare vonnissen zien openbaar maken. Regtbanken, welker leden aan hoogere en onweêrstaanbare ingeving hunne roeping tot dien post te danken hebben, daar zij door niemand, dan zich-zelfen, gekozen of bevoegd zijn verklaard” enz. enz.

Deze *Tropus* wordt voornamelijk gebezigd in scherts en boert, of wel, wanneer wij personen of zaken belagchelijk maken en beschimpen willen. In de mondelijke voordragt valt zij ligter in het oog, dan in de schriftelijke, wijl men toch in de eerstgenoemde aan den toon en de gebaren des Sprekers gemakkelijk ontdekken kan, of hij iets ernstig, dan niet ernstig, meene. In schriften integendeel mist de Lezer dit hulpmiddel, en alleen de geheele zamenhang der gedachten, of andere bijkomende omstandigheden kunnen hem de Ironie doen ontdekken. Van daar dus, dat Ironieke geschriften soms tot een wonderlijk misverstand aanleiding hebben gegeven.

§ 56.

Tot de vier bovengemelde Tropen worden door de Redekundigen nog eenige onderafdeelingen en wijzigingen (*Species et affectiones*) gebragt, als daar zijn: de *Metalepsis*, *Autonomasia*, *Syllepsis*, *Litotes*, *Euphemismus*, *Katachresis*, *Hyperbole*, *Emphasis* enz. Wij gaan de meesten harer, als van minder belang, met stilzwijgen voorbij.

Een enkel woord slechts over een paar onder dezelve.

§ 57.

De *Hyperbole*, (*Grootspraak* of *Overdrijving*) bezigt uitdrukkingen in Oneigenlijke of Tropische beteekenissen, bijzonder met het oogmerk, om, door de voorstelling eener zaak bui-

ten hare gewone palen, en soms tot in het overdrevene te vergrooten, indiervoege een' des te levendiger indruk op hen tot wie wij spreken, te maken. Dus zeggen wij bij v.: *Met de snelheid des bliksems op iemand aanvallen*; dat wil zeggen: *zeer snel* — *Een' vloed van tranen storten*: dat wil zeggen: *zeer vele tranen plengen*. Ieder gevoelt toch, dat deze uitdrukkingen niet letterlijk kunnen verstaan worden; want hoe ongerijmd is het denkbeeld, dat eene geheele rivier iemand uit de oogen zoude vloeijen.

De *Hyperbole* is oorspronkelijk de vrucht van eene levendige verbeelding en een geroerd gemoed. Zij heeft zich echter ook in de dagelijksche taal en koele gesprekken weten in te dringen. In de Welsprekendheid en Dichtkunst is zij zeer geliefd, maar zij wordt belagchelijk, als zij buitensporig of te onregter plaats gebezigd wordt.

§ 58.

In den *Euphemismus* of de *Verzachting* bezigt men Tropische uitdrukkingen, om indiervoege over treurige, onaangename, onkiesche, walgelijke, of soms ook over te alledaagsche voorstellingen een' zekeren sluijer te werpen. Dus zegt men bij v.: *Hij is ontslapen*, voor: *Hij is dood*.

§ 59.

De *Litotes* (*Inkrimping* of *Verkleining*) bestaat ook al in het bezigen van Oneigenlijke uitdrukkingen, niet echter van de zoodanige, die, gelijk in de *Hyperbole* plaats heeft, sterker zijn, dan hetgeen zij eigenlijk moeten te kennen geven, maar veeleer zwakker. Ook dit geschiedt almede, om het harde en stootende des denkbeelds, dat in het *eigenlijke* woord zoude opgesloten zijn, door de zachtere voorstelling van het *oneigenlijke* te doen vervangen. Dus zullen wij b. v., van een dom mensch sprekende, zeggen: *Hij is waarlijk geen Salomo*, waarmede wij dan niet blootelijk willen aanduiden, dat hij geen wijs mensch, maar dat hij een groot botterik is.

De *Katachrese* (*Overbruiking*, *Misbruiking*) is eene harde, ofschoon door het gebruik gewettigde, Tropische uitdrukking. Soms tijds evenwel verstaat men er eene *Metaphora* door, die geheel is af te keuren.

§ 60.

2) *Over de Figuren van woorden.*

Wat wij door Figuren van woorden te verstaan hebben, is door ons aangetoond in § 42. — De Redekundigen hebben er een groot aantal van opgenoemd, en ze tot verschillende klassen gebragt. VOSSIUS, b. v., heeft vier zulke hoofdklassen. Het zoude zeer vervelend zijn, al de Figuren in dezelve te willen beschouwen. Wij zullen dus slechts van eenige weinige hier melding maken.

§ 61.

Zoo heeft men sommige Woordfiguren, waarin het Figuurlijke ontstaat door herhaling, hetzij van hetzelfde woord, of dezelfde woorden, hetzij van een' zekeren gelijken vorm in de rangschikking en verbinding tot zinnen dier woorden; om het even voor het overige, of deze vorm, wijziging, of wending der woorden vooraan, achteraan, dan wel midden in den zin worde aangetroffen.

Van de eerste soort van *Repetitio*, of van de *Herhaling* in den engeren zin des woords, hebben wij hierboven reeds een voorbeeld bijgebragt. Ook kan men haar honderdmalen bij onze Dichters en Redenaars gebezigd vinden.

BILDERDIJK zingt:

„Hij valt, de jongling valt, voor wien uw hart gevoelt!”

Hier bestaat de Figuur in de herhaling van het woord *valt*.

Ofschoon deze Figuur zeer veel levendigheid en nadruk aan den Stijl bij kan zetten, is echter niets dwazer, dan ze overal te willen bezigen.

De *Conversio* herhaalt telkens een zeker slot in een' zin. CICERO zegt bij v., in eene zijner Redevoeringen tegen *Antonius*: „Gij betreurt het verslaan van drie Romeinsche heerelegers. *Antonius* heeft ze verslagen. Gij betreurt het verlies der doorluchtigste burgers. Ook hen heeft *Antonius* u ontrukkt. Het gezag van deze orde is gekrenkt. *Antonius* heeft het gekrenkt.”

Men zoude deze Figuur dus *Slotherhaling* of *Slotkeer* kunnen noemen.

De *Complexio* begint en sluit verschillende zinnen na elkander op dezelfde wijze. De Fransche Prediker BOURDALOUE maakt van deze Figuur gebruik, als hij zegt: „Het Heelal is vervuld met den geest der wereld. Men oordeelt volgens den geest der wereld. Men handelt en gedraagt zich volgens den geest der wereld; durf ik het zeggen? men zoude zelfs God willen dienen volgens den geest der wereld.”

Deze Figuur kan, als zij te veelvuldig en lang gebruikt wordt, zeer vervelend zijn.

In de zoogenaamde *Reversio* of *Reditus* keeren de woorden in eene omgekeerde orde en met eene zekere tegenstelling terug. B. v. „Vertrouwt niet op de deugd van hem, die geen Godsdienst bezit, gelijk gij den Godsdienst mistrouwt van hem, die geen deugd bezit.” — VAN DER PALM.

Men kan deze Figuur in het Hollandsch *Terugkeering* noemen. Andere soortgelijke Figuren zijn: de *Anaphora*, *Epanalepsis*, *Anadiplosis*, *Epizeuxis* enz., die wij met stilzwijgen voorbijgaan.

In de *Gradatio* of *Klimming* worden telkens dezelfde woorden, waarmede een zin sluit, bij het begin des volgenden zins weêr herhaald, terwijl hiermede tevens vaak eene klimming in de gedachten gepaard gaat. „Wat voor nut kan om 's Hemels wil onze afvaardiging toch den Staat aanbrengen? Nut aanbrengen, wat zeg ik, indien zij zelfs nadeelig ware! Nadeelig ware, wat, indien zij werkelijk reeds geschaad heeft!” roept CICERO in eene zijner Redevoeringen tegen *Antonius* uit.

De *Klimming* is soms ook blootelijk eene Figuur der gedachten. Men herinnere zich de bekende plaats uit eene van

CICEROOS redevoeringen tegen *Verres*: „Het is eene misdaad een' Romeensch' Burger in boeijen te slaan; het is een gruwelstuk hem met roeden te geeselen; hem ter dood te brengen is een Vadermoord. Hoe moet ik het dan noemen, hem aan een kruis te nagelen?”

Hier is bloote Klimming in de gedachten.

Verscheidene andere Woordfiguren zijn niets anders, dan zekere soorten van woordspelingen, eindigingen van woorden met dezelfde klanken, en wat dies meer zij. Hiertoe behoo- ren bij v., de *Parechesis*, *Paronomasia* enz. Ofschoon men er tusschenbeide niet ongepast gebruik van kan maken — gelijk men er verschillende voorbeelden van bij CICERO aantreft — wachte men er zich echter voor, om ze te veel na te jagen. De werken onzer vroegere Dichters zijn er vol van. — HOOFD zingt bij voorbeeld:

„ Ellend! wordt gij niet MAT, ZOO MAT mij haastig af!”

en elders

„ Ô SCHEPPER, ik ONTSCHIEP, ontsluit mij uw genade!”

Eenige andere Woordfiguren, bij v. de zoogenaamde *Ellipsis*, *Pleonasmus*, *Asyndeton*, *Polysyndeton* enz. spruiten voort, of uit het weglaten, of uit het menigvuldige gebruiken van deze of gene woorden. In mijn Handboek over de *Spraak- kunst*, *Stijl* enz. is er reeds van gesproken.

§ 62.

5) *Over de Figuren van Gedachten.*

Wij hebben hierboven gezegd, dat de Figuren van Gedachten in zoo ver van die der Woorden verschillen, dat zij niet, als de laatstgemelde, uit de woorden als woorden voortspruiten, maar meer in een' eigenaardigen vorm der denkbeelden-zelve bestaan. De Redekundigen zijn onvermoeid geweest, om een

aantal van verschillende soorten dier Figuren op te sporen en van namen te voorzien. Wij zullen er slechts eenigen noemen, en brengen te dien einde de Figuren der gedachten tot drie klassen. In de eerste plaatsen wij diegenen, die, over het algemeen, meest dienen, om aan den Stijl duidelijkheid en juistheid bij te zetten. In de tweede klasse rangschikken wij die soorten van Gedachtefiguren, die tot bevordering van sierlijkheid en bevalligheid strekken. De derde klasse ruimen wij in voor de zoodanigen, die het uitvloeisel zijn van eene opgewekte verbeelding en van levendige hartsogten, en hierdoor ook het meest geschikt, om de ziel te roeren en te treffen. Dat echter deze drie klassen zeer dikwerf ineen smelten; met andere woorden: dat b. v. de Figuren, die voornamelijk in de derde klasse te huis hooren, ook wel eens tot hetzelfde einde dienen, waartoe die van de eerste of tweede strekken moeten, en zoo ook omgekeerd, gevoelt men van zelve.

§ 63.

Gedachte-figuren, die men in de eerste klasse zoude kunnen rangschikken, zijn, onder anderen, de *Praetermissio* of *Praeteritio*, d. i. *Voorbijgang*, welke dan plaats heeft, wanneer men den schijn aanneemt, van iets met stilzwijgen te willen voorbijgaan, terwijl men juist intusschen den Toehoorder er mede bekend maakt; — de *Concessio* of *Toegeving*, wanneer een Redenaar iets, hetwelk voor zijne stelling nadeelig schijnt, toestemt, om juist hieruit vervolgens een bewijs ten voordeele dier stelling af te leiden; — de *Correctio* of *Verbetering*, wanneer men zich-zelfen, als het ware, over een gezegde berispt, en het weder intrekt; — de *Communicatio* of *Mededeeling*, wanneer men zijne hoorders of lezers, na eene zaak voor hen bloot gelegd te hebben, uitnodigt, om zelve nu over haar te oordeelen en uitspraak te doen; — de *Occupatio* of *Vooruitoppering*, wanneer wij eene tegenwerping, die tegen onze stelling gemaakt zoude kunnen worden, voorko-

men, door ze zelve het eerst te opperen, en dan tevens te wederleggen; — en voorts een aantal anderen.

Al deze Figuren kunnen, bij het gebruiken van dit handboek door voorbeelden opgehelderd worden. Deze voorbeelden hierin te lasseten zoude te veel plaats wegnemen, daar zij meestal uit hunnen aard vrij lang zijn.

Een paar slechts ter proeve! VAN DER PALM zegt: Zij, die gij de Barbaren van het Noorden noemdet, vielen in de hoofdstad der kunsten en beschaving — plunderden, vernielden haar, en namen wraak over den brand van Moskows vergulde toren- en tempeltinnen Neen! spaarden, eerbiedigden haar!”

Ziedaar in den laatsten regel eene *Correctio*.

Op eene andere plaats zegt dezelfde Schrijver: „Hij zou het ons verschrikkelijk in rekening brengen, die man des bloeds! Plundering en moord zullen waren langs onze straten, en, wanneer alles uitgeroofd en verwoest is, zullen de golven de erve onzer Vaders overstromen! — Maar dit gevaar, zegt gij, is nog niet nabij” enz.

Ziedaar in den laatsten zin een voorbeeld der *Occupatio*.

Een aantal andere Figuren van gedachten, die tot de eerste klasse zouden kunnen gebragt worden, gaan wij met stilzwijgen voorbij.

§ 64.

Onder de Figuren van Gedachten der tweede klasse behoort in de eerste plaats de *Vergelijking (Comparatio)*, eene Figuur, zeer fraai en belangrijk. Zij bestaat in de voorstelling der overeenkomst van twee voorwerpen met elkander in een zeker derde (het derde van Vergelijking genoemd), terwijl echter deze voorstelling niet ingewikkeld wordt voorgedragen, zoo als in de Leenspreuk of *Metaphora* plaats heeft, maar met ronde woorden wordt uitgedrukt. De *Comparatio* is dus ook in het minste geen eigenlijk gezegde Tropus, maar behoort geheel en al tot de Figuren der gedachten, ofschoon sommigen haar niet eens onder de Figuren willen gerangschikt hebben. — *De jeugd is de lente des levens*, is eene *Me-*

taphora, maar de jeugd des menschelijken levens is, gelijk de lente onder de jaargetijden, is eene vergelijking.

De Vergelijking maakt bij de Redekundigen eene ondersoort uit van hetgene zij *Gelijking* of *Aanlijking* (*Assimilatio*) noemen, waartegen de *Ongelijkheid* (*Dissimilitudo*) door hen wordt overgesteld.

§ 65.

De Vergelijkingen kunnen tot twee hoofdsorten gebragt worden, tot Ophelderende namelijk, en tot Verfraaijende. De eerste komen bij de behandeling van allerlei onderwerpen, zoowel van de verhevenste, als van de eenvoudigste en afgetrokkenste, te pas. — Zij dienen alleenlijk, om iets voor ons verstand duidelijk en bevattelijk te maken; b. v. wanneer men, van de eene of andere uitheemsche vrucht sprekende, zegt: Zij ziet er juist uit, als onze perzik enz. Men kan deze soort van Vergelijkingen niet wel onder de Figuren rangschikken.

Wij hebben derhalve hier bloot de Verfraaijende op het oog, dat is: de zoodanige, die, ja, ook wel dienen, om, door het aanwijzen der overeenkomst tusschen onderscheidene voorwerpen, meer licht over hen te verspreiden; maar die te gelijker tijd de verbeelding op de levendigste, treffendste en aangenaamste wijze bezig houden, en den indruk van het Schoone en Verhevene bevorderen. Geen wonder dus, dat de Dichters zeer veel gebruik van zoodanige Vergelijkingen maken, en dat de hogere Welsprekendheid haar tusschenbeide ook niet versmaadt.

HELMERS, een echt en groot, hoewel niet overal even zuiver en nauwkeurig of *correct* dichter, vergelijkt in zijne *Hollandsche Natie* de moeite en vlijt, door onze voorvaderen besteed, om de Nederlandsche gewesten aan de golven te ontwoekeren, bij de zorg, die eene moeder voor een geliefd kind heeft:

Beschouw een Moeder, die, door kindermin verrukt,
Het afgebeden wicht voor 't eerst aan 'tharte drukt,

De teedre traantjes kust, en indrinkt van de wangen.
 Zie 't gloeiend moederoog aan 't oog des zuiglings hangen,
 Daar zij in 't zacht gelaat van 't lief onnoozel wicht
 De trekjes waant te zien van 's Vaders aangezigt!
 Zij schijnt niet voor zich zelf, maar voor haar zoon te leven;
 Geen vreemde hand mag haar den kleinsten bijstand geven;
 Zij voedt, zij kweekt het zelf; zij waakt, als 't kindje rust,
 En kust het in den slaap met moederlijken lust.
 Wat hemelwellust ziet gij in hare oogen gloeijen,
 Als zij allengs de kracht van 't wichtjen aan ziet groeijen;
 Als zij voor de eerstemaal den kinderlijken lach,
 Daar 's Vaders trek in zweemt, verrukt aanschouwen mag;
 Wanneer ze, staamlend, flaauw, met halfgevormde klanken;
 Door 't lief onnoozel zoontje als Moeder zich hoort danken.
 Haar nooit vermeldbre zorg vindt eindelijk het loon
 Der heil'ge kinderliefde in 't harte van haar zoon.—
 Door zulk een vlijt en zorg is Neêrlands grond voor dezen
 Door onzer Oudren hand uit diep moeras gerezen;
 Natuur deed niets voor ons, ontroofde ons zelfs haar gunst;
 Al wat dit land ons toont, is arbeid, vlijt en kunst,

De vermaarde Fransche Redenaar BOSSUET zegt in zijne Lijkrede op *Henrietta Maria van Frankrijk*, Koningin van Engeland: „Gelijk eene zuil, wier hecht gevaarte de sterkste steun van eenen bouwvalligen tempel schijnt te zijn, onwankelbaar staan blijft, wanneer het groote gebouw, dat zij onderschraagde, op haar komt nederploffen, zonder haar omver te werpen, dus toont zich ook de koninginne als eenen onwrikbaren steunpilaar van den Staat op het oogenblik, dat zij, na langen tijd deszelfs zwaarte getorscht te hebben, onder deszelfs instorting niet eens gekromd wordt.”

§ 66.

Twee regels komen bij het gebruik van Vergelijkingen voornamelijk in aanmerking; 1) dat de Vergelijking op haren tijd gebezigd worde; 2) dat de voorwerpen, waarvan zij ont-

jeend is, met gepastheid gekozen zijn. Tot het eerste behoort, dat men van geene Vergelijkingen gebruik make in oogenblikken, dat de gemoedsgesteldheid des Sprekers, of andere omstandigheden zulks onnatuurlijk zouden doen schijnen.

Ten aanzien van den tweeden regel gelden inzonderheid de volgende voorschriften:

1) Men ontleene zijne Vergelijkingen van geene voorwerpen beneden de deftigheid van het onderwerp, dat men behandelt.

2) Men neme ze niet van geheel onbekende dingen. „Datgene, (zegt QUINCTILIANUS) wat wij, gelijkheidshalve, hebben aangevoerd, moet noch duister, noch onbekend zijn.”

3) Men bezige geene Vergelijkingen, te oud en afgesleten.

4) Men bediene zich tot haar van geene zaken, die al te gelijk zijn.

5) Evenmin moet men dezelve echter ontleenen van voorwerpen, die te weinig of geene gelijkheid hebben.

§ 67.

De *Tegenstelling* of *Antithese* plaatst, zoo als CICERO zegt, het gelijke tegen het ongelijke over, opdat indiervoege het kenmerkend onderscheid tusschen twee zaken des te beter in het oog valle, en tevens eene zekere puntigheid en levendigheid aan den Stijl gegeven worde. Want men houde in het oog, dat de *Antithesis* juist niet altijd geheel tegenstrijdige dingen tegen elkander overstelt, maar ook de zoodanige, die slechts in een zeker opzigt van elkander verschillen. Naarmate de woorden, welke men hiertoe bezigt, naarmate hunne rangschikking, kortom, naarmate de zamenhang en afloop van den zin, waarin eene Tegenstelling voorkomt, een' zekeren weêrslag op elkander hebben, naar die mate wordt de Antithese des te krachtiger en bevalliger. Zij laat zich dus zeer goed met de *Figuur*, welke wij hierboven *Terrugkeering* of *Reversio* genoemd hebben, verbinden.

Vol tegenstelling is de volgende plaats uit FONTENELLE.

„Hij had die onschuld en eenvoudigheid van zeden, welke

men gewoonlijk behoudt, wanneer men minder omgang heeft met de menschen, dan met boeken, en hij had niet die ruwheid en eene zekere soort van woeste fierheid, welke door den omgang met boeken, zonder dien met menschen, dikwijls veroorzaakt worden."

Wij hebben in deze § onder *Tegenstelling* of *Antithese* in het algemeen al die Figuren begrepen, welke bij VOSSIUS onder den naam van *Schematum genus, quod Oppositione figuratur*, voorkomen.

§ 68.

Ofschoon soortgelijke Tegenstellingen, op haren tijd en met de behoorlijke spaarzaamheid gebezigd, veel bevalligheid, puntigheid en levendigheid aan den Stijl bijzetten, wachte men zich echter zorgvuldig voor haar overtollig gebruik. Zij zijn toch gelijk aan Oostindische specerijen, waarmede men de spijzen wel kruiden mag; maar die, als zij met eene te milde hand in dezelve gestrooid worden, ze heet, scherp, en daardoor onaangenaam maken. Aan SENECA, OVIDIUS en anderen wordt dit gebrek te last gelegd. Vergelijk hier hetgeen in § 31 over den eerstgenoemde gezegd is.

§ 69.

Tot de Figuren van gedachten der tweede soort brengen sommigen ook eene zekere levendige Beschrijving in het algemeen van personen, handelingen, zaken enz. De oude Redekundigen noemen hiervan verschillende soorten op, die bij hen onder de geleerde namen van *Diatyposis*, *Hypotyposis*, *Posographia*, *Topographia* en dergelijke voorkomen. Zeer fraaije plaatsen uit CICERO en andere Redenaars en Dichters worden door hen als voorbeelden aangevoerd. Uit HOOFT, VONDEL, HELMERS, BILDERDIJK en anderen laten zich soortgelijke proeven voor onze Letterkunde bijbrengen.

§ 70.

Wij gaan thans over tot de beschouwing van die Gedachtefiguren, welke, ofschoon ook in allerlei andere soorten van Stijl soms gebezigd wordende, vooral echter worden aangetroffen in den verhevenen zeg- of schrijftrant (*genus dicendi sublime*). Onder dezelve komen inzonderheid in aanmerking de *Prosopopoeia* of *Persoonsverbeelding*, de *Exclamatio* of *Uitroeping*, de *Apostrophe* of *Aanspraak*, de *Interrogatio* of *Vraag* en meer anderen.

§ 71.

De *Persoonsverbeelding* (*Prosopopoeia*) is eene der stoutste, krachtigste en schitterendste Figuren. Zij bestaat daarin, dat wij aan onbezielde en levenlooze voorwerpen, aan bloote verstandsbegrippen, aan dooden, met één woord aan alles, wat geenen eigenlijk gezegden persoon bezit, persoonlijkheid geven, ze als levende, handelende, gevoelende, gewaarwordende wezens afschilderen, tot hen onze rede soms rigten, en hen in allen deele doen voorkomen, als hoorden en verstonden zij hetgeen wij tot hen zeggen. — Ofschoon het, in het afgetrokken beschouwd, belagchelijk schijnt, indiervoege landen, steden, rivieren, bloemen, beken, gestorvene menschen en soortgelijke onbezielde voorwerpen meer, als gevoelend en levend voor te stellen, is zulks echter in den mensch, wanneer hij in vuur geraakt, volstrekt niet vreemd. Zelve leven en gevoel bezittende, willen wij in de hitte der drift, aan alles, wat ons omringt, leven en gevoel toekennen.

Zie hier een voorbeeld van *Persoonsverbeelding*!

In de treffende aanspraak, die HOORT aan Prins *Willem den Eersten* in den mond legt, als deze laatstgemelde de Duitsehe Vorsten om hulp tegen de Spaansche dwingelandij smeekt, roept de Prins uit: „En gij, ô Braband, ô Vlaanderen, ô Ridderschap en opregte Burgerij van Holland, Zeeland, Utrecht, en zooveel andere gewesten, wat zijt gij onwaardelijk uit den schoot der weelde geschopt, en aan beuls

en bloedhonden te verscheuren gegeven! En gij, ô Egmond, ô Hoorne, pilaren van den Staat, hoe snoodelijk werd uw vertrouwen met wantrouw, uw trouw met trouwloosheid vergolden!”

§ 72.

De Persoonsverbeelding heeft, volgens de Redekundigen, drie verschillende trappen van sterkte. De eerste en zwakste graad, blootelijk daarin bestaande, dat men, door toevoeging van een Bijvoegelijk Naamwoord (*adjectivum*), aan het eene of andere onbezielde voorwerp eene eigenschap van levende schepselen toeschrijft, (bij v., wanneer men van het *STERVEND avondrood* spreekt), is in den grond slechts eene bloote Leenspreuk of *Metaphora*.

De tweede trap schildert op eene wat uitvoeriger wijze levenlooze voorwerpen af, als werkelijk handelende, gelijk bezielde wezens. Dus zegt *Willem de Eerste* in de zoo even gemelde aanspraak tot de Duitsche vorsten: „’t Waar ook te onverwinnlijk eene schande voor Duitschland, daar ’t de kroon van het Christenrijk spant, daar ’t van de ijzeren heerschappij der Romeinen onge kneusd bleef, de dreigementen der uitheemsche vermetelheid aan zijne poorten te dulden; te verfoeijelijk een laster het kermen zijner geburen en maagvolken ten hemel te hooren stijgen, zonder voor de benaauwden een’ voet te verzetten.”

De hoogste trap der Persoonsverbeelding kent niet alleen aan onbezielde voorwerpen gewaarwording en gevoel toe, en voert ze handelend in, maar brengt hen onmiddellijk met ons in verbinding, doordien wij hen aanspreken, en onze rede tot hen rigten. Tot deze soort behoort de plaats van *HOOFD*, die wij in de vorige § hebben aangehaald.

§ 73.

Regelen ten aanzien van het gebruik der Persoonsverbeelding zijn, dat men hare sterkste soorten niet anders moct

beziggen, dan in oogenblikken van hevige gemoedsbeweging en drift en van eene daardoor sterk opgewondene verbeelding, zoo bij den Redenaar als bij de Hoorders, en tevens, dat de voorwerpen, die wij verpersoonlijken, niet te laag en onbeduidend zijn moeten. Ook wachte men zich voor onnatuurlijke *Prosopopoeias*.

§ 74.

Met de Persoonsverbeelding gaat de zoogenaamde *Aanspraak*, of *Aanroeping* (*Apostrophe*) dikwerf gepaard. Als Figuur beschouwd, bestaat zij in het onverwachte rigten onzer rede tot een' persoon, aan wien het voorgaande, of niet, of niet zoo onmiddellijk ten minste, gerigt was; om het even voor het overige, of deze persoon aan-, dan afwezig zij. Spreekt men aldus een onbezielde voorwerp, of wel gestorvene personen aan, zoo gevoelt men, dat de Persoonsverbeelding en *Apostrophe* ineensmelten.

Voorbeeld van Apostrophe: „Maar, indien wij tot het voorouderlijk geslacht behooren, wij behooren nog veel meer tot de nakomelingschap. — Vaders! Moeders! gaat het u niet aan, wat er na uwen dood van uwe kinderen worden zal?” enz.

VAN DER PALM.

Deze Figuur moet ook al weêr niet anders, dan op het oogenblik eener zekere gemoedsbeweging en drift gebezigt worden.

§ 75.

De *Uitroeping* of *Exclamatio* bestaat in het uitdrukken van deze of gene gedachte, of gewaarwording bij wijze eener levendige uitboezeming. „O nacht van jammer! ô nacht van verschrikking, waarin eensklaps, als een donderslag, de ontzettende mare rondklonk: de Hertogin sterft! de Hertogin is gestorven!” roept BOSSUET uit in zijne Lijkrede op *Henrietta Anna van Engeland*, Hertoginne van *Orleans*.

Dikwerf is in de *Exclamatio* eene soort van Persoonsverbeelding opgesloten. — Deze Figuur voor het overige komt oneindige malen voor. Zij wordt echter, even als de *Prosopopoeia* en *Apostrophe* wel eens misbruikt, en te onregter plaats gebezigd. De zoogenaamde *Epiphonema* is eene afdeeling van haar, als zijnde eene bij uitroeping voorgedragene, korte en levendige aanmerking aan *het einde* van een verhaal of betoog.

„Hoe meer zij riep, en kermde, en bad,
 Hoe dat hij dwong en drieschte grover,
 Tot dat d' heillooze lust was zat,
 En gaf zijn hart der wroeging over.
 Nu, ducht ik, brouwt de wraak, versteurd,
 Den ganschen lande kwaad met hoopen. —
 O God, wat d' Overheid verbeurt
 D'onnoozlen al te dier bekoopen!”

is het slot van den Rei der Amstellandsche Jofferen in HOORTS Treurspel *Gerard van Velzen*. De twee laatste regels behelzen een *Epiphonema*.

§ 76.

De *Vraag*, *Vraging*, *Afvraging* (*Interrogatio*) is eene vraagswijze voorgestelde, levendige manier van spreken, uit een vurig en bewogen gemoed voortvloeiende, en uit haar' aard zeer geschikt zijnde, om de aandacht der Hoorders of Lezers op te wekken. Men gevoelt van zelve, dat hier dus niet de *Vraag* in den gewonen zin, maar voor zoo ver zij als Redefiguur gebezigd kan worden, bedoeld wordt. Veelal is zij met de *Apostrophe* gepaard.

„Waar is dat onvergelijkbaar heer van ruiterbenden en voetknechten? Waar zijn die Etna's van vuur- en doodbraakend schutgevaarte? Waar zijn die onoverwinnelijke legioenen, die den roem der Romeinsche Adelaars schenen te verdonkeren?” enz.

VAN DER PALM.

§ 77.

Men heeft ook eene Figuur, die men de *Verzwijging* (*Aposiopesis*, *Reticentia*) noemt. Zij is deels eene Figuur van woorden, deels van gedachten. Van woorden, wanneer men soms een' zin afbreekt, voor dat hij spraakkunstig of Grammatikaal gesloten is, terwijl echter de lezer uit den samenhang kan opmaken, wat men heeft willen zeggen; — van gedachten, wanneer men den loop van een verhaal voor een oogenblik stuit, en den lezer in onzekerheid laat, of men het wel zal voortzetten. — Beide Figuren strekken, of, om schielijk van iets onaangenaams af te stappen, of, om zijne Toehoorders eenigermate voor te bereiden tot iets treurigs, dat men hun moet berigten, of ook wel bloot, om hunne nieuwsgierigheid op te wekken, — en wat meer soortgelijke oogmerken zijn. Deze Figuren kunnen dus ook in allerlei soorten van Stijl te pas komen, zoowel bij de behandeling van boertige, als van ernstige onderwerpen.

„Dertig jaren van ongestoorden Vrede hadden het wonder van Neêrlands grootheid voltooid, toen eensklaps de twist hare toorts ontstak en vreesselijk daarmêe zwaaide, tot dat alles in lichte vlammen stond! Toen achterdocht, haat en wrevel, met lastering en miltzucht in verbond getreden doch vergeten wij die akelige tooneelen.” enz.

VAN DER PALM.

§ 78.

Wij zouden hier nog den aard van een aantal andere Figuren van gedachten kunnen ontwikkelen, als daar zijn bij v. de *Auxesis* of *Versterking*, de *Digressio* of *Uitweiding*, de *Transitio* of *Overgang*, de *Periphrasis* of *Omschrijving*, de *Sermocinatio* of *Woordvoering*, de *Congeries* of *Opeenstapeling*, (van welke laatste HOOFD, den Romeinschen geschiedschrijver TACITUS navolgende, in den aanvang zijner Nederlandsche Historiën gebruik maakt) de *Dubitatio* of *Aarzeling*, de *Imprecatio* en *Deprecatio*, d. i. *Vervloeking* en *Afbidding*, of *Bezwe-*

ring, (door sommigen onder de Figuren gerangschikt, en waarvan bij CICERO, VIRGILIUS, CORNEILLE, SCHILLER, HELMERS en andere Schrijvers fraaije voorbeelden worden aange troffen) — en voorts nog verscheidene andere, die wij echter, ten einde niet langwijlig te worden, met stilzwijgen voorbijgaan.

§ 79.

Ten slotte valt nog ten aanzien van het geheele onderwerp der Figuren, in haar' ruimsten zin genomen, en de Tropen daaronder begrepen, op te merken, dat, ofschoon zij veel nadruk en bevalligheid aan den Stijl bijzetten, zij-alleen echter niet de waarde en verdiensten van een opstel uitmaken. Deze moeten vooral in het inwendige der gedachten-zelve gelegen zijn, gelijk dan ook, zoo als wij hierboven reeds zeiden, iets zeer treffend en verheven kan zijn, zonder dat er juist vele Figuren in voorkomen. Vooral dient men zich ook voor een te onmatig gebruik er van te wachten; want in dat geval verblinden en bedwelmen zij meer, dan dat zij licht verspreiden en eenen wezenlijken indruk maken. De Figuurlijke Taal moet insgelijks niet gezocht zijn. Men vergelijkte hetgeen hierboven over de *Metaphora* in het bijzonder gezegd is. De Figuren moeten, als van zelve, uit de bronnen eener levendige verbeeldingskracht en van een geroerd hart opwelen. Hij, wien het aan deze zielshoedanigheden mangelt, trachte, met achterlating van een' stijven en gedwongen beeldenpraal, door bevattelijkheid en juistheid van denkbeelden, door een' gekuischten en netten Stijl enz., datgeen te vergoeden, wat hem aan schilderachtigheid en levendigheid moge ontbreken. Maar ook hij zelfs, die tot de Figuurlijke taal veel geschiktheid bezit, zorge altijd, om ze nimmer daar te gebruiken, waar zij met den aard des behandelden onderwerps, of met den toestand der toehoorders niet zouden strooken. Niets is toch belagchelijker, dan hoogdravende Figuren te bezigen op oogenblikken, dat niemand ze verwacht, en zij op de zonderlingste wijze bij het eenvoudige en alledaagsche

der zaak, waarover men spreekt, afsteken. — Men is dan gelijk aan lieden, die, zich in goud en zijde dossen, om een dood eenvoudig morgenbezoek bij eene gemeenzame kennis te gaan afleggen, of wel aan de zoodanigen, door welke een bloot „goeden morgen” en „goeden avond” in de dagelijksche zamenleving met eene deftigheid en spraakkunstige naauwkeurigheid uitgesproken worden, als waren het spreuken der Oostersche wijzen, of teksten uit de heilige Schrift.

V I J F D E H O O F D S T U K .

§ 80.

Over de zoogenaamde karakters van den Stijl.

Naar den verschillenden aard der gedachten, woorden, spraakfiguren, en wat tot dit eene en andere al verder behooren moge, laat zich de Stijl niet ongepast in drie hoofdsor-ten verdeelen, namelijk in de *Eenvoudige* soort (*genus dicendi simplex, sive tenue, vel humile, vel enucleatum* etc.); in de *Middelsoort* (*genus dicendi mediocre, medium, vel temperatum*), en in de *Verhevene* soort (*genus dicendi sublime, grave, vehemens* etc.)

Deze drie hoofdsor-ten kunnen elk op zich-zelve *goed*, dat is, gelijk wij hierboven zagen, zuiver, duidelijk, en fraai zijn. Zij zijn het slechts op verschillende wijzen. Voor het overige gevoelt men ligtelijk, dat zij zelden geheel onvermengd voorkomen, maar zeer dikwerf in hetzelfde opstel met elkander gepaard gaan. Het is dus slechts de vraag, wat het hoofdkarakter des Stijls in een geschrift zij. Gelijk men toch de grondgeaardheid des zomers in warmte, die des winters in koude stelt, ofschoon het eerste jaargetijde wel eens een' guren, het laatste een' zoelen dag oplevert: zoo ook zegt men bij v. dat CICERO's Redevoering voor *Milo* over het algemeen

tot de verhevene Stijlsoort moet gebragt worden, niettegenstaande deze en gene plaatsen in haar, of tot de eenvoudige, of tot de middelsoort behooren.

De hier gemaakte verdeeling wordt dikwerf alleen op den Prozastijl toepasselijk gemaakt. Zij is echter, zoo als men inziet, evenzeer voor den schrijftrant van dichtwerken geldig.

Bekend is ook de verdeeling der karakters van den Stijl en van de Welsprekendheid bij de Ouden in de Attische, Aziatische en Rhodische.

§ 81.

De hoofdtrekken der *Eenvoudige* Stijlsoort zijn Duidelijkheid, Onopgesmuktheid, en Afgepastheid (*Précision* bij de Franschen). — Ofschoon geene volslagene vijanden van sieraden zijnde, verwerpt zij echter al de zoodanige, welke den minsten schijn van een' te grooten zwier hebben. Geene harer schoonheden schitteren met een' sterken glans, maar alle zijn zedig en bescheiden. Soms zelfs gaan zij gepaard met iets, dat naar achteloosheid zweemt, waarin dan echter iets innemends heerscht, uit welken hoofde de Ouden zulks eene *aangename achteloosheid* (*grata negligentia*) genoemd hebben. — Natuurlijkheid van denkbeelden, zuiverheid en gekuischtheid van taal, en een zeker waas van bevalligheid, beter te gevoelen, dan te beschrijven, maken al haren tooi uit. — Stoute spraakwendingen, veelvuldige en verhevene figuren, pracht en praal van beelden moet men bij haar niet zoeken. Met één woord, het is met dezen schrijftrant (wel te verstaan in zijne volmaaktheid) eveneens gelegen, als met sommige vrouwen, die, gelijk CICERO zegt, in een keurig net, maar allereenvoudigst morgengewaad, zonder edelgesteente, zonder kapsel, toch zeer behagen. — Of wel, men kan hem bij eenen disch vergelijken, op welken alle spijsen goed toebeleid, en aangenaam van smaak zijn, maar waarvan men fijne geregten en lekkernijen verbannen heeft. Deze soort van Stijl hoort, over het algemeen, het meest te huis in Inleidingen,

bij het zoogenoemde Verhaal of Verslag, dat men van deze of gene zaak in eene redevoering geeft, bij de ontwikkeling der Bewijsgronden enz.; voorts in brieven, in fabeldichten, in kindergedichten; om kort te gaan, in alle stukken en op alle plaatsen, waar geene groote verheffing te pas komt, en men op eene duidelijke, bedaarde, of wel gemeenzame wijze tot zijne hoorders of lezers heeft te spreken. CICERO in vele zijner brieven, NEPOS, LA FONTAINE, GELLERT, CATS, VAN ALPHEN en anderen kunnen uitmuntende voorbeelden van dien Stijl opleveren.

§ 82.

De *Middelsoort* staat tusschen den eenvoudigen en verheven Stijl in. Zij heeft noch de nederigheid en kunsteloosheid van den eerstgemelden, noch de hevigheid, drift en stoutheid van den laatstgenoemden. Van beiden ontleent zij echter eenige hoedanigheden, en vormt zich uit derzelve vermenging een eigen, oorspronkelijk karakter. Elk tooisel der kunst is haar aangenaam, en zij blinkt, schittert en streelt met uitgezochte leenspreuken, zwierige figuren, vernuftige gedachten, welluidende en zangerige woordenschikkingen. Altijd blijft echter in haar eene zekere kalmte en bedaardheid heerschen, en men kan ze, met QUINCTILIANUS, niet ongepast vergelijken bij eene heldere, breede, statig voortstroomende rivier, van weërszijde op hare oevers door bosschen overschaduwde. Deze Stijlsoort voegt over het algemeen het beste in stukken, waarin het vooral te doen is, om te behagen, en de aandacht der hoorders of lezers een' tijd lang op eene aangename wijze bezig te houden, bij v. in aanspraken van wellevendheid of pligtpleging, in lofredenen, in Akademische redevoeringen en wat dies meer zij. De dichter kan haar zeer goed bezigen in bruiloftsverzen, lofdichten, beschrijvende dichtstukken en soortgelijke. HOOFT, BRANDT, HELMERS en anderen kunnen zeer fraaije voorbeelden opleveren.

De *Verhevene* soort kenmerkt zich inzonderheid door kracht, nadruk, stoutheid en verheffing. Zij maakt gebruik van alle gedachten, die het meest geschikt zijn, om de geheele ziel te roeren, te treffen en te schokken, de verbeelding in vlam te zetten, en het gevoel en de hartstogten uit hunnen slaap te doen ontwaken. Hare figuren zijn vol vuur en leven. Persoonsverbeeldingen, aanroepingen, uitroepingen, en meer soortgelijke zegswijzen zijn haar ten hoogste welkom. Niets evennaart den nadruk harer uitdrukkingen en spraakwendingen. Nu vloeit de stroom harer woorden voor eenige oogenblikken in lange, regelmatige Perioden. Dan schiet, stort, bruist, stormt hij, als het ware, voort in korte, afgebrokene, oneenparige zinnen, vol leven echter en bezieling. Het is deze soort van Stijl en Welsprekendheid, welke, gelijk CICERO te kennen geeft, in staten en gemeenebesten soms wonderen heeft gedaan, en die in hare vaart en haren klank door allen met verbazing werd aangehoord. Het is deze, die, zoo als hij het uitdrukt, in de volksvergaderingen donderde en bliksemde, en welke, volgens QUINCTILIANUS, gelijk is aan eenen stortvloed, rotsklompen met zich voortsleurende, met dijken en dammen spottende, en in zijne toemelooze drift zijn eigen bed zich gravende, zijne eigene oevers zich afbakende.

Overal, waar het er bijzonder op aankomt, om de toehoorders op het levendigste te treffen, en indiervoege te overreden, bij v., in de zogenaamde Peroratie, dat is: het slot of de Toepassing eener redevoering, bekleedt deze Stijlsoort de eerste plaats. In Poëzij is zij vooral eigen aan de hooge Ode, en aan vele plaatsen van het Heldendicht en Treurspel. DEMOSTHENES, CICERO, BOSSUET, MASSILLON, HOOFD (in sommige zijner Redevoeringen, in de *Nederlandsche Historie* voorkomende), VONDEL, CORNEILLE, KLOPSTOCK, HELMERS, SCHILLER en een aantal andere Schrijvers munten uit door plaatsen, welke men tot de verhevene Stijlsoort brengen moet. Vele treffende voorbeelden van dezelve vindt men ook in de Fransche en Engelsche Staatsredenen van dezen en vroegeren tijd.

§ 84.

Men heeft voorts een aantal andere namen, om de onderscheidene zoogenaamde karakters van den Stijl aan te duiden; als daar zijn: de *Beknopte*, de *Uitvoerige*, de *Drooge* (in een' goeden zin echter), de *Nette*, de *Sierlijke*, de *Bloemrijke* (in eene goede beteekenis, wel te verstaan; bij de Franschen *style fleuri*), de *Hartstogtelijke*, de *Puntige*, de *Zoetvloeiende*, de *Deftige*, de *Afgepaste* Stijl enz. enz. — Men kan de meeste derzelve als onderafdeelingen van de drie opgenoemde hoofdsorten beschouwen, en het is dus genoeg ze hier blootelijk te hebben opgenoemd.

§ 85.

Al de gemelde soorten van Stijl kunnen goed, gepast en prijzenswaardig zijn. Men zorge slechts, dat de schrijftrant, dien men bezigt, overeenkome met het onderwerp, dat men behandelt, dan kan ook zelfs die Stijl, welke (in een' goeden zin echter) de *Drooge* genoemd wordt, op verdienstelijkheid aanspraak maken; gelijk bij v. in schriften, die blootelijk leerkundig, of Didaktisch zijn, het geval is. Een hoofdvereischte tevens bij elke soort van Stijl, dien men bezigt, is altijd, dat die Stijl ongedwongen en natuurlijk, kortom, een waar afschijnsel zij van den geest des Schrijvers, bij wien men hem aantreft. Het woordengewaad, om het dus eens te noemen, waarmede wij onze gedachten en gewaarwordingen bekleeden, moet niet van anderen geborgd, maar ons door de Natuur-zelve geschonken zijn, terwijl het slechts eenigermate dient besneden te wezen naar de algemeene voorschriften van een' goeden smaak. Hieruit vloeit voort, dat eene slaafsche nabootsing van den Stijl eens anderen, hoe voortreffelijk die Stijl ook zijn moge, in den grond eene dwaasheid is. Wij zullen toch in zulk een geval gelijk zijn aan hen, die, zich met kracht en geweld in vreemde, hun niet passende kleederen hebbende willen steken, thans in hunne geheele houding, en in al de bewegingen hunner geprangde ledematen een' pijnlijken dwang verraden.

De gebreken, die aan den Stijl eigen kunnen zijn, en welke in vele opzichten, zoowel uit de gedachten, als uit de woorden hunnen oorsprong nemen, zijn Duisterheid, Platheid, Gezwollenheid, Eentoonigheid, Gemaaktheid en soortgelijke.

Duisterheid kan op veelvuldige wijzen plaats hebben, waarvan wij reeds in onze andere Voorlezingen het eene en andere hebben gezegd, en waarop wij in de lessen over dit tegenwoordig handboek nader zullen terugkeeren. Soms kan Duisterheid wel eens het gevolg zijn van te groote beknoptheid. „Ik bevljigt mij, zegt HORATIUS, om kort te zijn, en ik word duister.” TACITUS, HOOFT, KLOPSTOCK (vooral in zijne Oden) gaan aan dit euvel wel eens mank.

Duisterheid, ten toppunt gestegen, wordt *Onzin* of *Wartaal* genoemd, in het Fransch *Galimathias* en *Phébus*.

Platheid kenmerkt zich door onkiesche, lage uitdrukkingen, een gebrek, bij velen onzer vroegere dichters niet zeldzaam, ofschoon er te dezen aanzien veel op rekening van het toen anders gewijzigde taalgebruik moet gesteld worden. Over dit laatste handel ik in mijne andere Voorlezingen en poog dit door bewijzen te staven.

Gezwollenheid spruit voor het grootste gedeelte uit de denkbeelden-zelve voort. Vergelijk hetgeen hierboven over het Verhevene gezegd is.

Men zoude het Gezwollene wel het *Caricatuur-verhevene* kunnen noemen van het Italiaansche *caricare*, dat is, *overladen*. Soms kan Gezwollenheid door het ontijdige gebruik van een te deftig en hoogdravend woord veroorzaakt worden. Gezwollenheid, met Duisterheid vermengd, (op zijn SWANENBURGSCH) heet *Bombast*.

Eentoonigheid kan op velerlei wijze, en onder anderen ook ontstaan door een overdreven bejag van den zoogenaamden *Numerus* of Prozamaat. Men vergelijke hetgeen over dit stuk hierboven gezegd is in § 89.

Gemaaktheid, *Gekunsteldheid*, *Stijfheid*, *Gedwongenheid* of *Gewrongenheid* van Stijl zijn het tegenovergestelde van Na-

tuurlijkheid, Ongezochtheid, Gemakkelijkheid, Losheid en Ongedwongenheid, waarover in de vorige § § gesproken is. De Franschen noemen zulke gebreken *Style précieux*, *Affectation*, *Néologisme* enz. Meer soortgelijke feilen gaan wij met stilzwijgen voorbij.

TWEEDE AFDEELING.

Behelzende de Regelen, welke meer bijzonder bij het opstellen van onderscheiden soorten van geschriften in Proza moeten in acht genomen worden.

Z E S D E H O O F D S T U K .

Over de kunst des eigenlijk gezegden Redenaars, of over de Welsprekendheid in hare engere beteekenis.

§ 87.

Nadat wij het eene en andere beschouwd hebben, dat tot den Stijl en de Welsprekendheid, in hunnen ruimsten omvang genomen, zoowel namelijk in Poëzij, als Proza, betrekking heeft, gaan wij thans over tot de korte ontwikkeling van zoodanige voorschriften, als meer bijzonder bij het opstellen van werken in on dicht geldig zijn. Wij maken een' aanvang met de eigenlijk gezegde Redevoering, die het hoofvoorwerp der Welsprekendheid in hare engere beteekenis is, en waardoor wij een opstel in Ondicht verstaan, bestemd om op eene eenigzins plegtige wijze mondelijk te worden voorgedragen, en moetende dienen, om te leeren, te overtuigen, te overreden, of blootelijk meer om te behagen. — Vergelijk hetgeen hierboven in § 3, over de verschillende beteekenissen van het woord *Welsprekendheid* gezegd is.

§ 88.

Hier dienen wij vooraf nog iets naders te zeggen ter beantwoording der vraag: Wat is Welsprekendheid in haar' engeren zin, en waarin is zij van de Poëzij onderscheiden? Het antwoord hierop is niet gemakkelijk. Velen, gelijk dit bij de Ouden dikwerf het geval was, bepalen de Welsprekendheid, als: de kunst, het vermogen, de bekwaamheid van te overreden. — Hiertegen hebben anderen (gelijk reeds QUINCTILIANUS in zijn' tijd) aangemerkt, dat men zeer welsprekend kan gesproken hebben, zonder overreding te hebben voortgebracht, en dat dus deze bepaling gebrekkig is. En ofschoon deze tegenwerping misschien hare zwakke zijde heeft, is er eene andere van nog meer gewigt, deze namelijk: dat men juist niet altijd spreekt, met het oogmerk, om te overreden, maar soms ook blootelijk, om te behagen, of wel om zijn gemoed uit te storten, bij welke eene en andere men dan toch ook Welsprekendheid aan den dag kan leggen. Kortom, de beste bepaling komt mij voor die van QUINCTILIANUS te zijn, als hij zegt, dat de *Rhetorica*, waaronder hij de Welsprekendheid verstaat, de wetenschap (beter kunst) is van wel te spreken. Door dit *wel* nu versta ik *doelmatig* spreken, namelijk, dat men op zoodanig eene wijze spreekt, dat men het oogmerk, waartoe men zulks doet, of bereikt, of ten minste zoude hebben moeten bereiken, ware zulks niet buiten onze schuld en door omstandigheden, van ons onafhankelijk, belet geworden. Daar nu het oogmerk, waartoe men het woord voert, voornamelijk zijn kan, of om te leeren, of om te vermaken, of om te overtuigen en tot het doen of nalaten van iets anderen te overreden, zoude men de Welsprekendheid, met wat breeder omschrijving, kunnen noemen: de kunst, om zoodanig te spreken, dat men, naar het doel, hetwelk men zich voorstelt, leert, behaagt, overtuigt, of overreedt, (of wel dit alles te gelijk doet).

§ 89.

Waarin verschilt nu echter de Welsprekendheid van de Poëzij? — Niet blootelijk daarin, dat de laatste meestal eene zekere maat bezigt. Ofschoon deze toch tot een dichtstuk hoogst noodzakelijk zijn moge, laat zich echter ook Poëzij zonder maat denken, en bestaan er ook werkelijk gedichten, aan welke men dezen naam niet ontzeggen kan, en die toch de maat en het rijm missen. Omgekeerd zijn er honderd verzen, die niets anders van Poëzij, dan alleen maat of rijm hebben. Ook hierin ligt het onderscheid niet, dat de Poëzij andere figuren bezigt, dan de Welsprekendheid. Geen enkele figuur toch is er in de Redekunst, waarvan de Redenaar op zijn' tijd niet evenzeer gebruik kan maken, als de Dichter. — Ook hierin niet, dat de Dichter andere woorden bezigt, dan de Redenaar. Wat men toch van eigenlijk gezegde dichtelijke woorden spreken moge, ik geloof niet, dat een enkel woord bij uitsluiting en in alle gevallen alleen den Dichteren geschonken zij. — Het schilderende des Stijls onderscheidt ook de Poëzij niet altijd van de Welsprekendheid. Vele plaatsen van beroemde Redenaren zijn even schilderachtig, als die van de bekwaamste Dichters. — Op de verbeelding en het gevoel te werken is ook evenmin bij uitsluiting de taak des Dichters-alleen, als het de taak des Redenaars-alleen is, het verstand te onderrigten. — Door verdichting te vermaken en te leeren is den Redenaar bij wijlen evenmin verboden, als men het in den Dichter voor ongeoorloofd houdt. — Kortom, niets is er, dat gezegd kan worden *bij uitsluiting en in alle gevallen*, of aan de Poëzij, of aan de Welsprekendheid alleen eigen te zijn, en hetwelk men dus als een vast doorgaand kenmerk van onderscheid tusschen deze twee zusters kan aannemen.

§ 90.

Het is alleen *door het meerdere of mindere* in de opgenoemde punten, dat zich Poëzij en Welsprekendheid van

elkanderen onderscheiden. Dus bezigt *over het algemeen* de Poëzij eene zoogenaamde versmaat, de Welsprekendheid niet. De Poëzij maakt doorgaans een veelvuldiger en stouter gebruik van figuren, dan de Welsprekendheid. De Poëzij bezigt sommige dichterlijke woorden meermalen, dan zulks in de Welsprekendheid plaats heeft. De Poëzij maakt meer haar werk van iets schilderachtigs, iets, om het zoo te noemen, zinnelijk-aanschouwbaars in hare gedachten en uitdrukkingen, dan dit *over het algemeen* in de Welsprekendheid het geval is. Alles gelijk gesteld, werkt de Poëzij meer op de verbeelding, de Welsprekendheid meer op het verstand. Door verdichting te vermaken is, ofschoon het den Redenaar niet verboden zij, echter over het algemeen meer het werk van den Dichter. Kortom, zoo het hoofdoogmerk der Poëzij, *in den regel*, meer is, te behagen, te streelen, de verbeelding op eene aangename wijze bezig te houden, en ook daar, waar zij leert, zulks, als het ware, al spelende te doen, is het hoofddoel der Welsprekendheid meer onmiddellijk en regtstreeks, te leeren, te overtuigen en te overreden, en om daartoe vooral ook op het verstand en oordeel te werken. Met één woord: of te *behagen*, of wel blootelijk ons hartsgevoel uit te boezemen, zonder daarmede juist altijd iets bij anderen te beoogen, staat over het algemeen in de Poëzij op den voorgrond; in de Welsprekendheid is dit meer een bijkomend oogmerk, en een hulpmiddel ter bereiking van, mag ik het zoo eens noemen, meer praktische doeleinden.

§ 91.

Na dit over hetgeen den onderscheiden aard der Welsprekendheid en Dichtkunst uitmaakt, vlugtig aangemerkt te hebben, gaan wij verder voort met de beschouwing der eigenlijk gezegde Redenaarskunst, en dier soort van opstellen, waarin zij bijzonder te pas komt, namelijk de Redevoering.

Van welken aard zulk eene Redevoering ook zijn moge, en over welk onderwerp zij moge loopen, met andere woorden: hetzij ze in het gebied der Welsprekendheid van den

Kansel, van de Balie, van Staatsvergaderingen, of waar elders ook, te huis behoore, altijd komen vier stukken bij het opstellen van haar in aanmerking; vooreerst namelijk de *Vinding*; ten tweede de *Rangschikking*; ten derde de *Gedachte-uitdrukking*, of *Uitdrukking der denkbeelden door middel van woorden*, en ten vierde (verondersteld ten minste, dat de Redevoering bij monde wordt voorgedragen) de *Uitspraak* of *Mondelijke Voordragt*.

Velen voegen hier het *Geheugen*, of liever het prenten van het door ons opgestelde in het geheugen nog bij. Dit is echter, dunkt mij, noodeloos.

§ 92.

Door de zoogenaamde *Vinding* (*Inventio*) verstaan wij het *vinden*, dat is, opsporen van alle zoodanige denkbeelden, gronden, bewijzen, of hoe men ze ook noemen moge, als wij behoeven, om over het onderwerp, waarover wij te spreken hebben, *wel*, dat is, doelmatig te spreken.

De *Rangschikking* of *Regeling* (*Dispositio*) noemen wij het *regelen* of *rangschikken*, dat is, plaatsen onzer denkbeelden over eene te behandelen stoffe in eene gepaste orde, of met andere woorden: de goede inrigting van de onderscheidene deelen, waaruit eene Redevoering is zamengesteld.

De *Gedachte-uitdrukking*, *Uitdrukking door middel van woorden*, of *Woord-uitdrukking* (*Elocutio*) bestaat in de keus van geschikte woorden, om er de gevondene en gerangschikte denkbeelden voor anderen mede aan te duiden.

En eindelijk door de *Uitspraak* of *Mondelijke Voordragt* (*Pronuntiatio*) verstaan wij het wel uitspreken der door ons gekozene, gerangschikte en in woorden gekleede denkbeelden, anders gezegd de leiding en wijziging van stem en gebaren bij het luidkeels voordragen eener door ons opgestelde rede.

Men ziet, dat de gemelde vier stukken de hoofdpunten zijn, die bij het vervaardigen en uitspreken van iedere Redevoering, ja van ieder ander opstel, in aanmerking komen. Na

toch een onderwerp uitgekozen te hebben, dient men eerst te weten, wat men er over zeggen wil; ten tweede, in welke orde men zulks zeggen wil; ten derde, onder welke bewoordingen, en ten vierde, met welk een' toon van stem, en met hoedanige gebaren men het wil zeggen.

§ 93.

1). *Over de Vinding.*

Het is verbazend te zien, hoeveel werks de Ouden van hetgene men de *Vinding* noemt gemaakt hebben. De schriften van ARISTOTELES, HERMOGENES, CICERO, QUINCTILIANUS en anderen zijn vol van lessen en regelen, die tot dit onderwerp in betrekking staan. Ofschoon de groote vernuften der Oudheid toch wel begrepen, dat de eigenlijk-gezegde gave van denken, (als de Natuur haar den mensch geweigerd heeft) door geen onderrigt te verkrijgen is — en ofschoon zij tevens wel inzagen, dat alle bewijsgronden, in elke bijzondere zaak, vooraf met geene mogelijkheid te bepalen zijn, oordeelden zij echter, dat er algemeene voorschriften gegeven konden worden, om allengskens eene meerdere vaardigheid en gemakelijkheid in het vinden van denkbeelden en bewijsgronden te verkrijgen. Van hier de zogenaamde *Topica*, *Betoogbronnen*, of *Betoogbronnenleer*, welke in de geschriften der vroegere Redekundigen zulk eene aanzienlijke plaats beslaat. Zij maakte het zamenstel uit van alles wat betrekking had tot de *τοποι* of *loci* d. i. *plaatsen* of *bronnen*, waaruit de stof van hetgene wij zeggen zullen, moet voortvloeijen.

§ 94.

Men kan deze Betoogbronnen met CICERO de zetels der bewijsgronden (*Sedes argumentorum*) noemen, terwijl men hier door Bewijsgronden in het algemeen alle denkbeelden verstaan moet, waarvan wij ons bedienen kunnen, om over een onderwerp, dat wij gekozen hebben, doelmatig te spreken,

of, gelijk de Ouden, naar hunne gewone bepaling van Wel-sprekendheid, zouden zeggen, te *overreden*. Alle zaken derhalve, eigenschappen, hoedanigheden, omstandigheden, mid-delen, en wat dies meer zij, waaruit wij zoodanige bewijs-gronden (*argumenta*) bij het behandelen van deze of gene stoffe ontleenen, maken hunne *Loci* of *Betoogbronnen* uit.

§ 95.

CICERO verdeelt in zijne *Betoogbronnen*, of *Betoogbronnen-leer* (*Topica*), in zijne *Redekundige Verdeelingen* (*Oratoriae Partitiones*), en elders, de Plaatsen of Betoogbronnen in twee soorten, namelijk in de zoodanige, welke onmiddellijk in eene zaak liggen opgesloten (*loci in re ipsa insiti*), en in dezulke, welke meer van buiten af ontspringen (*loci assumti*). Tot de eerste brengt hij de denkbeelden, die wij verkrijgen door iets naauwkeurig te bepalen, en zijne deelen op te noemen, die-gene, welke uit tegenstelling of gelijkheid geboren worden, of wel uit tegenstrijdigheid en overeenkomst, die van oorza-ken en gevolgen, die van mogelijkheid of onmogelijkheid, van het grootere of kleinere, en een aantal andere, welke hij allen met de verwonderlijkste scherpzinnigheid en het onbe-grijpelijkst vernuft uitlegt, en door voorbeelden opheldert.

Voor hem, die zijn denkvermogen wil scherpen, zijn deze verhandelingen van CICERO der lezing overwaardig.

Evenzeer is zulks de ontwikkeling, die hij geeft van de Betoogbronnen, van buiten af ontspringende of ontleend (*loci assumti*). Hij brengt ze onder eene hoofdsoort, namelijk die van *Getuigenissen* (*testimonia*). Deze verdeelt hij in Goddelijke en menschelijke. Tot de Goddelijke behooren alle denkbeel-den en gronden, die men voor een onderwerp, waarover men spreekt, uit Godspraken ontleent, uit wigchelarijen, voorspel-lingen enz. enz. De menschelijke bevatten de gronden, ge-nomen uit het gezag, den wil, of het zeggen van anderen, waartoe bij v. in regtsgedingen alle bewijzen moeten gebragt worden, die men trekt uit schriftelijke oorkonden, ver-bindtenissen, eedafleggingen en dergelijke. En zoo behooren

hier ook de drangredenen toe, die uit het voorbeeld van anderen worden afgeleid. Stel eens: ik wil eenen Scheepsbevelhebber de deugd van eerlijkheid aanprijzen, en dring zulks onder anderen aan, door te zeggen, dat groote vlootvoogden, zoo als bij v. DE RUITER, altijd door deze deugd hebben uitgemunt, dan is op dat oogenblik mijne Betoogbron *buiten af* gelegen. Mijn *locus* is een *locus assumtus*, die namelijk van het voorbeeld (*Exemplum*).

§ 96.

De Betoogbronnen, Plaatsen of *loci*, die wij tot dus ver opgenoemd hebben, komen bij de behandeling van allerlei onderwerpen te pas, en kunnen dus met regt *Algemeene* (*communes*) genoemd worden. Maar in de onderafdeelingen dezer Betoogbronnen heeft men weêr de zoodanige, die meer bijzonder tot deze of gene soort van onderwerpen in betrekking staan, en die men dus uit dit oogpunt beschouwende *Bijzondere* (*proprii*) heeten kan. Hierbij houde men in het oog, dat de Ouden alle opstellen van Welsprekendheid tot drie hoofdsorten bragten, namelijk, tot de Aanwijzende of Betoogende (*genus demonstrativum*), tot de Beraadslagende (*genus deliberativum*) en tot de Regtskundige of Regterlijke soort (*genus giudiciale*).

In de eerste soort hoorden voornamelijk die opstellen van Welsprekendheid bij hen te huis, die het prijzen, of wel het laken van personen of zaken, en gevolgelijk iets voorledens ten onderwerp hadden. Daarom wordt deze soort ook de Prijzende genoemd (*Laudationis Genus* bij CICERO). In de tweede afdeeling rangschikte men de Redevoeringen, die het aan- of afraden van de eene of andere handeling of bedrijf, en dus iets toekomstigs ten doel hadden. Hiertoe bragt men Redevoeringen over allerlei Staatsaangelegenheden, bij voorbeeld het maken van vrede of oorlog, het uitschrijven van belastingen, en dergelijke. De derde soort eindelijk bevatte alle stukken van Welsprekendheid, strekkende tot beschuldiging of verdediging van iemand, tot het geldig maken van regtsvorderingen, enz.

§ 97.

Deze drie soorten hadden elk hare bijzondere Betoogbronnen, die met de uiterste naauwkeurigheid en spitsvondigheid, ofschoon niet overal even eenparig, in de schriften der oude Redekundigen, inzonderheid in die van ARISTOTELES, CICERO, HERMOGENES en anderen, worden opgenoemd. In de Betoogende soort werd alles in betrekking tot *de Deugd*, en deze als het middelpunt beschouwd, rondom hetwelk alle lof en laking zich bewegen moest; met andere woorden: de hoofdvraag in deze soort was: is de persoon, die geprezen of gelaakt wordt, goed of kwaad, en dus prijzens- of berispenswaardig. Tot dat einde moest onderzocht worden, waarin het Loffelijke al bestaan konde. Loffelijke zaken nu brengt CICERO tot drie afdeelingen; vooreerst tot uitwendige en van den persoon, dien men prijst, in vele opzigten onafhankelijke dingen, als daar zijn: afkomst en geboorte, goederen der fortuin en dergelijke; — ten tweede tot ligchaamseigenschappen, en ten derde tot zielshoedanigheden. Hoe nu weër die verschillende klassen van het Loffelijke kunnen verdeeld, en op wat wijze vervolgens uit dezelve aanleiding, hetzij tot prijzen, hetzij tot laken kunne genomen worden, zet CICERO op het naauwkeurigst uiteen, en de geheele omvang der denkbeelden, hieruit voortspruitende, maakt bij hem de bijzondere betoogbronnen voor de Bewijzende soort van Welsprekendheid uit.

§ 98.

In de Beraadslagende soort (*Genus Deliberativum*) beschouwde men het *Nuttige* als het middelpunt, waartoe alles, dat de Redenaar zeggen konde, betrekkelijk moest gemaakt worden; met andere woorden: de hoofdvraag was hier: is deze of gene maatregel, dit of dat bedrijf, hetwelk men aan- of afraadt, al, dan niet nuttig? Hierbij nu viel in de eerste plaats te onderzoeken, of iets geschieden, of niet geschieden konde, en of het al, dan niet noodzakelijk ware; wijl toch

bij hetgeen noch mogelijk, noch noodzakelijk was, de vraag over het Nuttige van zelve dadelijk verviel. Verder onderzoekt CICERO, wat al nuttig genoemd kunne worden, bij v. leven, goederen, vrijheid, en een aantal andere dingen. Wat voorts het Mogelijke, of Onmogelijke betreft, waarbij dan tevens op het meerder of minder gemakkelijke in de uitvoering van de handeling, die het voorwerp van beraadslaging was, gelet moest worden; hierbij had, volgens CICERO, de Redenaar, onder anderen, acht te geven op den tijd, waarin, de plaats, waar, de personen, met wie, of door wie zulk eene handeling ondernomen werd. Hier kwamen dus, zoo het maatregelen van Staat gold, krijgsbenden, geldmiddelen, bondgenooten en een aantal andere dingen in aanmerking. Deze maakten den kring uit, binnen welken de Redenaar zijne denkbeelden, gronden, bewijzen, en wat dies meer zij, te zoeken had.

§ 99.

In de Regterlijke soort (*Genus Judiciale*) was Regt en Billijkheid het middelpunt der geheele Redevoering; met andere woorden: elke beschuldiging, regterlijke vordering, of verdediging moest uit haren aard neêrkomen op het onderzoek, of het regt en billijk ware, dat deze of gene persoon veroordeeld, dan wel vrijgesproken, deze of gene vordering toegekend, dan wel afgeslagen wierd. Dit onderzoek nu moet, volgens CICERO, in alle mogelijke zaken over drie zoogenaamde *Geschilstaten* (*Status*) loopen; vooreerst, heeft de daad, waarover gehandeld wordt, al, dan niet plaats gehad? ten tweede, zoo zij geschied is, heeft zij dan *objectief* al dan niet die hoedanigheid, welke er aan wordt toegekend? en ten derde, gesteld ook, dat er noch ontkend wordt, dat zij geschied is, noch, dat zij *objectief* die geaardheid bezit, welke men er aan toeschrijft, kan, of in hoe ver kan zij dan ook *subjectief* voor zoodanig gehouden worden; met andere woorden: in hoe ver kan ook datgeen, hetwelk de eigenlijke beschuldiging uitmaakt, als al, of niet gegrond worden aangezien. In den

eersten geschilstaat komt voornamelijk gissing en vermoeden te pas; in den tweeden, bepaling, omschrijving of woorduitlegging, en in den derden ontwikkeling van hetgeen men regt en billijkheid noemt. Daarom wordt de eerste geschilstaat of *status* de *Gissende (Conjecturalis)*; de tweede, de *Bepalende (Definitivus)*; en de derde, de *Staat van hoedanigheid (Status Qualitatis)* genoemd.

ARISTOTELES voegt hier nog een' vierden bij, den *Hoegrootheid-aanwijzenden* namelijk (*Status Quantitatis*). Men kan bij CICERO voorts op het naauwkeurigst vinden aangetoond, welke betoogbronnen bij de behandeling der gezegde Geschilstaten te stade komen; — hoe zij bij v. in den eersten Geschilstaat zijn: heeft iemand iets, dat hem te last gelegd wordt, *willen* doen? heeft hij het *kunnen* doen? en welke zijn de *sporen*, dat hij het gedaan heeft? — hoe dan de betoogbronnen worden al hetgene den mensch kan aandrijven, om iets te *willen*, bij v. geldzucht, wraakzucht, eerzucht enz. . . . Doch hier ter plaatse laat zich zulks niet verder uiteenzetten.

Ter opheldering van deze § diene het volgende, door mij uitgedachte voorbeeld A wordt beschuldigd van B te hebben gewond. B is hierop gestorven. A wordt aangeklaagd van moord. Eerst is dus de vraag, heeft A werkelijk de verwonding te weeg gebracht, die den grondslag uitmaakt der beschuldiging. Dit is de *Status Conjecturalis*, de *Gissende Staat*, wijl het dikwerf hier, vooral in de inwendige betoogbronnen, op gissingen en vermoedens aankomt. — De tweede vraag is: gesteld, dat A de daad van verwonding geploeegd heeft, en dat B gestorven is, heeft deze daad dan reeds uit zich-zelve de natuur en aardheid, welke de wet tot het begrip van moord vordert? Is de dood van B wel een gevolg van de wonde, hem door A toegebracht? Is zij ook lang na de verwonding eerst voorgevallen enz. enz.? Hier komt het dus vooral op eene naauwkeurige bepaling aan van hetgene men door Moord te verstaan hebbe. Daarom heet deze geschilstaat de *Bepalende*. — Maar nu kan het, ten derde, nog de vraag zijn: of, gesteld ook, dat A werkelijk B gewond heeft, en B onmiddellijk ten gevolge van die verwonding gestorven is, (zoodat dus de daad, als daad op zich-zelve beschouwd, of, zoo als men zegt, *objectief*,

Moord moet genoemd worden) of er dan ook omstandigheden zijn, die veroorzaken, dat de daad, in betrekking tot den dader, en dus *subjectief* niet als Moord kan worden aangezien. Is bij v. A ook door B het eerst aangevallen, en heeft hij B ook daarom zoo doodlijk gewond, wijl hij-zelf anders met geene mogelijkheid zijn eigen leven had kunnen redden? Dit is de *Status qualitatis*, waarin de *subjectieve* hoedanigheid van hetgeen door A gepleegd is, ontwikkeld wordt. In den vierden, den Hoegrootheidsstaat, wordt dan voorts nog onderzocht de *meerdere* of *mindere* mate van schuld.

§ 100.

Hetgeen hier met een enkel woord, in de ruwste omtrekken, en voor het grootste gedeelte uit CICERO, over de zogenoemde *Topica* of Betoogbronnenleer door ons is aangestipt, moge genoegzaam zijn, om eenigermate een denkbeeld te geven van hetgeen men bij de Ouden daardoor verstaan moet, en van de verbazende moeite en spitsvondigheid, door hen aan het zamenstellen van haar ten koste gelegd. Tevens zal men er uit kunnen zien, dat *eene met verstand en oordeel ingerigte* beoefening van zulke Betoogbronnen voor een' aanstaaend Redenaar, of Schrijver in het algemeen, zeer nuttig kan zijn, om het denkvermogen op te scherpen, en hem in het vinden van gronden en bewijzen behulpzaam te zijn. Redekundigen van onzen tijd, gelijk bij v. BLAIR, hebben dikwerf met te veel minachting op dit gedeelte der *Rhetorica*, hetwelk de eigenlijk-gezegde *Vinding* uitmaakt, ter nedergezien. Inderdaad, zouden de grootste Vernuften der oudheid, onder welke sommige zoo proefondervindelijk wisten, wat bij de beoefening der Welsprekendheid al, of niet van dienst zijn konde, zouden deze van de *Topica*, zoo onbeschrijfelijk veel werk gemaakt hebben, indien de leer der Plaatsen of Betoogbronnen zoo geheel nutteloos en beuzelachtig ware, als velen wanen?

§ 101.

Een ander Stuk, dat bij de Ouden tot de *Vinding* gebragt werd, bestond in de kennis der Hartstogten (*πάθη*, *affectus*).

„Immers” zegt TACITUS, of wie de Schrijver zij van de Zamenspraak over de Redenaren: „des te gemakkelijker zal *hij*, die weet wat *toorn* is, den toorn des Regters, of doen ontvlammen, of doen bedaren; des te rasser zal *hij* tot medelijden aansporen, die weet, waar het medelijden in bestaat, en door welke gemoedsbewegingen het opgewekt wordt. Een Redenaar, in de kennis van dit alles door en door ervaren, zal, hetzij hij ten aanhooren van vijandiggezinden, of van hen, die ergens naar haken, van afgunstigen, van treurende, of van bevreesden spreken moet, de teugels der zielen in handen hebben. Hij zal, naar gelang elks geaardheid dit vordert, deze teugels besturen, en, terwijl hij allerlei hulpmiddelen in gereedheid en dadelijk bij de hand heeft, zijne Rede nu op deze, dan op gene wijze inrigten.”

Inzonderheid heeft ARISTOTELES deze stof met de uiterste naauwkeurigheid behandeld, en den aard en het wezen van elken hartstogt zeer scherpzinnig ontwikkeld. Hij telt er dertien op, waarbij hij dan meestal onderzoekt, welke de toestand des Persoons zij, die door den hartstogt ontvlamd is; tegen wien, en waarom hij er door wordt ontstoken. Wie bij v., bruisen het ligtst op in toorn? tegen wie bruisen zij op? waarom bruisen zij op?

Met achterlating der verdere ontvouwing van dit onderwerp hier ter plaatse, zullen wij in het vervolg nog een paar aanmerkingen maken over hetgeen men het Hartstogtelijke gedeelte in Redevoeringen en andere opstellen noemt.

§ 102.

In de derde plaats bragt men bij de Ouden tot de *Vinding* de kennis der Zeden (*ἠθῆ*), dat is, van datgene, hetwelk, tegen

de hartstogten ($\pi\alpha\theta\eta$) overgesteld, meer den grond-zelve van het geheele karakter des menschen uitmaakt.

Men achtte het voor een' Redenaar noodzakelijk, hiermede naauwkeurig bekend te zijn, wyl hij naar den aard zijner toehoorders den gang zijner redenering moest inrigten, en bij v., tot ouden van dagen op deze, tot jongelingen weêr op eene andere wijze spreken.

Het scherpzinnigst vernuft der Oudheid, ARISTOTELES, heeft dit stuk niet minder fijn, dan dat der Hartstogten, behandeld. Hij onderzoekt, ten gevolge van welke oorzaken de karakters der menschen verschillend gewijzigd zijn; hoe deze (in het algemeen beschouwd) verschillen ten gevolge van het onderscheid van landaard, regeringsvorm, ligchaams-gestel, gewoonten, geluksgoederen en andere omstandigheden. De schilderingen, die hij hierbij geeft, van hetgeen bij v. het eigenaardige in het geheele bestaan, de wijze van denken en handelen der jeugd, in tegenoverstelling van dat des ouderdoms, der rijken, in tegenoverstelling van dat der armen, der magtigen, in tegenoverstelling van dat der minvermogen-den enz. uitmaakt, zijn werkelijk meesterstukken van vernuft, schranderheid en oordeel.

Te gelijker tijd onderzocht men bij de Ouden, hoedanig het gemoedsbestaan en karakter eens Redenaars-zelven zijn moest; brengende men de hoofdvereischen van dat karakter tot Voorzigtigheid, Braafheid en Welwillendheid.

§ 103.

Na dus eene allerkortste schets gegeven te hebben van hetgeen tot de *Vinding* behoort (*), en zulks naar de denk-

(*) Na de eerste uitgave van dit Handboekje heb ik bij den Drukker dezes mijne Voorlezingen, over de §§ van hetzelfde, die tot de *Vinding* betrekking hebben, opgesteld, afzonderlijk uitgegeven onder den titel van *Akademische Voorlezingen, over de Vinding in de Welsprekendheid, naar de denkbeelden der Ouden.*

beelden der Ouden , van wier uitvoerige lessen elk Redenaar, hetzij hij voor de Balie, op den Kansel, of waar elders ook , te spreken hebbe, nog ten huidigen dage veel nut kan trekken, — gaan wij over tot de beschouwing van de zoogenaamde *Regeling* of *Rangschikking* (*Dispositio*).

§ 104.

2). *Over de Regeling of Rangschikking.*

De Rangschikking in eene Redevoering , of in andere soortgelijke stukken van Welsprekendheid, bestaat, zoo als wij reeds zeiden, in het ordelijk plaatsnemen der denkbeelden, die wij daarin willen voordragen; met andere woorden, in de gepaste inrigting van de onderscheidene deelen eener zoodanige Redevoering.

Deze deelen nu kan men hoofdzakelijk brengen tot vier; want in de eerste plaats moet men eene soort van inleiding hebben, die ons den weg baant tot hetgeen wij verder zullen zeggen, en die strekken moet, om de hoorders of lezers voor te bereiden tot hetgeen zij zullen vernemen; vervolgens moeten wij de stoffe, die wij behandelen, duidelijk voorstellen, of, zoo het eene geschiedkundige daadzaak is, er een beknopt en bondig verhaal van geven; ten derde komt het aan op de ontwikkeling van bewijzen en gronden, die wij voor hetgeen wij betoogen willen, aanvoeren, waarbij dan tevens de wederlegging behoort van hetgeen er tegen aangevoerd wordt, of kan worden: — ~~en eindelijk~~, ten vierde, moeten wij, na eene korte herhaling van het voornaamste, dat wij gezegd hebben, in een gepast slot het gemoed der hoorders of lezers regt levendig dat alles doen gevoelen, waarvan wij vooraf hun verstand hebben trachten te overtuigen.

1) De Inleiding, 2) het Verhaal of de Verklaring, 3) de Ontwikkeling der gronden en bewijzen, of het Betoog, en 4) het Slot of de toepassing zijn dus de vier hoofddeelen, die over het algemeen in elke Rede voorkomen. Ik zeg: over het

algemeen, want in sommige redevoeringen of verhandelingen mist wel eens een enkel dier stukken.

Zeer dikwerf noemt men meer deelen op, doch deze meerdere laten zich zeer goed onder de vier opgenoemde rangschikken, gelijk wij dit nader zullen zien.

§ 105.

De Inleiding.

De Inleiding (*Exordium*) is het begin eener Rede, dat strekken moet, om het doel er van aan te duiden, en de toehoorders of lezers voor te bereiden tot hetgeen zij verder zullen vernemen. Dit voorbereiden nu bestaat, gelijk CICERO en QUINCTILIANUS aanmerken, hoofdzakelijk daarin, dat men de hoorders of lezers 1) welwillend, 2) oplettend, en 3) voor overreding vatbaar poge te maken. Hieruit blijkt tevens van zelve, dat de Inleiding een stuk van groot belang is. Zij toch is, volgens CICERO's zeggen, de eerste gelegenheid, die zich den hoorder aanbiedt, om met hetgeen hij hooren zal, voorloopig eenigzins bekend te worden. Zij moet der geheele volgende Redevoering, als het ware, tot eene aanbeveling strekken, en het is dus van het uiterste gewigt, dat zij wel ingerigt zij.

Uit het gezegde volgt evenwel niet, dat juist voor alle Redevoeringen eene lange en deftige Inleiding noodig is. Bij de behandeling van zeer onbeduidende onderwerpen kan zij achterwege blijven.

Somtijds brengt ook de toestand des Redenaars mede, dat hij de Inleiding geheel en al overspringt, gelijk dit b. v. het geval is in CICERO's eerste Redevoering tegen CATILINA. — De zoogenaamde *Exordia ex abrupto* toch zijn eigenlijk geene Inleidingen.

§ 106.

De stoffe, waaruit men zijne Inleidingen ontleenen kan, met andere woorden: hare Plaatsen of Betoogbronnen (*loci*) kunnen genomen worden, of van ons zelve, die spreken, of van degenen, tot wie wij spreken, of (zoo het een stuk van Baliewelsprekendheid is) van hen, dat is, van de partij, tegen wie, of van den persoon voor wien, eindelijk van de zaak in het algemeen, waarover — wij spreken.

Dat men van al de bovengemelde en eene menigte andere dingen soms de stoffe van verschillende Inleidingen genomen heeft, laat zich door voorbeelden uit de schriften van DEMOSTHENES, CICERO, BOSSUET, FLECHIER, ENGEL, BLAIR, en andere groote Redenaren, ten overvloede bewijzen.

Bekend is de verdeeling, die men bij de Ouden aantreft, van Inleidingen, welke men *Principia*, en van andere, die men *Insinuationes* noemde. Door de eerste soort verstond men de zoodanige, waarin de Redenaar dadelijk met het onderwerp, waarover hij spreken wilde, regtuit voor den dag kwam. Bij de tweede had men de Inleidingen op het oog, waarin men, uit hoofde eener veronderstelde vooringenomenheid der toehoorders tegen de zaak, welke men behandelen zoude, niet, dan schoorvoetende en met onwegen, tot het vermelden dier zaak overging. — Men haalt de Inleiding van CICERO's tweede redevoering tegen RULLUS als een treffend voorbeeld aan van zulk een *Exordium per insinuationem*.

§ 107.

Algemeene Regels ten aanzien der Inleidingen zijn:

1) Zij moeten niet te lang wezen. „Men moet (zegt CICERO) de evenredigheid tusschen Inleiding en het volgende, dat men behandelt, niet uit het oog verliezen, op dezelfde wijs, als er zulk eene evenredigheid plaats moet hebben tusschen huizen of tempelgebouwen, en hunne voorportalen en toegangen.”

De Inleiding moet dus van den anderen kant ook niet te kort zijn.

2) Inleidingen moeten zedig wezen, en niet te veel beloven. Hier toch geldt vooral het zeggen van QUINCTILIANUS: „Alle ijdel snoeven op zich-zelfen is een gebrek, vooral echter het snoeven eens Redenaars op zijne eigene welsprekendheid.”

3) Inleidingen moeten natuurlijk en ongedwongen zijn, en onmiddellijk uit het onderwerp genomen worden, dat men behandelt. „Zij zullen eenig belang inboezemen, (zegt CICERO) wanneer zij uit het diepste der zaak genomen zijn, en als het blijkt, dat zij noch uit algemeenheden bestaan, noch op andere zaken insgelijks toepasselijk kunnen gemaakt worden, maar dat zij integendeel geheel en al uit het onderwerp-zelve, dat men behandelt, zijn voortgesproten.” (*effloruisse.*)

4) De toon der Inleidingen zij over het algemeen bedaard. „Die toch voor onvoorbereide ooren (zegt CICERO) dadelijk alles in vuur en vlam wil zetten, zal gelijk schijnen aan eenen razenden onder menschen met gezonde hersenen, aan eenen tierenden dronkeman, als het ware, onder nuchteren lieden.”

De omstandigheden kunnen dezen Regel echter zeer wijzigen.

5) De Stijl der Inleiding moet vooral net, kiesch en keurig zijn. Gebreken vallen dan toch het meest in het oog, als de aandacht der hoorders of lezers nog geheel frisch, en onvermoeid is. „Hij is een allerslechtst Stuurman, (zegt QUINCTILIANUS) die, bij het uitloopen uit de haven, reeds op de eene of andere klip stoot.”

6) Inleidingen moeten ook geen wezenlijk deel van het onderwerp-zelve wegnemen.

7) Het slot eener Inleiding moet met de geheele volgende Redevoering behoorlijk samenhangen. „De Inleiding (zegt CICERO) moet niet gelijk zijn aan het los in de lucht zwevende voorspel van een' luitzanger, maar aan een met het geheele ligchaam verbonden lid.”

Deze Regels zijn over het algemeen op de meeste soorten

van Welsprekendheid in haren bepaalden zin, en ook op vele andere opstellen toepasselijk. Zij ondergaan slechts verschillende wijzigingen.

§ 108.

Tot de Inleiding kan men ook de *Bepaling* of *Opgave der stoffe*, en voorts de *Melding der Verdeeling* van de verschillende stukken der Redevoering brengen. Sommigen evenwel beschouwen dit, als één of twee op zich-zelve staande hoofddeelen eener zoodanige Rede.

Ten aanzien van de Opgave der stof of des onderwerps, waarover men spreken zal, valt niets bijzonders aan te merken, dan dat die Opgave kort, juist en duidelijk moet zijn. Anders toch ontstaat er eene verwarring in de voorstelling der hoorders of lezers, die in den verderen loop der Redevoering moeilijk is weg te nemen. — Wat de Verdeeling, dat is, de orde, die men in de behandeling van zijn onderwerp volgen wil, betreft, (*Partitio, Distributio*) hieromtrent gelden hoofdzakelijk de volgende regels, welke op allerlei soorten van Redevoeringen en ook op Verhandelingen enz. toepasselijk zijn.

1) Men moet niet meer afdeelingen maken, dan noodig is. „Voor eene te zeer gesnipperde, en, als het ware, in leden en gewrichten gesplitste Verdeeling (*Articulosa Partitio*) wachte men zich,” zegt QUINCTILIANUS.

2) Men moet die afdeelingen op de duidelijkste en beknoptste wijze voorstellen.

3) Geen der opgenoemde deelen moet reeds een ander der volgende in zich bevatten. Van den anderen kant moet er echter geen deel aan ontbreken, of zoo als QUINCTILIANUS het noemt, er moet niets te veel, of te weinig in zijn.

4) De orde, die men voorstelt, moet eenvoudig, natuurlijk en gemakkelijk wezen, zoodat het eene uit het andere voortvloeit, en zonder moeite door den toehoorder nagegaan kan worden.

5) Men moet zich dan echter in het vervolg ook stipt aan

de orde zijner Verdeeling houden. „Zeer ongepast is het, (zegt QUINCTILIANUS) in die volgreeks, welke men heeft voorgedragen, niet voort te gaan.”

Men weet, dat het nut van de Opgave der orde, die men in de behandeling van zijn onderwerp volgen wil, door FENELON, vooral ten aanzien der Kansel-welsprekendheid, in twijfel is getrokken. Te onregt echter! Ook hier toch gelden de gronden, door QUINCTILIANUS ten voordeele der Verdeeling aangevoerd, ofschoon deze Redekundige hierbij voornamelijk de Geregte Welsprekendheid op het oog hebbe gehad.

CICERO brengt de hoofdvereischen der Verdeeling tot drie; namelijk *Beknoptheid*, *Ongesnippertheid* en *Volledigheid*, gelijk men de Latijnsche woorden *Brevitas*, *Paucitas* en *Absolutio* vertalen kan.

§ 109.

Het Verhaal.

Wij hebben gezegd, dat het tweede hoofddeel van eene Redevoering bestond in het zoogenaamde *Verhaal* (*Narratio*). Hierdoor nu moet men verstaan, in de Geregte Welsprekendheid, het vermelden der gebeurtenissen en daadzaken, die den grond van het pleidooi uitmaken; — in de Welsprekendheid des Kansels de tekstverklaring en tekstopheldering; en de ontwikkeling in het algemeen van den aard der stof, waarover men spreekt, in alle andere soorten van Redevoeringen en dergelijke opstellen.

Men gevoelt dus, dat het woord *Verhaal* in een' zeer ruimen zin genomen moet worden, en tegenwoordig minder voegzaam is, dan bij de Ouden, wier Redekundige voorschriften vooral betrekking hadden tot het zamenstellen van redevoeringen, voor het Geregte, in de Volksvergaderingen, of op andere soortgelijke plaatsen te houden.

Het is daarom ook noodzakelijk dit deel eener Redevoering te beschouwen, 1) met opzigt tot de Balie-welsprekendheid, 2) tot de Kansel-welsprekendheid enz.

§ 110.

Iemand, die voor den Regter, of die in Staats- en Volksvergaderingen te spreken heeft, en na de Inleiding tot het punt gekomen is, om de toedragt bloot te leggen van de zaken, welke aanleiding gegeven hebben tot hetgeen, waarover hij spreekt, moet, volgens CICERO en QUINCTILIANUS, zorgen, dat hij zulks 1) duidelijk (*lucide, sive aperte, ac dilucide*), 2) beknopt (*breviter*), en 3) waarschijnlijk (*verosimiliter*) doe; met andere woorden: Duidelijkheid, Beknoptheid en Waarschijnlijkheid zijn de hoofdvereischten van een goed Verhaal (*Narratio, Expositio facti*). En, ofschoon deze drie eigenschappen al de deelen eener Redevoering moeten versieren, behooren zij toch bijzonder in dat deel, waarvan wij thans spreken, te huis. „Gebeurt het in het Verhaal toch, (zegt QUINCTILIANUS) dat de Regter ons, of niet begrijpt, omdat wij niet duidelijk zijn, of hetgeen wij zeggen, niet kan onthouden, omdat het te langwielig, of het niet kan gelooven, omdat het onwaarschijnlijk is, zoo is al onze volgende moeite vergeefsch.”

§ 111.

De *Duidelijkheid* kan bevorderd worden, zoowel meer regtstreeks door de zaken-zelve, die men in een Verhaal voordraagt, als door de wijze, dat is, den Stijl, waarop men zulks doet. Eene naauwkeurige en geleidelijke opgave van tijd, plaats, personen en omstandigheden, behoort tot de eerste. Eenvoudigheid, juistheid, en afgestheid van bewoordingen tot het laatste.

Beknoptheid spruit voort uit het weglaten van al datgene, dat tot de zaak, die men verhaalt, niet toe- of afdoet. „*Ik ben aan de haven gekomen* (zegt QUINCTILIANUS); *ik heb het schip gezien; ik heb gevraagd, hoeveel de vracht was; wij zijn het over den prijs eens geworden; ik ben in het vaartuig geklommen; de ankers zijn geligt; de touwen losgemaakt; wij zijn afgevaaren.* — Niets (dus gaat QUINCTILIANUS voort) kan in

korter bewoordingen uitgedrukt worden; onderwijl is het soms genoeg, wanneer men eenvoudig — met daarlaten van al die bijomstandigheden — zegt: *Ik ben in zee gestoken.*”

Men ziet dus hieruit, dat Beknoptheid niet alleen door de woorden, maar ook door de zaken bevorderd wordt.

Waarschijnlijkheid moet voortvloeijen 1) uit de waarheid-zelve van hetgeen wij verhalen; maar, wijl alles, wat waar is, juist daarom niet altijd nog het voorkomen van Waarschijnlijkheid bezit, moet men deze laatstgenoemde 2) trachten te bevorderen door al zoodanige ophelderingen, als ontstaan kunnen uit de ontwikkeling der karakters van hen, over wie wij spreken; uit de beschrijving van den toestand, waarin deze personen verkeerden, uit de ontvouwing der redenen, die hen tot het plegen van deze of gene handelingen noopten; met één woord, uit al datgene, hetwelk de mogelijkheid en de waarheid der daadzaken, die den grondslag van ons geheel verder betoog uitmaken, in het licht kan stellen.

Ofschoon de toon des Verhaals over het algemeen eenvoudig en onopgesmukt moet zijn, laat zich echter soms zeer goed wat meer verheffing, schildering en zwier daarin bezigen. Ook zorge men er voor, om niet door te groote eenvoudigheid en beknoptheid droog te worden. „Een gemakkelijke en gemakkelijke weg toch (zegt QUINCTILIANUS) vermoeit, schoon hij ook wat langer zijn moge, minder dan een zoodanige, die wel veel korter, maar te gelijker tijd steil en bezwaarlijk is.”

VOSSIUS, met ARISTOTELES de Beknoptheid als geen onmiddellijk vereischte der *Narratio* beschouwende, stelt in hare plaats, *ut sit morata*; dat het Verhaal *karakterkundig* zij. ARISTOTELES telt zes eigenschappen op. — Men heeft voorts bij de Redekundigen een aantal verdeelingen der verschillende soorten van Verhalen.

Reeds in het Verhaal kan soms iets Hartstogtelijks gemengd worden.

§ 112.

In Kerkelijke Redevoeringen treedt de zoogenaamde Tekstverklaring in de plaats van hetgene de Ouden in de Geregeltelijke en Staatkundige Welsprekendheid het *Verhaal* of de

Narratio noemden. De tekst nu kan ten onderwerp hebben eene zedekundige of leerstellige waarheid (om het even, of deze meer bespiegelend, dan wel meer *praktisch* zij), bij v. Gods almacht, de pligt van weldadigheid enz.; of eene geschiedkundige gebeurtenis, bij v. de historie van *Jozef*. Heeft het eerste plaats, zoo kan men de Verklaring *leerkundig* of *didaktisch*, in het laatste geval *geschiedkundig* of *historisch* noemen. In beide soorten zijn, even als in het eigenlijk-gezegde Verhaal, Duidelijkheid en Beknoptheid hoofdvereischten; want, daar de tekst den grondslag der geheele Leerrede uitmaakt, is het tot het wel verstaan van haren volgenden inhoud volstrekt noodzakelijk, dat men dien tekst voor iedereen klaar en begrijpelijk make.

Duidelijkheid en Beknoptheid worden wederom bevorderd 1) door het achterwege laten van niets ter zake doende spitsvondigheden en van een ijdel vertoon van geleerdheid, 2) door eenvoudigheid en onopgesmuktheid van Stijl. In de geschiedkundige Verklaring kan echter eene zekere mate van schilderachtigheid en levendigheid zeer gepast worden aangewend. Men kan bij v. hier van de Figuren, welke de *Hypotyposis*, de *Posographia* enz. genoemd worden, gebruik maken.

Welke de vereischten zijn in een' Geestelijk Redenaar, opdat hij-zelf den zin van een' tekst goed vatte, moet in het zoogenaamde *Homiletisch* Onderwijs ontvouwd worden.

§ 113.

In andere soorten van Welsprekendheid kan dat gedeelte eener Redevoering, hetwelk wij het Verhaal noemen, bestaan, of in eene levensbeschrijving van den persoon, wiens verdiensten men vermeldt, gelijk dit in Lof- en Lijkredenen soms het geval is; of in de ontwikkeling eener stelling, die men tracht te betoogen, of vooral in de opgave van daadzaken, waaruit men in het vervolg de gronden van aan- of afprijzing wil ontleenen, of in andere soortgelijke stukken. De vereischten zijn hier over het algemeen dezelfde, als die in de Balie- en Kanselwelsprekendheid.

§ 114.

Het Betoog, of Bewijzende gedeelte.

Wanneer een Redenaar het Verhaal, of de Verklaring ten einde gebragt heeft, gaat hij over tot het betoogen, hetzij van de eigenlijk gezegde stelling, die hij zoekt te verdedigen (schuld of onschuld bij v. eens beklaagden), hetzij van de waarheden, die in den tekst, welken hij gekozen heeft, zijn opgesloten, hetzij van iets dergelijks. Het eerste heeft in de Welsprekendheid der Balie en in die van Volks-, Staats- en andere soortgelijke vergaderingen, het tweede in Kanselredenen plaats. Dit gedeelte nu eener Redevoering maakt haar derde hoofddeel uit, en wordt het *Betoog*, of de *Bevestiging* (*Confirmatio*) genoemd.

Het splitst zich, gelijk men gevoelt, in twee deelen; 1) in het voordragen der bewijzen, die wij-zelve hebben voor de stelling of waarheid, welke wij beweren; 2) in het wederleggen van degene, die er *tegen* worden aangevoerd. Hierbij is het om het even, of deze tegenwerpingen op dat oogenblik werkelijk door andere personen gemaakt worden, gelijk in de Pleitzaal, in Volks- en Staatsvergaderingen enz. het geval is; of wel, dat wij-zelve ze opperen, zoo als Kanselredenaars, en alle anderen, die alleen het woord voeren, gewoon zijn te doen.

Men heeft dus 1) het eigenlijk gezegde Betoog (*Confirmatio, proprie sic dicta, sive in specie*, en 2) de Weêrlegging (*Refutatio, Reprehensio*).

Men gevoelt, dat hetgeen hier over het Betoogende gedeelte eener Redevoering gezegd wordt, op alle opstellen, waarin men iets tracht te beweren, toepasselijk is.

§ 115.

Twee dingen komen bij het Betoog in aanmerking; 1) de stoffe, 2) de vorm. Tot de stof behooren alle onze **Gronden**

en Bewijzen (*Argumenta*), op zich-zelve beschouwd. Tot den vorm, de manier, waarop wij ons daarvan bedienen; met andere woorden: de Redekaveling (*Argumentatio*).

Ten aanzien nu van de stoffe valt niets anders op te merken, dan dat bij het opsporen er van al die zoogenaamde Betoogbronnen of *loci* geldig zijn, waarover wij hierboven hebben gesproken. — De vraag blijft echter nog overig, in wat orde men zijne gevondene of uitgedachte Gronden en Bewijzen, waaruit men nu wil gaan redekavelen, rangschikken moet, en wat men hierbij al verder in acht heeft te nemen.

Te dezen opzigte zijn hoofdzakelijk de volgende regels van kracht.

§ 116.

1) Men voere geene Gronden noch Bewijzen aan voor zaken, waaraan niemand twijfelt. „Over dingen, die buiten alle kijf zijn, nog te willen redekavelen (zegt QUINCTILIANUS) is even zot, als bij den vollen zonneglans met een zwak lamplichtje te voorschijn te komen.”

2) Men stapele zijne Bewijzen ook niet nutteloos opeen. „Wij moeten (zegt de zoo evengemelde Redekundige) juist niet altijd met alle mogelijke gronden, die wij gevonden hebben, den Regter lastig vallen. Zulks baart verveling en wantrouwen.” — Deze aanmerking is op alle soorten van Welsprekendheid toepasselijk.

3) Men moet daarom ook geene Bewijzen en Gronden te lang rekken, of te zeer uitputten.

4) Gronden van gewigt moeten elk afzonderlijk, en één voor één ontwikkeld worden. Andere, die van minder belang en zwakker zijn, voege men te zamen. „Kunnen zij dan (zegt QUINCTILIANUS) al niet treffen en schade doen, gelijk de bliksem, zoo zullen zij het doen, als de hagel.”

5) Over het algemeen dient men de zwakkere Bewijzen vooraan te plaatsen. Deze regel lijdt echter uitzonderingen. Het kan ook nuttig zijn, zwakke Gronden in het midden in te lasschen, „met eene Homerische rangschikking,” zegt

QUINCTILIANUS, zinspelende op de wijze, die *Nestor* in het scharen zijner krijgsdrommen volgde.

6) Bewijzen van verschillenden aard moeten niet ondereen gemengd worden.

Men gevoelt duidelijk, dat hetgene hier over de Bewijzen gezegd is, niet alleen op eigenlijk gezegde Redevoeringen, maar op allerlei andere opstellen, waarin men iets betoogt, toepasselijk gemaakt kan worden.

§ 117.

Wanneer wij onze Bewijzen en Gronden opgespoord, en hunne volgorde bepaald hebben, gaan wij over, om ons van dezelve te bedienen, of tot de eigenlijk-gezegde Redekaveling (*Argumentatio*). Deze toch maakt, zoo als wij gezien hebben, den vorm des Betoogs, of der *Confirmatio* of *Contentio* uit. De Redekaveling splitst zich, volgens VOSSIUS, in twee deelen; 1) in de eigenlijk-gezegde, soortelijke Redekaveling (*Argumentatio, proprie sic dicta, sive in specie*), en 2) in de *Uitbreiding* (*Amplificatio*).

Door de eerste verstaat men de Redekaveling, voor zoo ver zij blootelijk tot overtuiging van het verstand strekt, bij v.: wanneer ik al de Bewijzen en Gronden voor het bestaan der Godheid duidelijk genoeg, maar koel en droog, opnoem en ontwikkel. — De tweede bevat de Redekaveling, voor zoo ver zij de Gronden en Bewijzen op allerlei wijzen uitbreidt, en hierdoor, terwijl zij het verstand overtuigt, tevens op het gevoel werkt.

In de Redekaveling komen over het algemeen al die vormen en wijzen van redevoering te stade, waarvan wij ons bedienen kunnen, om onze gedachten duidelijk en bondig voor te dragen, bij v., de Sluitrede (*Syllogismus*); de zogenoemde *Epicherema* en *Enthymema*, twee redeneerwijzen, die door CICERO breedvoerig ontvouwd worden; de Redeneertrant bij Inleiding (*per Inductionem*), waarvan CICERO een fraai voorbeeld aanhaalt, — en meer andere. Ook de

Redenering, gegrond op Voorbeelden (*Exempla*), op Gezag (*Auctoritas*), op Gelijkheid (*Similitudo*), op Spreuken (*Sententiae*), en dergelijke algemeene uitwendige Betoogbronnen (*loci communes assumti*) meer, wordt door de Ouden, als zij over de Redekaveling of *Argumentatio* handelen, breedvoerig uiteengezet.

De uitbreidende Redekaveling (*Amplificatio*) kan op verschillende wijzen plaats hebben. Zij staat met het derde hoofdpunt eener Redevoering, de uitdrukking in woorden of *Elocutio*, naauw in verband, weshalve QUINCTILIANUS ook bijzonder over haar bij de beschouwing der laatstgemelde handelt.

§ 118.

Veel van hetgeen wij hier over het eigenlijk-gezegde Betoog hebben aangemerkt, geldt ook ten aanzien der *Wederlegging* (*Reprehensio, seu Refutatio*). De verschillende wijze, waarop zulk eene Wederlegging kan ingerigt zijn, wordt door CICERO beschreven in de volgende woorden, wier inhoud hij daarna breedvoerig ontwikkelt: „Alle Redekaveling wordt wederlegd, wanneer men, of uit hetgene, dat als waar verondersteld wordt, één of meer stukken ontkent; of, wanneer, schoon men die stukken ook al toestemme, evenwel de gevolgtrekking loochent; of wanneer men aantoon, dat de soortzelve der Redekaveling gebrekkig is; of wanneer men tegen eene zamenhangende Redekaveling eene even gegronde, of nog meer gegronde overstelt.”

Wat de volgorde betreft, in welke men geopperde Tegenbedenkingen wederleggen moet, hieromtrent zijn niet overal dezelfde voorschriften geldig. Somtjids kan het van belang wezen eerst de sterkere, dan de zwakkere Gronden te ontzenuwen. Soms één voor één. Soms omgekeerd enz.

Bij dit eene en andere kan men van Scherts en Boert tusschenbeide een zeer gepast gebruik maken, weshalve de Ouden dit onderwerp (*de Iocis*) zeer breedvoerig behandeld hebben. Minder voegzaam echter is een hekelende, bespottende en beschimpende toon op den Kansel, dan wel elders.

De Stijl van de Wederlegging zij over het algemeen krachtig, levendig, gespierd en bondig. Veel tooi en zwier komt hier, in den regel, niet te pas. — De aard der Redevoeringen brengt hier echter vrij wat verschil te wege. Ook wachte men zich voor Droogheid.

§ 119.

Het slot, of de Toepassing.

Het laatste gedeelte eener Redevoering bestaat in het *Slot*, ook wel de *Toepassing* geheeten (*Peroratio*, *Conclusio*, *Epilogus*). Het is in de eene soort van welsprekendheid van wat langer adem, dan in de andere. Soms zelfs is er schier geen op zich-zelf staand Slot aanwezig, of wel, het wordt met een paar woorden afgedaan. Meestal is het echter een zeer gewichtig deel.

Over het algemeen en hoofdzakelijk dient de *Peroratio* tot twee einden: 1) om de hoofdpunten van hetgene vooraf gezegd is, kortelijk te herhalen, indiervoege het geheugen der hoorderen te ontmoet te komen, en hun nog eens een overzicht van de geheele zaak te geven. Dit moet echter zeer beknopt geschieden, „opdat (zegt QUINCTILIANUS) zulks niet eene tweede Redevoering worde.” 2) Het andere doel van het Slot is, om met de hoogste kracht en nadruk op datgene aan te dringen, wat het eigenlijke oogmerk onzer Redevoering uitmaakt; met andere woorden, om, na het verstand onzer regters, of hoorders overtuigd te hebben, thans hunne geheele ziel met allerlei drangredenen en op allerlei wijzen te bestormen, ten einde, of die uitspraak van hen te erlangen, welke wij begeeren; of (zoo als in leerredenen het geval is) hen tot de betrachtning van die pligten aan te sporen, welke uit de behandelde stoffe voortvloeijen; — of wel in het algemeen de waarheden, die men ontwikkeld en betoogd heeft, voor hun geheel gedrag en levenswandel wezenlijk nuttig te maken.

„Zoo dus ergens, dan is het hier (zegt QUINCTILIANUS), dat alle bronnen der Welsprekendheid mogen geopend worden. Wij zijn toch, hebben wij ons ten minste van onze voorafgaande taak goed gekweten, van nu af meesters der gemoeederen, en wij kunnen thans alle zeilen bijzetten, daar wij het klipachtige en moeilijke vaarwater door zijn geworsteld. Ook laat zich hier de grootste deftigheid en zwier van woorden en schitterende gedachten (*Sententiae*) ten toon spreiden, daar toch het aanzienlijkste gedeelte van het Slot in Uitbreiding en Optooijing (*Amplificatio*) bestaat.”

§ 120.

Het is dus ook in het Slot, of in de Toepassing eener Redevoering, dat het zoogenaamde Hartstogtelijke voornamelijk te huis behoort; met andere woorden: het is daar, dat men bijzonder op het gevoel en de hartstogten zijner toehoorders moet trachten te werken. Hier moet men echter niet uit afleiden, dat dit ook niet somwijlen reeds vooraf kunne geschieden. Tegen dezen waan waarschuwt QUINCTILIANUS te regt.

Met welk een scherpzinnigheid de Ouden, vooral ARISTOTELES, in hunne Redekundige lessen den aard en het wezen van elken Hartstogt ontwikkeld hebben, is boven door ons met een enkel woord aangestipt. Hier mogen thans eenige regelen volgen, die ten aanzien des gebruiks van het Hartstogtelijke in de Welsprekendheid het meest in aanmerking komen.

1) De Redenaar, die roeren wil, moet zelf in de eerste plaats geroerd zijn. „De hoofdzaak (zegt QUINCTILIANUS) waarop het, naar mijn gevoelen ten minste, bij het opwekken der Hartstogten boven alles aankomt, is deze, *dat wij-zelve bewogen zijn.*”

2) Hij moet tevens overwegen, of hij, schoon zelf geroerd zijnde, wel geschikt zij, om ook anderen te roeren; met andere woorden: of hij wel vatbaarheid bezitte, om het Hartstogtelijke goed uit te drukken.

3) Hij moet vooral ook onderzoeken, of het onderwerp, dat hij behandelt, wel voor het Hartstogtelijke vatbaar zij. Deze regel geldt overal, maar inzonderheid ten aanzien der Balie-welsprekendheid. „In kleine, onbeduidende regtsgezingen (zegt QUINCTILIANUS) zulke treurspelen te willen vertoonen, is juist hetzelfde, als of men een knaapje het tooneelmasker en de brozen van eenen Hercules wilde aanpassen.”

4) Hij moet niet te kennen geven, dat hij *wil* roeren.

5) Hij moet niet te lang willen roeren. „Niet zonder grond toch is het zeggen (merkt de zoo evengemelde Redekundige aan) *dat niets spoediger droogt, dan een traan.*”

6) Hij moet het Hartstogtelijke niet te ver drijven en te buitensporig maken. Hier toch geldt de spreuk: er is slechts één stap van het Verhevene tot het Belagchelijke; of, zoo als QUINCTILIANUS aanmerkt: „Deze zaak heeft geen midden. Men oogst of tranen, of wordt uitgelagchen.”

7) Hij moet de taal der driften wel in acht nemen, waartoe insgelijks behoort, dat hij met het Hartstogtelijke niets ongelijksoortigs verbinden moet.

Dit zijn al zoo de voornaamste regels, die men ten aanzien van het zoogenaamde Hartstogtelijke volgen moet.

QUINCTILIANUS merkt te regt aan, dat in het Hartstogtelijke de grootste kracht der Welsprekendheid ligt opgesloten, en dat men om hierin te slagen, een geboren Redenaar zijn moet. „Want het overige (zegt hij) kan ook misschien door eene schrale en matige vernuftsader, zoo zij door oefening en onderwijs slechts geholpen zij, voortgebracht en tot eenige vrucht opgekweekt worden.”

Al de middelen echter, die de Ouden in en bij hunne Redevoeringen bezigden, om het gevoel op te wekken, (middelen, van wier uitwerking men de zonderlingste voorbeelden bij hen aantrest) zijn in de hedendaagsche Welsprekendheid niet bruikbaar.

§ 121.

3) *Over de Uitdrukking der Gedachten door middel van woorden.*

Als men zijne gedachten over een onderwerp uitgekozen, en hare rangschikking in de verschillende deelen eener Redevoering bepaald heeft, komt het er vervolgens op aan, om ze door middel van woorden uit te drukken. Anders toch zouden zij, volgens het zeggen van QUINCTILIANUS, gelijk zijn aan een zwaard, dat nog in de scheede steekt. De *Uitdrukking der Gedachten (Elocutio)* maakt dus het derde hoofdpunt bij elke Redevoering, ja bij elk ander opstel uit. Niets bijzonders meer valt hier thans over aan te merken, daar toch het voornaamste, hiertoe betrekkelijk, in al hetgeen hierboven en op andere plaatsen over de keuze van woorden, over de Prozamaat of den *Numerus*, over de Figuren, over de verschillende Stijlsoorten enz. door ons gezegd is, ligt opgesloten. — De Ouden stelden op de Uitdrukking den hoogsten prijs, ofschoon zij te gelijker tijd tegen een' gekunstelden opschik in haar telkens waarschuwen, en tot natuurlijkheid aanmanen. „Gezonde lichamen, (zegt QUINCTILIANUS) die onbedorven bloed in de aderen hebben, en door oefening gehard zijn, ontleenen juist hun fraai voorkomen (*speciem*) uit die zelfde bron, waaruit zij hunne krachten putten. Zij zullen van zelve eene goede kleur bezitten, en er regt stevig uitzien. Wil men die zelfde lichamen echter op eene verwijfde wijze kappen, blanketten en oppronken, zoo zullen zij, juist ten gevolge van den arbeid, aan hunne uitwendige gedaante (*forma*) besteed, geheel leelijk en afzigtig worden.”

4) *Over de Mondelijke Voordragt (1).*

Het vierde en laatste stuk, dat bij de Redevoeringen in aanmerking komt, is de *Mondelijke Voordragt*. Deze werd bij de Ouden van zulk een belang gerekend, dat, toen aan DEMOSTHENES gevraagd werd, wat hij voor het gewigtigste deel der Welsprekendheid hield, hij tot driewerf toe antwoordde: de *Mondelijke Voordragt*. — En QUINCTILIANUS merkt te regt aan, dat alle hartstogten noodzakelijk kwijnen moeten, indien ze niet door de stem, het gelaat, en de houding des geheelen ligchaams ontvlamd worden.

De *Mondelijke Voordragt* splitst zich in twee deelen: 1) in de *Uitspraak* of *Stemleiding* (*Pronuntiatio*), en 2) in de *Gebaarmaking* (*Actio*).

De aard der Stem is verschillend. Hare vereischten echter zijn *Duidelijkheid*, *Kracht*, *Bevalligheid* en *Buigzaamheid*. De Natuur moet gedeeltelijk deze eigenschappen schenken. De Kunst kan die echter veel volmaken. *Duidelijkheid* wordt, onder anderen, bevorderd door eene naauwkeurige uitspraak der woorden, lettergrepen en letteren vooral *op het einde der zinnen*, en in 't algemeen door die klanken, welke ligt ineen vloeijen, in het uitspreken goed te onderscheiden. Men heeft echter van den anderen kant den Toehoorderen de letteren niet, als het ware, toe te tellen, gelijk QUINCTILIANUS het noemt. — *Kracht* moet door *Spaarzaamheid* ondersteund worden. — *Buigzaamheid* bestaat in het vermogen, om den toon der stem, naar den aard van hetgene men bij monde

(1) [Het hier beknopt voorgestelde over *de mondelijke Voordragt*, is door den Hoogl. LULORS later afzonderlijk en zeer breedvoerig behandeld in zijn leerrijk werk: *De Declamatie; of de kunst van declaméren of recit éren, en van de mondelijke voordragt of uiterlijke Welsprekendheid in het Algemcen.* (Gron. bij van Bolhuis Hoitsema, 1848).]

voordraagt, te wijzigen. Deze wijziging maakt datgene uit, wat men *Kunst van Declamatie* noemt, en heeft, volgens FRANCIUS; betrekking tot vier stukken; 1) tot de Stoffe, waarover men spreekt; 2) tot de verschillende Hoofddeelen der Redevoering, 3) tot de Figuren, en 4) tot de Hartstogten.

Hoofdvereischten der Stembijziging zijn: 1) Natuurlijkheid en Gelijkmatigheid, dat is: dat men geene gezochte, of te snel zich afwisselende en gemaakte verheffingen en dalingen van stem bezige, gelijk dit een gebrek is bij velen onzer Tooneelspelers; 2) Afgestastheid, dat is: dat men juist op die woorden de klem der uitspraak doe vallen, welke haar bijzonder vereischen; 3) Ingetogenheid, dat is: dat men niet buitensporig zij in de uitdrukking door klanken, noch ook, door op ieder woord de klem te laten vallen, ten laatste niets meer uitdrukke; 4) Getemperdheid, dat is: dat men noch te schielijk, noch te langzaam spreke.

Gebreken bij de Stemleiding, of bij de Uitspraak in het algemeen, zijn Onduidelijkheid, Eentoonigheid, Temerigheid, te groote Radheid, Schreeuwèrigheid, Gemaaktheid en soortgelijke.

§ 123.

Tot de Mondelijke Voordragt behoort in de tweede plaats de *Gebaarmaking*, (*Actio, proprie sic dicta*) waardoor wij de houding, den stand en de bewegingen des ligchaams bedoelen, met welke een Redenaar zijne woorden gepaard doet gaan. De *Actio* heeft betrekking tot twee stukken: 1) tot het ligchaam, in zijn geheel beschouwd; 2) tot de bewegingen van enkele zijner deelen. De Gebaarmaking des geheelen ligchaams bestaat voornamelijk in stand en houding, ten welken aanzien op te merken valt, dat deze noch te stijf, noch te los en luchtig zijn moeten, opdat men evenmin naar een' potsemaker, als naar een standbeeld gelijke. Voorts behooren tot de gebaarmaking des geheelen ligchaams deze en gene bewegingen, die men regts en links, of soms een weinig naar voren of naar achteren, maakt, in welk eene en andere van 's gelijken de middelmaat tusschen het te veel en te wei-

nig moet gehouden worden. Voorbeelden moeten dit nader ophelderen.

Wat de afzonderlijke lichaamsdeelen betreft, waarmede men gebaren maakt, zoo komen hier het gelaat, de armen en handen voornamelijk in aanmerking. In de Gebaarmaking van het aangezigt spelen de oogen eene hoofdrol. FRANCIVS noemt hen te regt de spiegels der ziel. Zij moeten, naar mate de aard van het onderwerp zulks vordert, of in eene regte lijn naar de toehoorders gewend, of regts, of links gekeerd, of nedergeslagen worden. — Ofschoon men voor het overige aan de oogen en het geheele gelaat zooveel uitdrukking moet pogen te geven, als mogelijk is, zorge men echter voor buitensporige oogospalkingen, verwringingen en vertrekkingen. In alles moet eene zekere Bevalligheid blijven heerschen.

§ 124.

De Gebaarmaking der armen en handen is eene van de gewigtigste. „Hoeveel verschillende bewegingen men wel maken kunne met de handen, zonder welke laatstgenoemde de geheele Gebaarmaking krachteloos en ten eenemaal onvolledig zijn zoude, laat zich nauwelijks bepalen (zegt QUINCTILIANUS), daar zij schier de geheele reeks van woorden verzellen. De overige lichaamsdeelen ondersteunen den sprekende. Deze, zoude ik bijna zeggen, spreken zelve.”

Wij bewegen dus de handen, of slangenvormig, of cirkelwijze, of opwaarts, of nederwaarts, of naar achteren, of naar voren, of links, of regts, of vouwen ze, of kruisen, of leggen ze op de borst, of laten ze bij het lijf nederzinken, al naarmate deze verschillende Gebaren, bij de gedachten, die wij uitdrukken, vereischt worden. Dit alles moet door voorbeelden nader worden opgehelderd. Met de linkerhand ontkennen wij doorgaans, of geven teekenen van afkeer. Ook schikt zij zich in andere opzigten meestal naar de bewegingen, die de rechterhand maakt, en wordt niet zooveel als deze laatste gebezigd.

De groote kunst in de beweging van armen en handen, bij het spreken, bestaat hierin, dat men 1) veel uitdrukking en afwisseling, 2) veel bevalligheid aan dezelve weet te geven. Tot het laatste behoort onder anderen, dat men de armen niet te ver van het lijf brenge, noch in het lange en wijde uitsla; — dat men de handen bij het opwaarts heffen niet te hoog in de lucht steke; — dat men, van den eenen kant, de handpalm en vingeren niet te stijf uitstrekke, noch, van den anderen, die te krom buige, even als of men het handeuvcl (*chiragra*) had; — dat men de vingeren niet te sterk opeenperse, maar tevens zich geene te beuzelachtige spelingen (*digitorum argutiae*) met hen veroorlove — en wat dies meer zij.

Ten aanzien van hals, borst, schouders, zijden, voeten enz. zijn insgelijks eenige voorschriften in acht te nemen, die het echter onnoodig is hier allen op te noemen.

Een hoofdvereischte der geheele Gebaarmaking is, 1) dat zij natuurlijk en ongedwongen zij; 2) dat men paal en mate in het maken zijner bewegingen, zoowel die van het gelaat, als van andere ligchaamsdeelen, houde, en zich door aandoe-ning en drift tot geene buitensporige gezichts- en lijfsverwringingen late vervoeren, in welk geval de bevalligheid meestentijds verloren gaat; 3) dat men noch te veel, noch te weinig Gebaren make; 4) dat men ze niet te schielijk elkander doe opvolgen, waardoor zij te bekrompen en te afgebroken worden, en alle innemendheid derven; 5) dat de Gebaren de stem noch te veel vooruitloopen, noch te veel achteraan komen.

De Ouden, wier Gebaarmaking eene geheel tooneelspelachtige levendigheid schijnt gehad te hebben, noemen een aantal van Gebaren op, die geen Redenaar tegenwoordig zoude kunnen bezigen. Men kan er *QUINCTILIANUS* over nazien. Zij hechteden ook veel meer aan het onderscheid tusschen rechter- en linkerhand, dan wij zulks, mijns inziens, verplicht zijn te doen.

Ten slotte merken wij aan, dat men bij de geheele Mondelijke Voordragt, (Stemleiding en Gebaarmaking daaronder begrepen) niet genoeg het voorschrift van QUINCTILIANUS onder het oog kan houden: „neem in aanmerking, *wat, voor wie, en in wier tegenwoordigheid* gij te spreken hebt.” — Iets anders toch is het op een Tooneel te declaméren, dan op den Predikstoel; iets anders voor de Vierschaar, dan in Volks- en Staatsvergaderingen. Dezelfde Mondelijke Voordragt past niet evenzeer bij de Verzen, als bij Proza, bij een eenvoudig Verhaal, als bij eene treffende Aanspraak, bij het Ernstige, als bij het Vrolijke. Dit alles moet zijn onderscheiden toon, zijne onderscheidene Stembuiging, zijne verschillende Gebaren hebben. Maar ook slechts door veelvuldige oefening zal men het zoo ver brengen, om in al deze onderscheidene opzigten uit te munten. En ofschoon deze oefening misschien in den aanvang eenige stijfheid en gemaaktheid zal veroorzaken, zullen die gebreken allengskens verdwijnen, zoodat zelfs datgene, hetwelk een voortbrengsel van louter kunst is, op het laatst, als louter natuur, zich zal vertoonen. Wien is het onbekend, wat de grootste der Grieksche Redenaren, DEMOSTHENES, door oefening verworven heeft?

Het kan aan jonge lieden, die zich op eene goede Mondelijke Voordragt toeleggen, niet genoeg ingescherpt worden, dat zij toch het zoogenaamde declaméren in declameeroefeningen niet als een werk beschouwen, waarvoor geene de minste voorbereiding te huis noodig is. Er zijn een aantal stukken, die gelezen en herlezen moeten worden, voordat men zich in staat bevindt, om ze met de ware uitdrukking voor te dragen, al heeft ons voor het overige de Natuur ook nog zulk eene fraaije en buigzame stem geschonken. — Ter oefening kan het hard oplezen van zulke Gedichten, (als Balladen, Romances en dergelijke) waarin veel afwisseling van sprekende personen heerscht, zeer dienstig zijn. Bij onzen TOLLENS treft men er zeer fraaije van die soort aan, zoo die van hem zelve zijn, als diegene, welke hij uit de dichtstukken van den onsterfelijken SCHILLER

en andere Duitsche, Engelsche en Fransche Dichters vertaald heeft. Om zich stijve en onbevallige gebaren af te wennen, kan het declaméren voor een' spiegel, gelijk, zegt men, DEMOSTHENES deed, zijn nut hebben.

Z E V E N D E H O O F D S T U K .

Over de verschillende soorten van Welsprekendheid, in de laatstgenoemde engeren zin.

§ 126.

De Ouden bragten, gelijk wij gezien hebben, de Welsprekendheid tot drie hoofdsoorten: 1) tot de Betoogende, Bewijzende of Aantoonende (*Genus Demonstrativum*); 2) tot de Be-raadslagende (*Genus Deliberativum*); en 3) tot de Geregte lijke hoofdsoort (*Genus Judiciale*). Wij zullen hier eene verdeeling volgen, welke met de gesteldheid der tegenwoordige Welsprekendheid meer overeenkomstig is, en nog eenige aanmerkingen maken 1) over de Kanselwelsprekendheid, 2) over de Baliewelsprekendheid, 3) over de Staatkundige Welsprekendheid, en 4) over diegene, welke den naam van Onbepaalde soort moge voeren.

Daar de algemeene voorschriften, bij het opstellen van allerlei Redevoeringen in acht te nemen en in de voorgaande §§ ontwikkeld, ook van toepassing zijn op de gemelde bijzondere soorten, laat zich het eene en andere, dat hier te zeggen valt, met weinig woorden afdoen.

§ 127.

1) *Kanselwelsprekendheid.*

Hierdoor verstaan wij die kunst van het *wel*, dat is, doelmatig spreken, welke door Leccaren van den Godsdienst, voornamelijk op den Kansel of Predikstoel, moet worden gezegd.

De onderwerpen, waarover een geestelijk Redenaar het woord voert, zijn van het hoogste belang, en tevens van den grootsten omvang. Het geheele menschelijke leven met al zijne bontkleurige afwisseling, geheimenissen en raadselen; alle menschelijke gedachten; gewaarwordingen en handelingen, met hare roersels en drijfvederen; deugd en ondeugd; geluk en ongeluk in alle leeftijden, standen en betrekkingen; God en Goddelijke zaken; het voorledene en toekomstige, dood en graf; de eeuwigheid met al hare sluijers, duisternissen, en lichtstralen, en hoeveel andere even gewigtige onderwerpen meer: ziedaar de *stoffen*, waarover een Kanselredenaar ons te onderhouden heeft. Het *doel*, waartoe hij over dit alles spreekt, is, zijne Toehoorders, naar de voorschriften van Rede en Godsdienst, te leeren, te onderwijzen, te vermanen, te troosten, te waarschuwen; kortom, hun in allen deele aan te wijzen, hoe zij zich gedragen moeten, niet alleen om hier op aarde gelukkig te zijn, maar ook namaals, wanneer, gelijk de Dichter FEITH zingt:

„— elke wanklank, die nog door de schepping schreit,
Zich oplost en verliest in loutre eenstemmigheid.”

§ 128.

Wat volgt hieruit? — Dat de Kanselwelsprekendheid, uit haren aard, warmte, vuur en leven vordert. Zaken toch van groot belang laten zich op geene koele wijze voordragen. Te gelijker tijd vloeit er uit voort, dat zij zeer dikwerf in den eigenlijken zin van het woord welsprekend, dat is, verheven, schilderachtig, dichtertlijk zijn mag. Zij heeft toch niet alleen op het verstand, maar ook op het hart, het gevoel, de verbeeldingskracht te werken. Aan deze en andere eigenschappen moet zij vooral ook deftigheid, ernst en waardigheid paren, wjl een ligtzinnige, dartelende en beuzelende toon bij de behandeling van gewigtige onderwerpen een oor- en zielverscheurende wanklank zijn zoude.

§ 129.

Tot wie spreekt echter de Kanselredenaar? Niet alleen tot beschaafde lieden, en tot hen, die zich een' schat van kundigheden vergaderd hebben; maar ook tot de zoodanigen, wier verstand nog met de dikste nevelen van onkunde omgeven, nog geheel in de windselen van bothed, dwaling en bijgeloof gezwachteld is. Niet alleen tot hen, die gedost gaan in purper en zijde, die in marmeren paleizen wonen, die met eere en waardigheden gekroond zijn; maar ook tot schamele hutbewoners, tot eenvoudige ambachtslieden, tot hen, die met hun handenwerk, in het zweet huns aanschijs, het dagelijksch brood verdienen moeten. Hij voert zoowel het woord tot den grijsaard, naar het graf gebukt gaande, als tot den fieren, moedigen jongeling, en tot den man in de kracht zijner jaren; zoowel tot het stokoude, halfblinde bestje, als tot het bloeiende maagdelijn, dat in den zonneglans der jeugd vrolijk op het pad des levens voorthuppelt. Ja zelfs het halfvolwassene knaapje komt reeds luisteren naar de bijbelsche geschiedenissen, die de Leeraar verhaalt, en verheugt zich, als het er iets van begrepen heeft. — Met één woord: de Kanselredenaar spreekt tot eene schare, die uit de meest verschillende bestanddeelen is zamengesteld, en waarin beschaafdheid en onbeschaafdheid, kunde en onkunde, rijkdom en armoede, jeugd en ouderdom zich in eene bonte mengeling vertoonen.

§ 130.

Wat laat zich hier weêr uit afleiden?— Dit: dat de Kanselredenaar bij al de Welsprekendheid, die hij ten toon mag spreiden, bij al het krachtige, levendige, schilderende, bezielde en dichterlijke, dat zijn' stijl, in sommige gevallen, eigen zijn mag, te gelijker tijd in de hoogste mate duidelijk, bevattelijk, en daartoe in vele opzigten eenvoudig zijn moet, opdat hij tot nut en stichting niet van een' enkelen, of van enkele, maar van al zijne Toehoorders spreke. Geene te diepe en wijsgeerige betoogen derhalve, geen pronk en praal

van beelden, tot welker hoogte zich de minkundige niet verheffen kan, geene ijdele uitkraming van geleerdheid, waarvan slechts weinigen iets begrijpen, geene spitsvondigheden, geen ijdel bejag van vernuft, geene hoogvliegende geestigheid behooren op den Predikstoel.

Wij herhalen het: warmte, vuur, leven, kracht, schildering en bezieling, gepaard met deftigheid, hooge duidelijkheid en eenvoudigheid,— ziedaar, wat de hoofdvereischen der Kanselwelsprekendheid zijn!

Men kan uit het gezegde ligt opmaken, dat de ware Kanselwelsprekendheid zeer groote begaafdheden en eene vereeniging van talenten vordert, die zelden in één' persoon volkomen wordt aangetroffen. Ook in andere opzigten heeft de Kanselwelsprekendheid hare groote moeilijkheden, ofschoon zij ook weder hare zeer voordeelige en gemakkelijke zijde heeft.

§ 131.

Voorschriften, welke tot de inrigting van de onderscheidene deelen eener Leerrede betrekking hebben, zijn hierboven reeds door ons opgenoemd, of kunnen uit hetgeen wij over de *Redevoering* in het algemeen gezegd hebben, genoegzaam afgeleid worden. Het geven van regels aangaande de stoffe van Leerredenen behoort tot den Theologischen Leerstoel.

§ 132.

Eene zekere Eenheid (die echter met Verscheidenheid bestaanbaar is) in de Leerrede, alsmede in de keuze van haar onderwerp, in acht te nemen; dit onderwerp niet ten eenemale uit te putten; natuurlijk en ongedwongen te zijn in de behandeling; zijne leeringen vooral ook praktisch-nuttig te maken enz.,— ziedaar het eene en andere, hetwelk de Redekundigen willen, dat men in Leerredenen bijzonder onder het oog houde.

Hoedanig de Stijl dier Leerredenen zijn moet, is uit hetgene in de voorgaande § over de vereischten der Kanselwelsprekendheid gezegd is, duidelijk genoeg. Niets belet, dat de Stijl op sommige plaatsen eene hooge mate van schilderachtigheid en sierlijkheid bezitte, indien de verstaanbaarheid slechts hieraan niet worde opgeofferd. — Platheden zijn op den Kansel ondragelijk. — Van de taal der Heilige Schrift laat zich een zeer gepast gebruik maken. Zoodanige Oostersche spreekwijzen echter, die in zeden en in eene denkwijze gegrond zijn, welke al te ver van de onze afwijken, zullen aan kiesche ooren niet zeer behagen. Spraakkunstige zuiverheid en gekuischtheid van Stijl kunnen door geen' Leeraar in onze dagen meer gemist worden. Voorheen had een ieder op den Kansel de vrijheid, om de regelen der Spraakkunst elk oogeblik met voeten te trappen.

§ 133.

Vraagt men, wat beter zij, eene Leerrede geheel te schrijven, dan wel op eene losse schets, gelijk men het noemt, te preken, zoo is het antwoord, dat het laatste dikwerf de bron kan zijn van zeer welsprekende uitboezemingen, die men aan de gunst des oogebliks te danken heeft; maar dat het ook veel aanleiding kan geven, tot herhalingen, tot langwijligheid, en in het algemeen tot slordigheid en onnaauwkeurigheid van Stijl. — Het *volslagen* zoogenaamde lezen der Preken op den Kansel is ten hoogste af te keuren.

§ 134.

De Mondelijke Voordragt en Gebaarmaking, bij het uitspreken eener Leerrede, zij bevallig, deftig, statig, gelijkmatig en nadrukkelijk. Men eischt van den Kanselredenaar niet de kunstige declamatie eens Tooneelspelers, maar ziet even ongaarne in hem de lompe houding en de linksche bewegingen van een' boerenkinkel. Vooral zorgte hij er voor, om niet in dien vervelenden, zoogenaamden zang of dreun te vervallen, waardoor

men ieder' zin op denzelfden klagenden en jammerenden toon voordraagt. Zulks geeft den doodsteek aan alle goede Mondelijke Voordragt, en strekt voor beschaafde Hoorders, vooral in de warme dagen des zomers, tot een waar slaapmiddel. — Het hevig slaan en trommelen met de vuisten op den Predikstoel wordt tegenwoordig ook niet meer voor zoo overredend, voor zoo krachtig, en nadrukkeijk gehouden, als waarvoor sommigen het in vroeger' tijd misschien wel eens hebben aangezien. De waarheid behoeft zich juist met zulk een geweldig gedruisch niet aan te bevelen.

§ 135.

2) *Baliewelsprekendheid.*

Door de Baliewelsprekendheid verstaan wij die soort van het *wel*, dat is *doelmatig* spreken, welke in pleidooijen en regtsgedingen moet gebezigd worden. Zij heeft tot twee stukken betrekking, 1) tot Burgerlijke, en 2) tot Lijfstraffelijke zaken.

§ 136.

De onderwerpen, waarover in onze dagen een Redenaar voor de Balie in Burgerlijke zaken te spreken heeft, loopen meestal over het zoogenaamde *mijn* en *dijn*, en al de geschillen, die tusschen verschillende personen hieruit kunnen voortspruiten. Koop, verkoop en andere verbindtenissen, uiterste willen, huwelijksvoorwaarden, borgtogten, vrijwaringen, boedelscheidingen, erfdienstbaarheden, verjaringen, met één woord, al die stukken, welke in onze burgerlijke wetboeken behandeld worden, leveren deze stoffen op.

Men gevoelt, dat zij juist niet van de dichterlijkste zijn; dat zij niet veel speling aan de verbeelding verschaffen, noch gelegenheid, om op de hartstogten te werken, dat hier niet over zaken gehandeld wordt, waarmede het heil van geheel den Staat *onmiddellijk* in verband staat, of die, gelijk in

de Kanselwelsprekendheid het geval is, het belang van het geheele menschdom betreffen, maar blootelijk dat van enkele personen.

Wat volgt dus hieruit, wanneer wij het gezond verstand raadplegen? Dit: dat de Burgerlijke Baliewelsprekendheid uit haren aard, *en over het algemeen*, niet zeer hoogdravend, schilderend en dichterlijk kan zijn, en dat hij zich belagchelijk maakt, die hier met een' weidschen tooi van verhevene spreuken, zwierige uitdrukkingen, en wat dies meer zij, te voorschijn wil komen.

Hier komt nog bij, dat men niet spreekt tot eene groote schaar van allerlei toehoorders, die voor menigvuldige indrukken en slingeringen vatbaar zijn, maar slechts tot eenige weinige Regters, die des te minder door de taal der verbeelding en der driften kunnen opgewonden worden, naarmate zij meer, en zulks dagelijks, dezelfde soort van Redevoeringen moeten hooren, en honderdmalen over zaken van gelijken aard vonnissen.

§ 137.

Uit het gezegde leide men echter in het minste niet af, dat een Pleitbezorger in zijn pleidooi vuur en warmte ontberen kan. Nimmer zal hij overtuigen, indien het hem hieraan ontbreekt; maar de gloed, die zijne Welsprekendheid bezielt, moet, om het dus te noemen, niet uitspatten in wilde, naar den hemel steigerende, bontkleurige vlammen eener dichterlijke verbeelding. Hij moet met warmte spreken, maar zonder ijdel en woordenpraal, en regelregt op de zaak af (*ad rem*). Men houde toch wel in het oog, dat het doel der geheele Baliewelsprekendheid is, *het verstand te overtuigen, en dien ten gevolge den wil te overreden tot het doen van deze of gene uitspraak*, en dat dus in het *wel*, dat is, *doelmatig spreken*, hier geen ander *behagen* te pas komt, dan een zoodanig, dat strekken kan, om die overtuiging en overreding te bevorderen. Mijns bedunkens, is dit eene duidelijke uitspraak van het gezond verstand.

Ofschoon nu veel verheffing en zwier, *over het algemeen*, in de Burgerlijke Baliewelsprekendheid niet voegen, is het van den anderen kant voor een' Pleitbezorger des te noodzakelijker, dat zijn Stijl duidelijk, beknopt en nadrukkelijk zij. Niets is vervelender, dan die vloed van nuttelooze woorden, welken sommige Advokaten uitplassen, en waarop slechts hier en daar :

„*Rari nantes in gurgite vasto.*”

een enkel mager en schraal denkbeeldje ronddrijft. — Tevens moet de Geregte Stijl, zooveel mogelijk, beschaafd, net en gekuischt zijn. Het zal wel geen betoog behoeven, dat het voor eenigzins kiesche ooren ondragelijk valt, telkens uitdrukkingen te vernemen, die beter aan de vischbanken en in kroegen, dan voor de Vierschaar te pas komen; — telkens alle regelen der Nederlandsche Spraakkunst op de jammerlijkste wijze wegens hunne vertrapping om wraak te hooren schreeuwen; — telkens gemarteld en verscheurd te worden door eene brabbeltaal, waarover men uren lang zoude kunnen twisten, of ze Latijn, Fransch, en wat niet anders, dan wel Nederlandsch zij.

Hieruit moet men echter in geenen deele besluiten, dat men de Duidelijkheid aan Taalzuiverheidszucht (*Purismus*) hebbe op te offeren.

Hetgeen ten aanzien der inrigting van de onderscheidene deelen eener Regterlijke Redevoering te zeggen valt, is reeds, of uitdrukkelijk hierboven aangestipt, of ligt in het daar aangestipte opgesloten. Juistheid van onderscheiding, en Nauwkeurigheid in het bepalen van den staat des Geschils zijn hoofdvereischen in elk pleidooi. Men geve de punten, waar het op aankomt, kort en beknopt, maar soms bij herhaling

op; zij niet langwijlig in de vermelding der daadzaken (*Expositio facti*), of over het algemeen in alles, wat tot het zogenaaemde Verhaal (*Narratio*), van hetwelk wij hierboven gesproken hebben, behoort; zette zijne bewijzen vooral duidelijk uiteen, en schikke ze in die orde, als reeds door ons is opgegeven; verdraaije geen gronden zijner tegenpartij, iets, dat op den duur den Regter het hoogste wantrouwen omtrent een' Pleitbezorger inboezemt; herhale in het slot (*Peroratio*) met klem en nadruk de hoofdsom van alles, wat men heeft aangevoerd, en onthoude zich, wat de Mondelijke Voordragt en Gebaarmaking betreft, van eene stemleiding, houding en bewegingen, die meer den bekwamen en kunstigen Tooneelspeler, dan den Regtsgeleerde verraden. — Niets is tevens verkeerder, dan voor de Balie alles op een' even klagenden, slependen, of hoogst declamérenden toon voor te dragen, en de droogste plaatsen uit het *Corpus juris* te lezen, als waren het treurzangen en boetpsalmen.

§ 140.

Het behoeft voor het overige geen betoog, dat grondige regtskennis, en voorts kennis van de daadzaken, als daadzaken-zelve, die men behandelt, den grondslag van de geheele Baliewelsprekendheid moeten uitmaken. Anders zal al ons spreken een ijdel woordgezwets zijn; eene stroovlam, die voor een oogenblik flikkert, en dan verdwijnt. Voorts zij de Balie-redenaar doordrongen van de waardigheid zijns beroeps. CICERO merkt te regt aan, dat het huis van een' bekwaam' Regtsgeleerde een orakel voor heel de stad en het land is. — Goed verstand der Moedertaal, onbeschroomdheid eu geoeffendheid in de Mondelijke Voordragt, en vooral ook eene zekere doodverw (*teinture*) van fraaije Letteren behooren al verder tot de vereischten van een' Regterlijk Redenaar. Nimmer heeft iemand zonder gevoel en smaak een' onverwelkelijken lauwerkrans in de Baliewelsprekendheid verworven.

Op het spreken voor de vuist legge men zich ook vooral toe.

§ 141.

Wat de Geregte Welsprekendheid in Lijfstraffelijke zaken betreft, waardoor wij namelijk die Redevoeringen verstaan, welke een Pleitbezorger uitspreekt ter verdediging van iemand, die van het eene of andere misdrijf beschuldigd is: hier staat over het algemeen eene wijder deure voor verhevene Welsprekendheid open. Het geldt hier toch dikwerf eer, goeden naam, leven, kortom alles, wat het dierbaarste ter wereld is. Ook heeft soms de geheele toedragt der omstandigheden, die aanleiding tot de eene of andere misdaad gaven, of met haar gepaard gingen, iets treffends en roerends, iets, waardoor de verbeeldingskracht in vlammen gezet, en het gemoed met een' stroom van verschillende aandoeningen overstelpt wordt. Wie bij v., die voor eene jeugdige kindermoordenares pleit, en van hare onschuld, of ten minste van haar ongeluk overtuigd is, zal door het tragische des onderwerps niet tusschenbeide in schilderingen en uitboezemingen vervallen, die in dit geval misschien evenzeer tot tranen bewegen kunnen, als zij in een gewoon burgerlijk pleidooi over een Servituut van waterdrop of waterleiding den verstandige in lagchen zouden doen uitbarsten?

§ 142.

Tot de Baliewelsprekendheid brenge men ook den Stijl van zoogenaamde Consultatiën, Adviezen, Memoriën, Rapporten, Procesverbalen, Requisitoiren en wat dies meer zij. Dat in deze stukken alles kort, beknopt, duidelijk, eenvoudig en *over het algemeen* zonder tooi of zwier moet zijn, zal wel geen bewijs behoeven.

§ 143.

3) *Staatkundige Welsprekendheid.*

Hierdoor verstaan wij die soort van het *wel*, dat is, *doelmatig* spreken, welke in Vergaderingen, waarin door Staats-

bestuurders en Volksvertegenwoordigers over zaken van be-
heer en regering gehandeld wordt, te huis behoort. Voor deze
soort van Welsprekendheid is in ons Vaderland tegenwoordig
een ruim veld geopend door de instelling der Staten-Generaal.

§ 144.

Het hoofddoel van alle Staatkundige Welsprekendheid is
meestentijds onmiddellijk te *overreden*. Een Staatsredenaar wil
zijne toehoorders overhalen, om dat gevoelen, hetwelk hem
over deze of gene zaak het beste voorkomt, insgelijks te om-
helzen, en naar aanleiding hiervan de besluiten, die er moeten
genomen worden, vast te stellen. Hij dus, wiens Rede zoo-
danig is ingerigt, dat hij dit oogmerk heeft kunnen bereiken,
zal *wel* gesproken hebben. — Ik zeg: kunnen bereiken; want
een aantal van omstandigheden, onafhankelijk van den Rede-
naar, veroorzaken somwijlen, dat ook zelfs de Welsprekend-
heid van eenen DEMOSTHENES en een' CICERO niet in staat is,
om overreding voort te brengen.

§ 145.

Om echter te overreden, dat is, om iemand tot het nemen
van dit of dat besluit over te halen, moet men in de eerste
plaats trachten het verstand zijner Toehoorders van de nuttig-
heid van hetgene men hun voorstelt, te overtuigen. Hieruit
volgt, dat kracht en klem van redenering boven alles in de
Staatkundige Welsprekendheid noodzakelijk zijn, en dat eene
Redevoering, die dit mist, niets is, dan ijdele woordenklank,
niets, dan een ligchaam zonder ziel, niets, dan eene opge-
zwollen zeepblaas, welke voor een oogenblik veelverwig in de
zonnestrallen flikkert, dan uiteenspat en geen enkel spoor
meer achterlaat.

§ 146.

Maar het verstand laat zich dikwerf het gemakkelijkst over-

tuigen, wanneer men te gelijker tijd de verbeelding en het hart weet te treffen. Tot dit laatste moet echter de zaak, waarover men spreekt, aanleiding geven; dat is, deze moet door haar gewigt en belangrijkheid van zelve eenigermate op de hartstogten en het gevoel der toehoorders werken. Onbeduidende punten toch hoog op te vijzelen, en om hen alle springbronnen der Welsprekendheid te ontsluiten is, zoo als wij elders met QUINCTILIANUS zeiden, een kind met het masker en de tooneellaarzen van een' *Hercules* oppronken.

§ 147.

Nu zijn echter menigmalen de onderwerpen der Staatkundige Welsprekendheid van groot gewigt. Het geldt hier doorgaans niet het belang van een' enkel persoon, maar dat van duizenden. Hoe veler tijdelijk geluk en voorspoed toch staan niet in verband met de goede of kwade maatregelen, die er ten aanzien van geldmiddelen, koophandel, belastingen, en een aantal soortgelijke zaken meer, beraamd worden! Wie zal koud blijven, als de slagtoffers van geweld en heerschzucht zich tot het Volk of deszelfs opperste Vertegenwoordigers wenden, en van hen, als van hunne laatste toevlugt, die schade- en eervergoeding vorderen, welke een' vrij inwoner van een vrij land, ook zelfs tegen zijne magtigste medeburgers, toekomen?

§ 148.

Uit het eene en andere volgt, dat de Staatkundige Welsprekendheid, door den aard-zelfen harer onderwerpen, somtijds zeer vurig, levendig, schilderachtig en dichterlijk kan en mag zijn, en dat in haar aan groote talenten gelegenheid gegeven wordt, om op velerlei wijze te schitteren. Ook behoeft men slechts, om hiervan overtuigd te worden, een' enkelen blik op de meesterstukken van verhevene zeggenskracht te werpen, die ons een BURKE, SHERIDAN, PITT, FOX, CHATEAUBRIAND, FOY, ROYER COLLARD en honderd andere groote Engelsche

en Fransche Parlementsredenaars hebben gegeven. En wat heeft ons eigen Vaderland in dit opzigt reeds niet opgeleverd!

§ 149.

Verstandsovertuiging, zeiden wij, was in de eerste plaats een vereischte van alle Staatkundige Welsprekendheid. Hiertoe is vooral ook al weder noodig, dat men in zijne voordragt duidelijk, beknopt en bondig zij. Men spreke tevens met orde en geleidelijk, opdat zij, die ons hooren, ons gemakkelijk volgen kunnen, en wij-zelven minder gevaar loopen, van ons stuk te raken. De naauwkeurige verdeeling echter, welke in andere soorten van Welsprekendheid, bij v. in die van den Kansel, gevorderd wordt, is hier misschien minder noodwendig.

§ 150.

Om het hart, het gevoel en de verbeelding te treffen, dient de Staatkundige Redenaar in zaken van belang met de grootste warmte, vuur, en levendigheid te spreken, en hij-zelf dient hiertoe in de eerste plaats regt overtuigd te zijn van de waarheid van hetgene hij zegt. Anders, vreezen wij, zal hij meer gelijken naar een' Tooneelspeler, die kunstig eene rol opzegt, om te *behagen*, dan naar een' Woordvoerder, die *overreden* wil. Voorts komen hier al die maatregelen van voorzigtigheid te pas, welke wij hierboven in § 120 ten aanzien van het zoogenaamde Hartstogtelijke in Redevoeringen hebben aanbevolen. De Redenaar overdrijve de taal der driften niet, en vergete nimmer de les van QUINCTILIANUS: „Wijsheid is de grondslag der Welsprekendheid, gelijk zij het is van alle andere zaken. Juist als in het gewone leven, zoo is ook in eene Redevoering niets moeilijker, dan te weten, wat al, of niet betame.”

§ 151.

Hoeveel partij er in de Staatkundige Welsprekendheid van Scherts en Boert kunne getrokken worden, leeren ons nog

dagelijks buitenlandsche en binnenlandsche nieuwspapieren. De Redenaar ga echter in zijne kwinkslagen de palen van voorzigtigheid en welvoegelijkheid niet te buiten, en offere aan geestigheid de waarheid niet op. Scherts *zonder gezond verstand* behaagt slechts den zotten. Voortreffelijk zijn de menigvuldige voorschriften, die over dat punt bij CICERO en QUINCTILIANUS gevonden worden. Één zoodanig, hetwelk overal en ten allen tijde wel mag worden behartigd, en dat ook in de Baliewelsprekendheid bijzonder van toepassing is, luidt: „Wreedwaardig is alle jok ten aanzien van ongelukkigen.”

§ 152.

Wat den eigenlijk gezegden Stijl van Staatkundige Redevoeringen betreft, deze zij krachtig, mannelijk en natuurlijk. Verwijfdheid en Gekunsteldheid komen in het minst hier niet te pas. Wat uitvoerigheid is misschien nog eerder te verschoonen, dan overdrevene Beknophtheid. Dichterlijke bloemen kunnen hier en daar gestrooid worden, doch men doe het met spaarzaamheid, en slechts zooveel, als noodig is, om het dorre van sommige onderwerpen een weinig te bedekken. Niets verhindert echter den Staatkundigen Redenaar, bij zeer treffende gelegenheden, zich met alle donders en bliksems (zoo als CICERO het noemt) der Welsprekendheid te wapenen, allen rijkdom en pracht van taal en beelden ten toon te spreiden, en schier den Dich'er in diens adelaarsvlugt na te streven. De schriften der groote Staatsredenaars van vroeger en later tijd leveren hier genoeg voorbeelden van op; voorbeelden, waarvan wij er een aantal in onze Voorlezingen-zelve van tijd tot tijd beschouwd hebben. Volkomen is het zeggen van QUINCTILIANUS in dezen toepasselijk: dat men in de Welsprekendheid soms niet alleen met goed treffende, maar ook met schitterende wapenen moet strijden.

§ 153.

Hoogst noodzakelijk is het voor den Staatsman, dat hij

zich op het spreken voor de vuist toelegge. Zeer dikwerf toch laat het redetwisten in Staatsvergaderingen geene voorbereiding toe, en men is genoodzaakt, op de plaats-zelve datgeen, wat men zeggen wil, te ontwerpen. Kan men zich echter ook al vooraf niet veel om zijne woorden bekreunen, noch bepalen, hoe men zijne bewijzen rangschikken, en zijne geheele Redevoering inrigten zal: de stof, als stoffe-zelve, laat zich toch meestal te voren wel overdenken. Met deze moet de Redenaar door en door bekend zijn; dan zal het hem, bij eenige oefening, op den duur aan geene bekwaamheid ontbreken, om, zonder een schriftelijk opstel te hebben, echter met orde en vaardigheid het woord te voeren. Het kort aantekenen der hoofdpunten van hetgene men voordragen wil, is zeer aan te prijzen.

§ 154.

Ten aanzien van den toon, waarop men in Staatsvergaderingen spreken moet, valt aan te merken, dat hij evenmin eene ijdele Verwaandheid en Laatdunkendheid moet ademen, als eene te groote Zedigheid en Bedeesdheid. Zelfs is eene zekere mate van Vastberadenheid en Zelfvertrouwen in een' Staatkundig Redenaar niet ongepast. Zulks toch boezemt dikwerf een' goeden dunk in van de waarheid der meeningen, die hij verdedigt.

§ 155.

Tot de vereischten van een' Staatkundig Redenaar behooren dus, zoo als uit het gezegde volgt, vooral Vlugheid en Levendigheid van geest, Gevatheid op het wederleggen van allerlei Tegenwerpingen, en de Bekwaamheid, om duidelijk en geleidelijk voor de vuist te spreken. Veel hangt toch hier van het oogenblik af, en op vele gelukkige invallen in de Staatkundige Welsprekendheid kan men de woorden des Dichters toepasselijk maken:

„Des Augenblickes Lust hat sie geböhren.“

Van daar, dat lieden van groote kundigheden, maar niet vaardig ter tale, in Staatsvergaderingen soms eene tamelijk onbeduidende rol gespeeld hebben.

§ 156.

4) *Onbepaalde soort van Welsprekendheid.*

Behalve de Kansel-, de Balie- en de Staatkundige Welsprekendheid heeft men nog eene andere soort, die, als niet bijzonder tot eene der drie gemelde klassen gebragt kunnende worden, hier den naam van Onbepaalde moge dragen. Tot haar behooren bij v. de Welsprekendheid van Lofredenen, Lijkredenen, Akademische Redevoeringen en dergelijke. Wij zullen over deze een enkel woord zeggen.

§ 157.

Het doel van den Lofredenaar is, de deugden, uitmuntende hoedanigheden en verdiensten van dezen of genen persoon (of zaak) in een helder licht te stellen, en aan haar in zijne Redevoering al die hulde te bewijzen, welke hij meent, dat haar toekomt.

Hij moet dus *overtuigen*, maar, dewijl hij niet blootelijk spreekt, om te leeren, vooral ook *behagen*.

§ 158.

Het is voornamelijk op tweederlei wijze, dat men eene Lofrede opstellen kan, namelijk 1) met eene Natuurlijke, of 2) met eene Kunstige schikking. De Schikking is Natuurlijk, wanneer men, iemands lof vermeldende, hierbij geheel en al de orde des tijds en der geschiedenis volgt, het leven van hem, dien men prijst, geregeld van den beginne af doorloopt, en telkens het lofwaardige, dat daarin voorkomt, aanwijst en in het licht stelt. — Kunstig is de Schikking, wanneer men, zich niet aan de orde des tijds storende, en minder als Ge-

schiedschrijver zijn onderwerp behandelende, slechts zekere deugden, als hoofdpunten van lof, opnoemt, en hiertoe alles, wat men zegt, betrekkelijk maakt.

§ 159.

Wat den Stijl der Lofredenen betreft, sommigen willen, dat deze zeer eenvoudig en zonder den minsten opschik zij. Anderen, gelijk THOMAS bij v. in zijn *Essai sur les Eloges*, oordeelen, dat de verhevenste Welsprekendheid hier gebezigd kan worden. Ook zien wij geenszins in, waarom dit laatste niet tusschenbeide geoorloofd zoude zijn. Of is het oneigenaardig, dat hij, die het edele en groote in groote mannen prijst, somtijds in vervoering gerake, en in de stoutste, krachtigste, sierlijkste, en beeldrijkste bewoordingen deze zijne verrukking uitboezeme? CICERO merkt ook te regt aan, dat de geheele inrigting eener Lofrede geschikt moet zijn, om het genoeg van den toehoorder te bevorderen. En tot dit einde mag toch wel hier en daar een dichterlijk bloempje ontluiken, een dichterlijk beeld schitteren, eene dichterlijke uitdrukking bekoren?

Men vergelijke hier ten aanzien der Lofrede datgene, wat wij hierboven over de Betoogbronnen van de zoogenaamde Bewijzende soort van Welsprekendheid bij de Ouden gezegd hebben.

§ 160.

Lijkredenen kan men in vele opzigten tot de Lofredenen brengen. Ook in haar toch worden de verdienstelijke hoedanigheden van den eenen of anderen persoon vermeld en geprezen. In zoo ver echter verschillen zij van de Lofredenen, dat men in de Lijkredenen geene levenden prijst, (gelijk soms in de laatstgemelde plaats kan hebben) — maar hen, die reeds gestorven zijn. Niet echter wederom zulke dooden, wier gebeente reeds sinds jaren, sinds eeuwen in het graf sluimert, maar meestal dezulken, die, slechts luttel tijds geleden, voor het licht des levens hunne oogen gesloten hebben. Kortom,

men zoude in vele opzigten de Lijkrede eene Lofrede kunnen noemen, uitgesproken op een' pas gestorvene, bij wiens begrafenis, of ten minste kort daarna, men op eene eervolle wijze van zijn gedrag en wandel, zoo lang hij op aarde verkeerde, melding maakt.

§ 161.

Wanneer men over deze bepaling nadenkt, en de omstandigheden van tijd en plaats, in welke deze soort van Redevoeringen meestal wordt uitgesproken, in het oog houdt, gevoelt men van zelve, dat hier, over het algemeen, geene andere, dan eene zeer deftige en statige Welsprekendheid gedoogd kan worden, eene Welsprekendheid, die iets verhevens en dichterlijks heeft. — De Lijkredenaar toch spreekt op een oogenblik, dat alles ons des menschen sterfelijkheid herinnert, en veler harten met aandoeningen van droefheid en rouw vervuld zijn. Hij spreekt dikwerf op plaatsen, waar een vrolijke en luchtige toon een ware wanklank zijn zoude; — in kerken namelijk, of dergelijke gebouwen; — op en tusschen graven en grafheuvels, en het stof der dooden staande. — Hij geraakt van zelve op onderwerpen, die uit hunnen aard hoogst somber en verheven zijn; — b. v. ijdelheid van het ondermaansche, broosheid des menschelijken levens, dood, graf, onsterfelijkheid, hope des wederziens in eene betere wereld, en soortgelijke. Is het wonder, dat een Redenaar, die gevoel en bekwaamheden bezit, door dit eene en andere tot het nemen eener dichterlijke vlugt in zijne Welsprekendheid ontvlamd wordt? Ik behoef, ten betooge hiervan, slechts op de meesterstukken van eenen BOSSUET, FLECHIER en anderen te verwijzen.

Des te dichterlijker wordt de geheele stoffe voor eene Lijkrede, wanneer de persoon, wiens uitvaart gevierd wordt, van een' zeer hoogen stand, een Vorst, of eene soortgelijke doorluchtige Personaandje is. Welk eene tegenstelling toch: de glans, de pracht, de luister, de heerlijkheid, waarmede zoodanig iemand in zijn leven omschitterd was, — en de stilte, de een-

zaamheid, het donker des graf, waarin hij thans ligt bedolven! De vermaarde BOSSUET heeft aan het ontwikkelen dezer tegenstelling de verhevenste plaatsen zijner voortreffelijke *Oraisons funébres* te danken.

§ 162.

Men heeft Redevoeringen, welke men Akademische en Letterkundige noemen kan. Hiertoe brengen wij de zoogenaamde Inwijdings-Oratiën en andere dergelijke stukken, die aan Hoogescholen uitgesproken worden. — Al verder behooren hiertoe de Aanspraken, in Letterkundige Genootschappen gedaan, bij het aanvaarden van den een' of anderen post, bij het verwelkomen van nieuwe leden, en soortgelijke gelegenheden meer. Onder deze klasse rangschikken de Redekundigen insgelijks de schriftelijke of mondelijke pligtplegingen, welke door geleerde Gezelschappen bij Koningen en Vorsten afgelegd worden; de Lofredenen, die men in sommige Genootschappen op aftredende of gestorvene Leden gewoon is uit te spreken, en een aantal andere stukken van gelijken inhoud.

Tot deze soort van Welsprekendheid brenge men ook al, zo men wil, Opstellen, als daar zijn: *Vaderlandsche Uitboezeming, de Vrede van Europa* en dergelijke in de Verhandelingen en Redevoeringen van den Hoogleeraar VAN DER PALM, opstellen, wier poëtisch proza zeker niet overal en ten allen tijde even gepast zijn zou.

§ 163.

Daar men zeer dikwerf bij Redevoeringen en Aanspraken van die natuur blootelijk spreekt, om, zoo als men het noemt, iets te zeggen, om aan de eene of andere plegtigheid zwier en luister bij te zetten, of wel, om, zonder eenig bijzonder oogmerk, even als een Dichter, het verrukte hart lucht te geven; — kortom, daar 's Redenaars doel hier al menigmaal is en zijn moet, te vermaken en te behagen, zoo vloeit daaruit voort, dat noch eene te stoute en

te vurige, noch eene te drooge, te onopgesmukte en eenvoudige Welsprekendheid in dezen te pas komen. Op netheid, sierlijkheid en bevalligheid van uitdrukking moet de Redenaar zich hier, *over het algemeen*, bijzonder toeleggen. Aan dichterlijken zwier en beeldrijke spreekwijzen zullen zich alleen bekrompene Letterzifters ergeren, die de geheele Welsprekendheid op ééne en dezelfde leest willen geslagen hebben. — Verstandige Beoordeelaars zullen van gevoelen zijn, dat de Welsprekendheid hier veilig uit den bloemengard harer zuster, de Poëzij, eenige rozen plukken mag, om er zich den boezem mede te versieren. Hier toch gelden de woorden van QUINCTILIANUS, als hij zegt: „Deze soort, blootelijk tot het maken van vertooning bestemd, bedoelt alleen het genoegen der hoorderen, ontvouwt dus alle kunsten van het spreken, en spreidt geheel den tooi eener Rede ten toon.... Zij zal derhalve, als ware zij eene handelaarster in Welsprekendheid, (*institor quidam Eloquentiae*) alles, wat door schitterende gedachten volkbehagend, door woorden keurig, door figuren aanlokkelijk, door overdragen of leenspreuken (*translationibus*) grootsch en verheven, door stijl en woordenschikking uitgewerkt is, ter bezigtiging en schier ter betasting uitstallen.”

Bij dit alles herinnere men zich echter de les van CICERO: „In alle dingen grenst aan de grootste genuegten het naaste de walging.”

A C H T S T E H O O F D S T U K .

Voorschriften voor eenige andere soorten van Prozaschriften; — benevens iets over de wijze, om zich in den Stijl en de Welsprekendheid te oefenen.

§ 164.

Na het hier voorafgaande te hebben aangemerkt over hetgeen de Welsprekendheid in haar' engeren zin, en al hare

verschillende soorten betreft, zullen wij thans nog kortelijk iets aanstippen, dat tot andere opstellen in Ondicht betrekking heeft; als tot Geschiedkundige schriften, Werken van Betoog en onderrigt, Zamenspraken, Brieven, en dergelijke.

§ 165.

1) *Geschiedkundige Schriften.*

Stoffe en Stijl zijn in Geschiedkundige schriften zoo naauw met elkander verwant, dat men van den laatsten niet spreken kan, zonder ook tevens de eerste ter loops aan te roeren. Wanneer men dus over de vereischten bij het schrijven der Geschiedenis spreekt, dient men onderscheid te maken 1) tusschen datgene, hetwelk in een' goed Geschiedschrijver, als zoodanig beschouwd, noodwendig is; 2) tusschen de vereischten van het Geschiedverhaal-zelve, en 3) tusschen die van den Geschiedkundigen Stijl. Het zal genoeg zijn, de eigenschappen, die bij de eerste twee punten in aanmerking komen, hier blootelijk op te noemen.

§ 166.

De vereischten van een' goed Geschiedschrijver zijn Waarheidsliefde, Onpartijdigheid, Naauwkeurige Kennis van alles, wat hij verhaalt, en hetgene in staat is, om over dat verhaal licht te verspreiden; — voorts Menschenkennis, Scherpzinnigheid, Wijsgeerig Verstand en Oordeel, en een fijn Zedelijk gevoel.

§ 167.

In het Geschiedverhaal, als Geschiedverhaal-zelve, vordert men, behalve Waarheid, (zonder welke eene Geschiedenis niets waard is) Eenheid, Orde en Zamenhang, Deftigheid, Belangrijkheid en Naauwkeurigheid. Deze eigenschappen hebben wederom betrekking 1) of tot de keuze en de rangschik-

*

king der gebeurtenissen in het algemeen, 2) of tot het verhaal der zaken en omstandigheden, die er mede gepaard gingen, 3) of tot de schildering van personen en karakters, 4) of tot aanmerkingen, die de Geschiedschrijver hier en daar in zijn verhaal inlascht.

§ 168.

Geschiedkundige schriften worden verdeeld in eigenlijk gezegde Geschiedverhalen, (hetzij deze tot de gewijde of ongewijde, de oude of nieuwe Historie betrekking hebben); in Karakterschilderingen; in Levensbeschrijvingen of Biographiën van enkele personen; in Jaarboeken; in Gedenkschriften of zoogenaamde *Mémoires*, en andere dergelijke.

§ 169.

Wat den Stijl van Geschiedkundige schriften, inzonderheid dien van eigenlijk gezegde Geschiedverhalen, betreft, deze zij (zoo als van zelve spreekt) in de eerste plaats duidelijk. Voorts is hier eene zekere mate van Beknoptheid sterk aan te prijzen, daar verhalen van wat langen adem anders zeer ligt langwijdig worden. Deftigheid en Gelijkmatigheid moeten ook in den Geschiedkundigen schrijftrant uitblinken; want een al te wuften en springende, of wel een zeer gezwollene en hoogvliegende Stijl boezemen juist den voordeeligsten indruk niet in ten aanzien der koelbloedigheid en bezadigdheid des Schrijvers; eigenschappen, die bij het onpartijdig onderzoeken en het naauwkeurige verhalen van gebeurtenissen zoo noodzakelijk zijn. — Hierbij is het voor een' Geschiedschrijver van onberekenbaar veel waarde, dat hij de gave bezitte, om op eene schilderachtige, en, als het ware, zinnelijk-aanschouwbare wijze de zaken voor te dragen. Dit toch is die voortreffelijke eigenschap, aan welke de Geschiedschrijvers der Oudheid hunne schoonste lauwerkransen te danken hebben, en waardoor hunne schriften, niet blootelijk als dorre jaarboeken, maar als meesterstukken van Welsprekendheid en van een schier dicht-

lijk vernuft, ten eeuwigen dage onsterfelijk zullen blijven. Gelukkig ons Vaderland, dat op een' HOOFD kan bogen, die in deze bekwaamheid met de *Tacitussen* en *Liviussen* wedijveren kan! Tafereelen, als b. v. die van de wreedheden des Spaanschen Bloedraads, van den moord te Naarden, van den opstand te Antwerpen en soortgelijke, laten zich naast de beschrijving van het gevecht der *Horatiussen* en *Curatiussen*, van de vernedering der Romeinen in de Caudijnsche engten, van de belegering van *Saguntum*, van de schriktooneelen onder het bestuur van eenen *Tiberius* en andere Romeinsche Keizers, gerustelijk plaatsen.

Ik weet voor het overige zeer wel, dat de Stijl van LIVIUS in vele opzigten van een' geheel anderen aard is, dan die van HOOFD.

In den Stijl van Geschiedkundige schriften, die geene eigenlijk gezegde Geschiedverhalen zijn, is juist die Degtigheid niet noodig, welke men in de laatstgenoemde vordert.

§ 170.

2) *Leerkundige, of Didactische Opstellen.*

Wij verstaan door Didactische schriften de zoodanige, waar men voornamelijk mede beoogt, onderwijs en kennis te verspreiden. Hiertoe behooren de zoogenaamde Verhandelingen, dat zijn: opstellen in Proza, waarin de eene of andere bespiegelende, beoefenende, of wel geschiedkundige stelling ontwikkeld, verklaard, bewezen of wederlegd wordt. Voorts moet men onder deze soort van geschriften ook Leerboeken en dergelijke rangschikken.

Daar het er hier vooral op aankomt, om het verstand der Lezers te verlichten, en hun over deze of gene zaak opgeklaarde denkbeelden te geven, zijn Duidelijkheid, Bevattelijkheid, Geleidelijke Orde, Bondigheid en Juistheid hoofdeisichten in Didactische opstellen.

Een bevallige tooi echter wordt hierdoor niet buitengesloten. Integendeel, wij moeten het ten hoogste dank weten

aan den Leerkundigen Schrijver, die den weg, langs welken hij ons naar den tempel van kennis en wetenschap voert, en die somwijlen doornig en steil is, met bloemen weet te bestrooijen. Ook is (om meer of min eene uitdrukking van JEAN PAUL te bezigen) de fraaije vorm van een geschrift met diepe wijsheid en scherpzinnigheid evenmin onbestaanbaar, als kloeke, gezonde hersenen zulks zijn met een' net gevormden neus en een fijn besneden aangezigt, achter hetwelk zij verscholen liggen.

Het meeste van hetgeen hierboven over het Bewijzende en Verklarende gedeelte eener Redevoering, over hare Inleiding en Verdeeling gezegd is, laat zich ook op Verhandelingen toepassen.

§ 171.

2) *Zamenspraken, of Dialogische Schriften.*

Didactische schriften zijn somtijds *Dialogisch*, dat is, in *Zamenspraken* vervat. En ook andere soorten van *Opstellen* treft men aan, welke in dien trant vervaardigd zijn. *Zamenspraken* toch zijn van drierlei aard; namelijk 1) *Dramatisch* of *Tooneelkunstig* (zoo als alle *treur- en blijspelen*); 2) *wijsgeerig*, (gelijk b. v. de *zamenspraken* bij PLATO, en in CICERO's werken over den Redenaar zijn) — of 3) *blootelijk onderhoudend en schilderend*, zoo als vele *gesprekken* bij LUCIANUS en anderen. De *Dialogische* wijze van schrijven heeft iets zeer afwisselends en bevalligs, en kan dikwerf strekken, om eene dorre stof wat te verlevendigen en op te tooijen. — De hoofdzaak is slechts hierbij, dat men *wezenlijk Zamenspraken* schrijft, met andere woorden: dat elk persoon, dien men sprekende invoert, zoo spreekt, als men veronderstellen moet, dat met diens bijzondere geaardheid, met den toestand, waarin, met de zaak, waarover, en met hem, of hen, tot wie hij spreekt, overeenkomstig is. Op eene andere wijze gezegd: ieder der *Zamensprekenden* moet, gelijk men

zulks met eene bastaarduitdrukking heet, *individualiteit* bezitten, en de geheele Zamenspraak moet *karakterkundig* zijn.

Dat voor het overige in alle Zamenspraken eene zekere Kunst en Beschaafdheid moeten heerschen, spreekt van zelve. Hiermede dient echter eene hooge mate van Natuurlijkheid en Eenvoudigheid gepaard te gaan; want niets is zotter, dan schriftelijke gesprekken, waarin alles, wat er gezegd wordt, naar deftige Predikatiën zweemt.

„De meesten der hedendaagsche Schrijvers (zegt een beroemd Kunstregter) schijnen deze manier in het geheel niet te kennen. Zij vergenoegen zich met aan hun werk de uitwendige gedaante van een gesprek te geven, waarin de eene spreekt en de ander antwoordt, terwijl het voor het overige niets anders is, dan of de Schrijver-zelf van 't begin tot aan het einde sprake. Men laat b. v. eenen *Philotheus* en eenen *Philatheus*, of anders de heeren A en B zamenkomen, welke na eenige wederzijdsche pligtplegingen, zich eerst een' tijd lang vrij droog over den schoonen morgen of avond, het verrukkelijke gezigt, hetwelk zich voor hen opent, verwonderen, en daarop overgaan, om over eenig gewichtig onderwerp met elkander te spreken. Alles, wat wij verder van hen leeren kennen, is dit, dat de eene den Schrijver-zelven verbeeldt, en klaar is het, dat deze een man van geleerdheid en zuivere grondstellingen is. — De ander is eene niets beduidende personaadje, welke daar verschijnt, om slechts eenige afgebruikte tegenwerpingen te maken, waarop de eerste een zoo volkomen overwinning behaalt, dat zijne tegenpartij, de spotter of twijfelaar, op 't laatst geheel vernederd, en gemeenlijk van zijne dwaling volkomen overtuigd, heengaat. Dit is eene laffe en ellendige manier van schrijven, welke des te verachtelijker is, dewijl zij ten bewijze strekt, dat de Schrijver iets ondernomen heeft, 't welk hij niet in staat was, uit te voeren.”

§ 172.

4) *Brieven.*

Een Brief is een schriftelijk onderhoud met een' afwezenden persoon. Hieruit volgt in de eerste plaats, dat de Stijl

van een' Brief altijd iets moet hebben van een gewoon gesprek, met andere woorden: dat hij eenvoudig, natuurlijk en ongemakkelijk moet zijn. „Zoo ongeunstig en ongedwongen (zegt een Schrijver der Ouden) als mijn gesprek tot u zijn zoude, wanneer wij bij elkander zaten of te zamen wandelden, wil ik ook, dat mijne Brieven zijn. Zij moeten geene moeite noch arbeid verraden.”

Maar te gelijker tijd is een Brief een *schriftelijk* Opstel. Bij een zoodanig nu kan men altijd vooraf overwegen, wat men zeggen wil, en ten andere ontglipt datgene, wat men kwalijk zegt, minder de aandacht, dan woorden zulks doen, welke blootelijk gesproken worden, en die verder geen spoor achter zich laten.

Zoo dwaas en schoolvossig, als het dus is, om in een gewoon gesprek spraakkunstige zuiverheid en netheid van uitdrukking, op eene overdrevene wijs na te jagen, zoo betamelijk en geoorloofd, ja zelfs noodwendig is het, deze eigenschappen bij het schrijven van Brieven niet uit het oog te verliezen.

Om kort te gaan: te groote Deftigheid en Zwier van den eenen, Slordigheid en Onnaauwkeurigheid van den anderen kant, zijn de twee klippen of draaikolken, de *Scylla* en *Charybdis* (mag ik het zoo eens noemen), tusschen welke de Briefschrijver door heeft te zeilen.

Iedereen gevoelt echter, hoe grootelijks deze regel in de toepassing gewijzigd wordt, en, door den aard der stof, waarover men een' Brief schrijft, en, door hem, aan wien de Brief is gerigt, en, door hetgeen men-zelf is, die den Brief opstelt.

§ 173.

Men heeft verschillende soorten van Brieven, als daar zijn Gelukwenschingen, Rouwbeklag, van Bekendmaking, van Vertrouwing, van Aanbeveling enz.; zoo ook Letterkundige, Staatkundige, Koopmans-brieven en meer andere. De Brievenverzamelingen van CICERO, PLINIUS, MEVROUW VAN SÉVIGNÉ, POPE, GELLEERT en anderen leveren fraaije voorbeelden van

een' goeden Stijl in dezen op. De Brieven van onzen HOOFD zijn vol geest en vernuft, doch niet overal vrij van eenige gemaaktheid.

§ 174.

Andere soorten van Proza-opstellen, b. v. Beoordeelende schriften, Romans en dergelijke gaan wij met stilzwijgen hier ter plaatse voorbij. Vaste regels voor hunnen Stijl te geven valt moeilijk, dewijl deze Stijl naar den aard der onderwerpen zeer verschillend zijn kan. Daar Romans voornamelijk vermaak en behagen ten doel hebben, gevoelt men van zelve, dat een drooge schrijfrant, zonder eenige sieraden en bloemen, over het algemeen in die geschriften niet te huis hoort.

§ 175.

Wat de Hulpmiddelen betreft, die ter bevordering van een' goeden Nederlandschen Stijl, in allerlei soort van Opstellen, strekken kunnen: deze bestaan, behalve in de wetenschappelijke beoefening der Spraak- en Redekunst, voornamelijk in het lezen van goede Schrijvers, en voorts in eigene oefening. Aan hem, die zich op de eigenlijk gezegde Welsprekendheid toelegt, is vooral ook het lezen van voortreffelijke Dichters aan te bevelen. Nimmer heeft er een waarlijk groot Redenaar bestaan, die hiervan niet bijzonder zijn werk gemaakt heeft, en die daaraan niet een voornaam gedeelte zijner bekwaamheden heeft te danken gehad. Poëzij en Welsprekendheid zijn twee zusters, op het naauwst en teederst aan elkander verknocht, en geene van welke aan iemand harer aanbidders een lachje of lonkje schenken zal, die zich niet bij beiden eenigermate behagelijk heeft zoeken te maken (*). — Van daar,

(*) Ik wil hiermede in het minst niet zeggen, dat elkeen zelf verzen moet gaan maken; maar blootelijk, dat men smaak en gevoel hebbe voor Poëzij.

dat de helft der voorbeelden, in de Redekundige schriften van CICERO, QUINCTILIANUS en anderen ter opheldering aangehaald, uit Dichters genomen zijn.

Bij het lezen kan het maken van Uittreksels zijn groot nut hebben. Dit toch dient, om het gelezene des te beter te doen onthouden. Het leert ons, bijzonder op de hoofdpunten van een geschrift acht te geven, en te gelijker tijd oefent het ons, om allengskens onze eigene gedachten op het papier te brengen. Tegen de slaafsche nabootsing van eens anderen schrijfrant hebben wij hierboven gewaarschuwd.

Eigene oefening in het schrijven kan bestaan, vooreerst in het maken van Nederlandsche vertalingen van uitheemsche schriften. De werken der Ouden zijn hiertoe bijzonder aan te bevelen, en hij, die in staat is, om het eene of andere stuk uit een' Latijnsch Redenaar of Dichter spraakkunstig-zuiver en met kracht en bevalligheid in onze Moedertaal te vertolken, kan gerust vertrouwen, dat hij reeds vrij wat vorderingen in een' goeden Stijl gemaakt heeft. Tot het maken van zulke Vertalingen toch behoort veel meer bekwaamheid, dan sommige jonge lieden gelooven.

Het in andere woorden overbrengen van deze of gene fraaije plaats eens beroemden Nederlandschen Schrijvers kan ook zeer nuttig zijn. De schriften van onzen grooten HOOFD zijn daartoe bij uitstek bruikbaar.

Vervolgens beproeve men-zelf, over dit of dat onderwerp iets op te stellen. Altijd kieze men echter hiertoe stoffen, welke men goed verstaat; want niets is zoo waar, als het zeggen van HORATIUS, dat verstand en kennis het beginsel en de bron van het goede schrijven zijn. Voor het overige komen hier dan al die regelen in aanmerking, welke wij hierboven ten aanzien van de Vinding, Rangschikking en Utdrukking der gedachten hebben opgegeven.

Heeft men zijn Opstel geheel gereed, zoo raadplege men er een' deskundige over, of wel, men vergelijke het met dat van een' bekwaam Schrijver, die hetzelfde onderwerp behandeld heeft.

§ 176.

Wat de eigenlijk gezegde Welsprekendheid, bijzonder die van de verhevene soort, betreft, niets is er, volgens het gevoelen der Ouden, bij haar noodzakelijker, dan dat de Redenaar-zelf een regtschape man zij, een man, wiens borst met edele, deugdzame, teedere en levendige gewaarwordingen vervuld is. QUINCTILIANUS heeft aan de ontwikkeling dezer waarheid en van hetgeen met haar in verband staat, een groot deel van het laatste boek zijner Redekundige lessen toegewijd. Te gelijker tijd toont hij hierbij aan, dat een Redenaar bekend moet zijn met alles wat strekken kan, om die edelaardige gezindheden meer en meer aan te kweeken.

Dat voorts een ieder, die openlijk als spreker te voorschijn wil treden, veelvuldige kundigheden bezitten moet; dat hij de onderwerpen, waarover hij het woord voert, door en door moet verstaan; dat hij in staat moet zijn, om door allerlei voorbeelden, uit de geschiedenis en den geheelen kring der wetenschappen genomen, zijner taal kracht bij te zetten, en wat dergelijke vereischten meer zijn, gevoelt men van zelve. Ook is zulks reeds op verschillende plaatsen door ons aangeduid.

I N H O U D.

E E R S T E A F D E E L I N G.

EERSTE HOOFDSTUK.

Algemeene bepalingen, van § 1—14 bl. 1.

TWEDE HOOFDSTUK.

Over eenige eigenschappen der Gedachten enz., van
§ 15—31. „ 12.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de Woorden, van § 32—39. „ 30.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de Spraakfiguren, van § 40—79. „ 40.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Over de zoogenaamde karakters van den Stijl, van
§ 80—86. „ 69.

T W E E D E A F D E E L I N G.

ZESDE HOOFDSTUK.

Over de kunst des eigenlijk gezegden Redenaars, of
over de Welsprekendheid in hare engere beteekenis,
van § 87—125. „ 75.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de verschillende soorten van Welsprekendheid,
in der laatstgenoemde engeren zin, van § 126—163. „ 111.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Voorschriften voor eenige andere soorten van Proza-
schriften — benevens iets over de wijze, om zich
in den Stijl en de Welsprekendheid te oefenen,
van § 164—176. „ 130.